

ULUSLARARASI

ÇERMİK SEMPOZYUMU:

TARİH, TOPLUM, EKONOMİ VE KÜLTÜREL MİRAS

INTERNATIONAL CERMİK SYMPOSIUM: HISTORY, SOCIETY, ECONOMY AND CULTURAL HERITAGE

3-4 **KASIM** 2025
NOVEMBER

Çermik/Diyarbakır

BİLDİRİ KİTAPÇIĞI

PROCEEDINGS BOOKLET

T.C.
DİYARBAKIR VALİLİĞİ

DICLE
ÜNİVERSİTESİ

ÇERMİK
KAYMAKAMLIĞI

ÇERMİK
BELEDİYESİ

ÇERMİK İLÇE MİLLÎ EĞİTİM
MÜDÜRLÜĞÜ

T.C.
DIYARBAKIR VALİLİĞİ

DİCLE
ÜNİVERSİTESİ

ÇERMİK
KAYMAKLIĞI

ÇERMİK
BELEDİYESİ

ÇERMİK İLÇE MİLLİ EĞİTİM
MÜDÜRLÜĞÜ

ULUSLARARASI

ÇERMİK SEMPOZYUMU:

TARİH, TOPLUM, EKONOMİ VE KÜLTÜREL MİRAS

INTERNATIONAL CERMİK SYMPOSIUM: HISTORY, SOCIETY, ECONOMY AND CULTURAL HERITAGE

3-4 KASIM
NOVEMBER 2025

Çermik/Diyarbakir

BİLDİRİ KİTAPÇIĞI

PROCEEDINGS BOOKLET

2025 DİYARBAKIR

Çizgi Kitabevi Yayınları (e-kitap)

©Çizgi Kitabevi
Kasım 2025

ISBN: 978-625-396-678-2
Yayıncı Sertifika No: 52493

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI
- Cataloging in Publication Data (CIP) -
ULUSLARARASI ÇERMİK SEMPOZYUMU:
TARİH, TOPLUM, EKONOMİ VE KÜLTÜREL MİRAS SEMPOZYUMU
BİLDİRİ KİTAPÇIĞI

Baskıya Hazırlık: Çizgi Kitabevi Yayınları
Tel: 0332 353 62 65- 66

ÇİZGİ KİTABEVİ

Sahibiata Mah.
M. Muzaffer Cad. No:41/1
Meram/**Konya**
(0332) 353 62 65

Konevi Mah.
Larende Cad. No:20/A
Meram/**Konya**
(0332) 353 62 66

Siyavuşpaşa Mah.
Gül Sk. No:15 B
Bahçelievler/**İstanbul**
(0212) 514 82 93

www.cizgikitavevi.com

📞 / cizgikitavevi

İÇİNDEKİLER

TARİHÖNCESİ VE PROTOHİSTORİK ÇAĞLARDA ÇERMİK SAKİNLERİ ÇAĞATAY YÜCEL.....	8
II. ŞAPUR DÖNEMİNDE ÇERMİK VE ÇEVRESİNDE GERÇEKLEŞEN ROMA – SASANİ MÜCADELESİ ERCÜMENT YILDIRIM.....	10
İMPARATOR TRAIANUS'TAN SEPTIMIUS SEVERUS DÖNEMİNE KADAR ÇERMİK VE ÇEVRESİNDE YAŞANAN SİYASİ OLAYLAR ALAADDIN KALAYCI.....	12
OSMANLI DÖNEMİ'NDEN CUMHURİYET DÖNEMİ'NE ÇERMİK'İN İDARİ YAPISI MEHMET SALİH ERPOLAT.....	14
OSMANLI DEVLETİ'NİN DOĞU VE GÜNEY SINIRINDAKİ ASKERİ HAREKATLARDA BÖLGESEL GÜÇLER VE ÇERMİK HÜKÜMETİ (1692-1734) DERYA DAĞAŞAN-ERCAN GÜMÜŞ.....	16
PRUT SAVAŞI'NDA ÇERMİK HÜKÜMETİ'NİN (MİRDASI BEYLERİ'NİN) VE DİĞER KÜRT BEYLERİ'NİN OSMANLI DEVLETİ'NE ASKERİ DESTEĞİ DERYA DAĞAŞAN-ERCAN GÜMÜŞ.....	18
ÇERMİK'E DEVRE ÇIKMAK: ARİFİ PAŞA SEYAHATNAMESİNDE ÇERMİK FASİH DİNÇ.....	20
ÇERMİK'İN GÖÇ TARİHİ: KAKOLARLA OĞUZ/TÜRKMEN İZLERİ, DİL VE İNANÇ HARİTASI KENAN ESME.....	22
OSMANLI NÜFUS VE KEFALET KAYITLARINA GÖRE ÇERMİK KAZASININ 19. YÜZYIL ORTALARINDAKİ İDARİ, SOSYAL VE EKONOMİK YAPISI OKTAY BOZAN.....	24
FRANSIZLARI MISIR'DAN ÇIKARMAK ÜZERE MISIR'A GİDEN SADRAZAMA YARDIMLA İLGİLİ ÇERMİK VE HİSN-I MANSUR HALKININ TAAHHÜTLERİ MEHMET ZAHİT YILDIRIM.....	26
OSMANLI DEVLETİ TELGRAF ŞEBEKESİNDE ÇERMİK TELGRAFHANE MERKEZİ VE TELGRAF HATLARI (1885-1916) MUSTAFA DAĞ.....	28
BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİNDE ÇERMİK: İDARİ, DEMOGRAFİK VE TOPLUMSAL PERSPEKTİF OKTAY BOZAN-BURAK KAZAN.....	30
ZİYA GÖKALP (1876-1924) VE CUMHURİYET'İN KURULUŞ YILLARINDA GÖKALP İHTİFALLERİNİ HATIRLAMAK MURAT YÜMLÜ.....	32
EDEBİYAT VE SİYASET ARASINDA ZİYA GÖKALP: "ŞAKİ İBRAHİM DESTANI" NDA AŞİRET, ŞİDDET VE TOPLUMSAL SÖZLEŞME ABDUSSELAM ERTEKİN.....	34
ZİYA GÖKALP'İN DÜŞÜNCE DÜNYASINDA TARİHSEL BİLGİNİN ÖNEMİ VE TARİH EĞİTİMİNİN TOPLUMSAL ROLÜ AYSEL FEDAİ.....	36
CUMHURİYET DÖNEMİNİN İLK YILLARINDA (1925-1950) DEĞİŞEN VE GELİŞEN BİR KAPLICA KENTİ: ÇERMİK NURSAL KUMAŞ.....	38

CUMHURİYET DÖNEMİNDE ÇERMİK İLÇESİNİN İDARİ TAKSİMATI CENGİZ ATLI -ZEYNEP MÜJDE SAKAR	40
TÜRKİYE'DE TEK PARTİ İKTİDARLARININ GÖREVE GELDİĞİ MİLLETVEKİLİ GENEL SEÇİMLERİNDE ÇERMİK İLÇESİ SEÇMENİNİN SİYASİ TERCİHİ MUHABBET DOYRAN.....	42
TÜRK SİYASAL DÜŞÜNÇESİNDE HALKÇILIK: SOLİDARİST YAKLAŞIMIN VE ZİYA GÖKALP'İN KATKILARI MURAT TURAN.....	44
CUMHURİYET'İN ERKEN DÖNEMİNDE ULUSAL BASINDA ÇERMİK HABERLERİ ÜNAL ÜSTÜNDAĞ.....	46
ÇERMİK YAHUDİLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME OKTAY BOZAN.....	48
ÇERMİK VE ÇEVRESİNDE EŞKIYALIK VE ASAYİŞİ BOZAN OLAYLAR (1700-1900) İBRAHİM YILMAZÇELİK-ÖZCAN TATAR.....	50
OSMANLI TAŞRASINDA ŞİKÂYET VE ADALET: ATİK ŞİKÂYET DEFTERLERİ'NE GÖRE XVII. VE XVIII. YÜZYIL ÇERMİK'İ BERNA TORKAK	52
OSMANLI İDARİ SİSTEMİNDE BİR SANCAĞIN İKTİSADİ DİNAMİKLERİ: ÇERMİK KAZASI ÖRNEĞİ DAVUT ÖZ.....	54
OSMANLI DÖNEMİNDE ÇERMİK ERMENİLERİNİN SOSYAL, EKONOMİK VE DİNİ DURUMU OKTAY BOZAN.....	56
XX. YÜZYILIN BAŞLARINDA ÇERMİK'TE SERVETİN DAĞILIMI AHMET GÜLENC.....	58
HİSARAN/HASARAN NAHİYESİ: İDARİ, SOSYAL VE EKONOMİK DURUM OKTAY BOZAN-MURAT BOZDOĞAN	60
XVIII. YÜZYIL ORTALARINDA ÇERMİK SANCAĞI'NDA VERGİ TAHSİLATI VE TOPLUMSAL İHTİLAFLAR ÖMÜR YANAR.....	62
SİCİLLİ AHVÂL DEFTERLERİ İŞİĞİNDA ÇERMİKLİ MEMURLARIN OSMANLI BÜROKRASİSİNDEKİ YERİ İBRAHİM HALİL TANIK.....	64
TAŞRADA BİR SEYİT OLMAK: 18. VE 19. YÜZYILLARDA ÇERMİK'TE SEYİTLERİN KONUMU VE SORUNLARI HATİCE AKYOL.....	66
AKSİYONER BİR ÂLİM OLARAK ABDULKADİR EKİNCİ ABDULKADİR TURAN	68
ÇERMİKLİ MUKTEDİR BİR VEZİR: ÇETECİ ABDULLAH PAŞA (1703-1760) ALPER KAĞAN KIRAÇ.....	70
PARLAMENTER OLARAK ZİYA GÖKALP SADIK SARISAMAN.....	72
ÇERMİK'TE AİLE HUKUKU (1880 – 1916) REHŞAN YILDIZ.....	74
ACININ TADINDA LEZZETİN ZİRVESİNDE: ÇERMİK BİBERİ SÜLEYMAN BÜYÜKBAYRAM.....	76
ÇERMİK İLÇESİNDE HAYVANCILIK FAALİYETLERİNİN MEVCUT DURUMU, SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ AYDIN VURAL-ADİL ALAN-MUSTAFA LÜTFÜ MENDİ	78

TÜRKİYE'NİN TARIM POLİTİKALARI ÇERÇEVESİNDE ÇERMİK'E YAPILAN TARIM YATIRIMLARI (1990-2000)	
AHMET EDİ	80
ÇERMİK'TE OKULLARDA ISI YALITIMININ (DIŞ CEPHE) DOĞALGAZ/LPG TÜKETİMİNE BASİT ETKİSİ: DERECE-GÜN YAKLAŞIMI	
NESRİN İLGİN BEYAZİT	82
ÇERMİK İLÇESİNİN 1999-2024 (25 YILLIK) YILLARI ARASI BAZI METEORLOJİK PARAMETRELERİNİN YÖNTEM VE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ YÖNÜNDEN MEKÂNSAL OLARAK İNCELENMESİ	
RESUL AKKAYA.....	84
TERMAL TURİZM VE WELLNESS TURİZMİNİN ENTEGRASYONU: ÇERMİK ÖRNEĞİ	
NUH ATAMAN.....	86
DİYARBAKIR TURİZM HİNTERLANDI İÇİNDE YÜKSELEN BİR YILDIZ: ÇERMİK BÖLGESİ İÇİN YAPILMASI GEREKLİ EKONOMİK KÜMELENME VE İMAJ ÇALIŞMALARI ÖNCESİ DURUM DEĞERLENDİRMESİ	
MÜMTAZ DEMİRKOL.....	88
ÇERMİKLİ Mİ KİLİSLİ Mİ? 19. YÜZYIL TAŞRA ŞAİRLERİNDEN ZİHNÎ'NİN MEMLEKETİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	
RAMAZAN SARIÇİÇEK	91
TARİHE AYNA METİNLER: ÇERMİKLİ ZİHNÎ DÎVÂNÎ'NDAKİ TARİH MANZUMELERİ	
TALİP ÇUKURLU.....	93
ÇERMİKLİ ABDULGANÎ FAHRÎ BULDUK'UN BİLİNMEYEN BİR ESERİ VE BİR GAZELİ	
RAMAZAN SARIÇİÇEK- HALİL KIZILTOPRAK.....	95
BİR EDEBİYAT HÂMİSİ OLARAK ÇETECİ ABDULLAH PAŞA	
MUSTAFA UĞURLU ARSLAN	97
ÇERMİKLİ BİR YEREL TARİHÇİ: ABDULGANİ FAHRİ BULDUK	
YURDAL DEMİREL.....	99
FAHRİ PAMUKÇU'NUN “YOL AYRIMI (AWERAY)” ADLI ROMANINDA ÇERMİK VE ÇEVRESİNDE SOSYOKÜLTÜREL YAŞAM	
MEHMET CİHANGİR	101
ÇERMİK HALK KÜLTÜRÜNDEKİ SÜLALE ADLARI VE LAKAPLAR ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	
REZAN KARAKAŞ.....	103
YEREL KÜLTÜREL MİRASIN TOPLUMSALLAŞMAYA KATKISI: ÇERMİK ÖRNEĞİ	
ÖZCAN EKİCİ	105
KÜLTÜREL KİMLİĞİN İNŞASINDA TARİHSEL HAFIZANIN ÖNEMİ: ÇERMİK ÖRNEĞİ	
RAMAZAN ABİŞ.....	107
ÇERMİK MASALLARININ DEĞER AKTARIMI BAKIMINDAN İNCELENMESİ	
ÖZKAN CİĞA.....	109
AMERİKAN BOARD MİSYONERLERİNİN ÇERMİK'TEKİ FAALİYET VE GÖZLEMLERİ	
GÜLŞEN AKKOYUN ÖZLÜ	111
CUMHURİYET DÖNEMİ EĞİTİM POLİTİKALARININ ÇERMİK'TEKİ YANSIMALARI (1923-1950)	
FİLİZ YILMAZ-UĞUR YILMAZ	113
ÇERMİK HALKEVİ	
ŞULE YAVUZ ÇİL	115

TERSİNE GÖÇLE OKUL DEĞİŞTİRİMİŞ LİSE ÖĞRENCİLERİNİN ADAPTASYON SÜRECİNDE KAPSAYICILIK BEKLENTİSİ: ÇERMİK ÖRNEĞİ RASİM TÖSTEN	117
KİTAP FUARLARININ OKUMA ALIŞKANLIĞINA ETKİSİ: ÇERMİK KİTAP FUARI ÖRNEĞİ NURULLAH AYKAÇ	119
ÇERMİK İLÇESİNİN COĞRAFYASI SABRİ KARADOĞAN	121
PALEOLİTİK DÖNEM’ DE ÇERMİK KAYA RESİMLERİ DERYA KILINÇ KOCA.....	123
ÇERMİK SİNEK ÇAYI VADİSİ KAYA MEZARLARININ ARKEOLOJİK VE KÜLTÜREL ÖNEMİ ESRA ÇETİN	125
KRAL YOLU: YAPILIŞI, GÜZERGÂHI VE ÇERMİK ÇEVRESİNDEKİ İZLERİ KENAN ESMER.....	127
OSMANLI DÖNEMİNDE ÇERMİK VAKIFLARI YASİN TAŞ.....	129
HURUFAT DEFTERLERİNE GÖRE ÇERMİK KAZASI VAKIFLARI (H. 1203-1237 M. 1789-1822) FATİH ÇİL	131
ÇERMİK İSLÂM MİMARİSİ VE SANATI: TAŞ, SU VE YAZININ KURDUĞU BÜTÜNCÜL SİSTEM DAVUT ADLIĞ	134
BİR ŞİFA MEKANI ÜZERİNE: OSMANLI BELGELERİNDE ÇERMİK KAPLICA HAMAMI ERDAL ÇİFTÇİ.....	136
BİR KÜLTÜREL MİRAS YAPISINDA YAPISAL SORUNLARIN TESPİTİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ: ÇERMİK ULU CAMİİ ÖRNEĞİ BERFİN AYDINALP-NURSEN İŞİK.....	140
ÇERMİK TARİHİ YAPILARI: KORUMA VE GELECEK PERSPEKTİFİ FATMA SAADET GÖKÇE.....	143
ÇERMİK’TE (SOMUT VE SOMUT OLMAYAN) KÜLTÜREL MİRASIN MÜZE YOLUYLA MEKÂNSALLAŞTIRILMASI-KORUNMASI ÜZERİNE HATİCE ENGİN.....	145
ÇERMİK’TE MEVCUT KÜLTÜR VARLIKLARININ KORUNMASINA YÖNELİK SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ: SİNAGOG ÖRNEĞİ GÜLTEN KAHRAMAN.....	147
TARİHSEL VE KÜLTÜREL BİR MEKÂN OLARAK ÇERMİK SARAY HAMAMI NESLİHAN FULİN	149
CİHET TEVCİHİ UYGULAMASINA ÖRNEK: ÇERMİK ALAADDİN CÂMİ’ YASEMİN AKTAŞ	151
ÇERMİK HABURMAN KÖPRÜSÜ: YAPI ÖZELLİKLERİ, MALZEME VE KÜLTÜREL MİRAS BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRME ÖZLEM BOSTANCI	153
ÇERMİK’İN SAKLI TARİHİ YILMAZ TUNCAY.....	155

TARİHÖNCESİ VE PROTOHİSTORİK ÇAĞLARDA ÇERMİK SAKİNLERİ

Çağatay YÜCEL*

ÖZET

Çermik ve yakın çevresi, tarihöncesi ve protohistorik çağlara ait arkeolojik buluntularıyla bölgenin kültürel geçmişini anlamada önemli bir potansiyele sahiptir. Özellikle Sinek Çayı Kayaaltı Sığınağı'nda yer alan kaya resimleri, Epipaleolitik dönemin avcı-toplayıcı topluluklarının yaşam biçimlerine, inanç sistemlerine ve ritüel pratiklerine ışık tutmaktadır. Buradaki insan ve hayvan figürleri, dövme ve kazıma teknikleriyle yapılmış olup, av sahnelerinin betimlenmesi bakımından dikkat çekicidir. Figürlerde gözlenen detaylar, yalnızca sanatsal bir ifade değil, aynı zamanda avın başarısını güvence altına almak amacıyla gerçekleştirilen büyüsel bir ritüelin varlığına işaret etmektedir.

Bunun yanında Affan Höyüğü, MÖ 3. binyıldan 1. binyıla kadar uzanan buluntularıyla bölgenin erken yerleşim tarihini belgeleyen önemli bir merkezdir. Höyükteki seramik parçaları, yapı kalıntıları ve dikdörtgen planlı mezarlar hem yerleşim hem de gömü geleneklerine ilişkin veriler sunmaktadır. Bu iki arkeolojik alan, Çermik'in tarihöncesinden itibaren sürekli iskân görmüş olduğunu ve bölgenin kültürel sürekliliğinin anlaşılmasında önemli rol oynadığını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Affan Höyüğü, Arkeolojik buluntular, Çermik, Epipaleolitik dönem, Sinek Çayı Kayaaltı Sığınağı

---

* Doç. Dr. Çağatay YÜCEL, Dicle Üniversitesi, Sezai Karakoç Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Türkiye
ORCID: 0000-0002-7997-7505 E-posta: cagatay.yucel@dicle.edu.tr

ÇERMİK DWELLERS IN PREHISTORIC AND PROTOHISTORIC AGE

ABSTRACT

Çermik and its surrounding region possess significant potential for understanding the cultural past through archaeological findings from prehistoric and protohistoric periods. The rock engravings at the Sinek Creek Rock Shelter shed light on the lifeways, belief systems, and ritual practices of Epipaleolithic hunter-gatherer communities. Human and animal figures, executed with pecking and engraving techniques, are noteworthy for their depictions of hunting scenes. These details reflect not only artistic expression but also the existence of ritual practices aimed at ensuring hunting success.

In addition, Affan Höyük is a key site documenting early settlement history of the region, with material remains dating from the 3rd to the 1st millennium BC. Pottery sherds, architectural remains, and rectangular graves provide insights into both settlement and burial traditions. Together, these two archaeological sites demonstrate that Çermik was continuously inhabited since prehistoric times and underline its importance for understanding cultural continuity in the region.

Keywords: Affan Mound, Archaeological finds, Çermik, Epipaleolithic period, Sinek Stream Rock Shelter

II. ŞAPUR DÖNEMİNDE ÇERMİK VE ÇEVRESİNDE GERÇEKLEŞEN

ROMA – SASANİ MÜCADELESİ

Ercüment YILDIRIM*

ÖZET

Yüzyıllar boyunca Roma ve Sasani arasındaki doğal sınır, Fırat Nehri olarak kabul edilirken İmparator Diocletian (286-305) döneminde İran Şahı Narseh'e karşı kazanılan galibiyet sonrasında yapılan Nusaybin Antlaşması ile sınır Romalılar lehine Dicle'ye kadar genişletilmiştir. Uzun yıllar Pers ve Sasani yönetiminde kalan Çermik ve çevresi de bu antlaşma ile Roma'nın yönetimi altına girmiştir. Romalılar bölgedeki hâkimiyetlerini kalıcı hale getirebilmek için sınır olan Dicle Nehri'nin doğu kıyısındaki Amida kentini bir siyasi merkez yapıp döneminin en güçlü surları ile koruma altına almıştır. Bu dönemde Çermik ve çevresindeki coğrafya, Amida kentindeki Roma valisi tarafından idare edilmiştir. Roma imparatorları, Fırat Nehri'nin batısı ile Dicle Nehri'nin doğusundaki bölgeyi, Sasani Krallığı ile oluşabilecek bir savaş durumunda savunma hattı olarak kullandıklarından bölgeye lejyonlar yerleştirmiştir. Roma'nın Dicle Nehri'nin doğusundaki alana kuzey-güney hattı boyunca yerleştirdikleri lejyonların sağladığı caydırıcılık ve Sasani Krallığı'ndaki iç çekişmeler nedeni ile yaklaşık elli yıllık bir barış dönemi yaşanmıştır. Bu barış, II. Şapur'un Roma İmparatoru II. Constantinus'a yazdığı mektupta, Makedonya sınırına kadar olan tüm toprakların atalarının mirası olduğunu iddia etmesi eğer teslim edilmez ise savaşarak alacağını bildirmesi ile sona ermiştir. İmparator Constantinus, öncelikle lejyonlarına sonrasında barış döneminde inşa ettirdikleri güçlü kaleler ile Amida kentinin aşılmaz duvarlarına güvenerek bu tehdidi ciddiye almamıştır. Fakat 336 yılında II. Şapur büyük bir ordu ile Mezopotamya'yı baştanbaşa geçip Amida kentinin surları önünde gelmiştir. II. Şapur, yetmiş üç gün boyunca kuşattığı şehrin güçlü savunma duvarlarını aşmış ve kenti ele geçirmiştir. Sonrasında Amida yağmalanmış ve sakinleri ile çevre bölgedeki Romalılar Huzistan'a sürgün edilmiştir. II. Şapur'un bu ilerleyişi karşısında İmparator II. Constantinus, büyük bir ordu ile ilerlese dahi istediği askeri başarıyı gösterememiştir. 363 yılında İmparator Julianus, Sasani kraliyet kenti Ktesifon'a kadar ilerlemesine rağmen II. Şapur'un askeri gücünü kırmayı başaramamıştır. Bu çalışma, Sasani Şahı II. Şapur döneminde yaşanan Roma – Sasani mücadelesi sırasında Çermik ve çevresindeki bölgeyi etkileyen askeri ve siyasi çekişmeleri antik yazarların eserlerindeki anlatımlar üzerinden aktarmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: II. Şapur, Çermik, Amida, II. Constantinus, Julianus.

* Prof. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Tarih Bölümü, neshali@gmail.com

THE ROMAN-SASSANID STRUGGLE IN ÇERMİK AND ITS SURROUNDINGS DURING THE PERIOD OF SHAPUR II

ABSTRACT

For centuries, the natural border between Rome and Sassanid was accepted as the Euphrates River, while during the reign of Emperor Diocletian (286-305), after the victory against the Shah of Iran, Narseh, the border was extended to the Tigris in favor of the Romans with the Treaty of Nusaybin. Çermik and its surroundings, which remained under Persian and Sassanid rule for many years, also came under Roman rule with this treaty. In order to make their dominance in the region permanent, the Romans made the city of Amida on the eastern bank of the Tigris River, which was the border, a political center and protected it with the strongest walls of the period. During this period, the Chermik and surrounding geography was administered by the Roman governor in the city of Amida. Since the Roman emperors used the region west of the Euphrates River and east of the Tigris River as a defense line in case of a possible war with the Sassanid Kingdom, they placed legions in the region. A period of peace of approximately fifty years was experienced due to the deterrence provided by the legions that Rome placed in the area east of the Tigris River along the north-south line and the internal conflicts in the Sassanid Kingdom. This peace ended when Shapur II wrote a letter to the Roman Emperor Constantine II, claiming that all the lands up to the Macedonian border were the inheritance of his ancestors and that he would take them by fighting if they were not surrendered. Emperor Constantine did not take this threat seriously, relying primarily on his legions and then on the strong castles they had built during the peace period and the impenetrable walls of the city of Amida. However, in 336, Shapur II Shapur crossed Mesopotamia with a large army and arrived at the city walls of Amida. Shapur II besieged the city for seventy-three days, broke through its strong defensive walls and captured the city. Amida was then plundered and its inhabitants and the Romans in the surrounding region were exiled to Khuzestan. In the face of Shapur II's advance, Emperor Constantine II could not achieve the military success he desired, even though he advanced with a large army. In 363, Emperor Julianus advanced as far as the Sassanid royal city of Ctesiphon, but he could not break Shapur II's military power. This study aims to convey the military and political conflicts that affected Çermik and the surrounding region during the Roman-Sassanid struggle during the reign of the Sassanid Shah Shapur II through the narratives in the works of ancient writers.

Keywords: Shapur II, Çermik, Amida, Constantine II, Julianus.

İMPARATOR TRAIANUS'TAN SEPTIMIUS SEVERUS DÖNEMİNE
KADAR ÇERMİK VE ÇEVRESİNDE YAŞANAN SİYASİ OLAYLAR

Alaaddin KALAYCI*

ÖZET

İÖ I. yüzyılda General Pompeius yaptığı fetihler ile Roma sınırlarını genişletmiştir. Pompeius'un fetihleri sonrasında Roma ve Parth Krallığı arasında Fırat Nehri, doğal sınır olarak kabul edilmiştir. İmparator Nero döneminde doğu sınırlarında başlayan Roma hâkimiyeti İmparator Traianus dönemine kadar devam etmiştir. İmparator Traianus döneminde Parth Krallığı ile Armenia Krallığı üzerinden başlayan siyasi gerginlik savaş boyutuna dönüşmüştür. İmparator Traianus, Parth'lar ile yaptığı savaşta zafer kazanarak sınırları genişletmiştir. Çermik ve çevresi Fırat Nehri'nin doğusunda kaldığı için İmparator Traianus dönemine kadar Parth Krallığı'nın hâkimiyetinde kalmıştır. İmparator Traianus'un Parth seferi sonrasında Çermik ve çevresi Roma hâkimiyetine girmiştir. Fakat Traianus'un ölümü sonrasında halefi Hadrianus'un ele geçirilen topraklardan çekilmesiyle birlikte Çermik ve çevresi Parth hâkimiyetine girmiştir. Parth Krallığı, Antonius Pius döneminin sonlarında Roma topraklarını ele geçirmeye çalışmıştır. Parth işgaline karşın halefi Marcus Aurelius, ortak imparator Lucius Verus'u sefer için göndermiştir. Parth Krallığı'na yapılan seferde kazanılan başarıyla birlikte Çermik ve çevresi Roma hâkimiyetine girmiştir. Marcus Aurelius'un ölümü sonrasında Commodus döneminde Roma'nın doğusunda siyasi ve askeri olarak önemli olayların yaşanmadığı dönem olmuştur. Commodus'un ölümü sonrasında Province Syria Valisi Nijer ile Septimius Severus arasında iç savaş yaşanmıştır. İç savaşı Severus'un kazanmasıyla birlikte imparator olmuştur. Parth Krallığı üzerine sefere çıkılmıştır. Bu dönemde Çermik ve çevresi Roma hâkimiyetinde kalmıştır. Bu çalışma İmparator Traianus ile İmparator Septimius Severus dönemine kadar Çermik ve çevresinde yaşanan siyasi olaylar hakkında bilgi vermeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Roma, Parth, Traianus, Fırat Nehri.

* Dr., Orcid ID: 0000-0003-2887-4773, alaaddin.kalayci@hotmail.com

POLITICAL EVENTS IN ÇERMİK AND ITS SURROUNDINGS FROM THE REIGN OF EMPEROR TRAIANUS TO THE REIGN OF SEPTIMIUS SEVERUS

ABSTRACT

In the 1st century BC, General Pompey expanded the Roman borders with his conquests. Following Pompey's conquests, the Euphrates River became the natural border between Rome and the Parthian Kingdom. Roman dominance, which began on the eastern borders during the reign of Emperor Nero, continued until the reign of Emperor Traianus. During the reign of Emperor Traianus, political tensions between the Parthian Kingdom and the Kingdom of Armenia escalated into war. Emperor Traianus achieved victory in the war with the Parthians and expanded the borders. Because Çermik and its surrounding area lay east of the Euphrates River, it remained under Parthian rule until the reign of Emperor Traianus. Following Emperor Traianus Parthian campaign, Çermik and its surrounding area came under Roman rule. However, after Traianus death, his successor Hadrian withdrew from the conquered territories, and Çermik and its surrounding area came under Parthian rule. The Parthian Kingdom attempted to seize Roman territory at the end of the reign of Antonius Pius. Despite the Parthian invasion, his successor, Marcus Aurelius, sent co-emperor Lucius Verus on a campaign. Following the success of the campaign against the Parthian Kingdom, Çermik and its surrounding area came under Roman rule. Following the death of Marcus Aurelius, during the reign of Commodus, significant political and military events took place east of Rome. Following Commodus's death, a civil war broke out between Niger, Governor of Province Syria, and Septimius Severus. Severus won the civil war and became emperor. Campaigns were launched against the Parthian Kingdom. During this period, Çermik and its surrounding area remained under Roman rule. This study aims to provide information on the political events in Çermik and its surrounding area from the reign of Emperor Traianus to the reign of Emperor Septimius Severus.

Keywords: Rome, Parth, Traianus, Euphrates.

OSMANLI DÖNEMİ'NDEN CUMHURİYET DÖNEMİ'NE ÇERMİK'İN İDARİ YAPISI

Mehmet Salih ERPOLAT*

ÖZET

Çermik 1515'te Osmanlı Devlet'inin idaresine girmiştir. Bu tarihten sonra sancak hâline getirildi. Bugün Osmanlı arşivlerinde Çermik Sancağı'na dair dört ayrı tarihte yapılmış tahrir defteri mevcuttur. Bu tahrirler sıra ile 1518, 1526, 1540 ve 1566'da tamamlanmıştır. Bu tahrirlerden üçü mufassal (ayrıntılı), biri icmal (özet) tahrir defteridir.

Bu tahrir defterlerinde Çermik Sancağı'nın idarî yapısı ayrıntılı şekilde yer almaktadır. Bu defterlerde Çermik Sancağı'na bağlı nahiyeler ve bu nahiyelere bağlı köy ve mezralar yer almaktadır. İşte bu çalışma ile 1518, 1526, 1540 ve 1566'da Çermik Sancağı'na bağlı nahiyeler, köyler ve mezralar tek tek tespit edilecek ve bu dört ayrı tarihte Çermik Sancağı'nın idarî yapısında meydana gelen değişme ve gelişmeler tablolar hâlinde meydana çıkarılacaktır.

Çermik Sancağı'nın XIX. yüzyıldaki durumu için Çermik Nüfus defterlerindeki veriler kullanılacaktır. Bunların yanında Osmanlı arşivlerindeki müteferrik belgelerden konu ile bilgilerin tespit edilmesi durumunda söz konusu belgelerden de faydalanılacaktır.

Çermik, Cumhuriyet Dönemi'nde kaza (ilçe) durumundadır. Çermik ilçesinin idarî yapısına dair 1928, 1946, 1971 ve 1983 tarihlerinde Dâhiliye Vekaleti (İçişleri Bakanlığı) tarafından Türkiye'nin mülkî taksimatına dair ayrıntılı bilgilerin yer aldığı kitaplar yayımlanmıştır. Bu kitaplarda Çermik ilçesinin idarî yapısı ile ilgili bilgiler mukayeseli bir şekilde değerlendirilecektir. Ayrıca T. C. İçişleri Bakanlığınca Türkiye'nin nüfus ve idarî birimlere ilişkin verilerin güncel hallerinin yer aldığı bilgisayar ağlarındaki resmî verilerden de faydalanılacaktır.

Böylece Çermik'in idarî yapısı hakkında 1518'den başlayarak günümüze kadar resmî belge ve kaynaklarda bulunan bilgiler derlenerek Çermik'in idarî yapısı hakkında derli toplu bir çalışma ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Cumhuriyet, Çermik, Tahrir Defteri

---

* Doç. Dr. Dicle Üniversitesi Sezai Karakoç Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, Diyarbakır-Türkiye.
msaliherpolat@hotmail.com

THE ADMINISTRATIVE STRUCTURE OF ÇERMİK FROM THE OTTOMAN PERIOD TO THE REPUBLICAN PERIOD

ABSTRACT

Çermik came under the administration of the Ottoman Empire in 1515. After this date, it was made a sanjak. Today, there are four separate cadastral registers relating to the Çermik Sanjak in the Ottoman archives. These cadastral surveys were completed in 1518, 1526, 1540 and 1566, respectively. Three of these registers are detailed, while one is a summary register.

These registers provide a detailed account of the administrative structure of the Çermik Sanjak. They list the districts belonging to the Çermik Sanjak and the villages and hamlets belonging to these districts. This study will identify the districts, villages, and hamlets affiliated with the Çermik Sanjak in 1518, 1526, 1540, and 1566, and the changes and developments in the administrative structure of the Çermik Sanjak during these four separate periods will be presented in tabular form.

Data from the Çermik Population Registers will be used for the situation of the Çermik Sanjak in the 19th century. In addition, if information on the subject is found in miscellaneous documents in the Ottoman archives, these documents will also be utilised.

Çermik was a district during the Republican era. Books containing detailed information on the administrative structure of the district of Çermik were published by the Ministry of the Interior in 1928, 1946, 1971 and 1983. The information on the administrative structure of the district of Çermik in these books will be evaluated in a comparative manner. In addition, official data from computer networks containing the current data on Turkey's population and administrative units, provided by the Turkish Ministry of the Interior, will also be utilised.

Thus, information found in official documents and sources from 1518 to the present day regarding the administrative structure of Çermik will be compiled to produce a comprehensive study on the administrative structure of Çermik.

Keywords: Ottoman Empire, Republic, Çermik, Cadastral Register

OSMANLI DEVLETİ'NİN DOĞU VE GÜNEY SINIRINDAKİ ASKERİ
HAREKATLARDA BÖLGESEL GÜÇLER VE ÇERMİK HÜKÜMETİ (1692-1734)
DERYA DAĞAŞAN*-ERCAN GÜMÜŞ**

ÖZET

Bu çalışmada, 1692 ile 1734 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu'nun güney ve doğu sınırlarında gerçekleştirdiği askeri operasyonlarda Çermik Hükümeti'nin rolü ve katkıları arşiv belgeleri ışığında incelenmektedir. Çalışmanın ana odağını Urban (Müntefik Aşireti) (1692–1708) isyanlarının yaşandığı (Basra ve Bağdat) Güney hududu ile Osmanlı-İran Savaşları'nın (1723–1729) görüldüğü Doğu sınırı gibi iki büyük askeri alan oluşturmaktadır. Osmanlı Devleti, 1692-1708 yılları arasında Basra ve Bağdat eyaletlerinde patlak veren ve özellikle Şeyh Mâni el-Müntefikî liderliğindeki Urban isyanlarını bastırmak için geniş çaplı askeri hareketler düzenlemiştir. Batı sınırındaki savaşlar nedeniyle askeri kapasitesi zorlanan merkez, bu isyanları kontrol altına almak için bölgedeki Kürt Ümerası'nın askeri gücüne başvurmuştu. Çermik Hükümeti, bu dönemde çeşitli sefer ve çağrılara, hakimleri Zülfikar Bey (1692), Abdulgani Bey (1695–1699) ve Ahmet Bey (1700) komutasında olmak üzere düzenli olarak kapı halkı, aşiret ve kabile askerleri türünden savaşçı desteği temin etmişti. 1707'de Şeyh Mâni'nin oğlu Megamis isyanında ise Çermik Hakimi Mehmet Bey'den 100 tüfekli süvari talep edilmiş, bu sayı Çermik'in askeri potansiyelinin emsalleri olan Cizre, Palu ve Hazzo hükümetleriyle karşılaştırılabilir düzeyde olduğunu göstermişti. Güney sınırındaki hareketler Urban isyanıyla sınırlı kalmamış, aynı zamanda Şehr-i Zor'da itaatsizlik gösteren Bebe Süleyman Bey'e yönelik operasyonlarda da (1698) Çermik Hükümeti'nin askeri desteği talep edilmişti.

1723 yılı itibarıyla Rus Çarlığı'nın Kafkasya'daki yayılmasına karşı stratejik bir hamle olarak başlayan Osmanlı-İran Seferleri'nde (1723–1729), yine Çermik Hükümeti ve diğer Kürt Ümerası önemli bir rol üstlenmişti. Çermik Hakimi Mehmet Emin Bey, 1723, 1726 ve 1727 yıllarındaki seferlerde, Diyarbekir valisinin maiyetinde, Serdar-ı Ekrem tayin edilen paşaların emrine girmek üzere sefere çağrılmıştı. 1729 ve 1731 yıllarında ise Mirdasi beylerinden olan Çermik, Palu ve Eğil hükümetleri, İran üzerine doğrudan taarruz hareketlerinden muaf tutulmuş, bu durum geride kalan toprakların güvenliğini sağlama ya da savunma hattı oluşturma stratejisi olarak yorumlanmıştı.

Anahtar Kelimeler: Çermik Hükümeti, Basra ve Bağdat, İran, Osmanlı Devleti, Rus Çarlığı.

* Doktora Öğrencisi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, <https://orcid.org/0000-0002-8128-5380>, e-posta: drydgsn@gmail.com.

** Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, <https://orcid.org/0000-0001-9904-748X>, e-posta: ercangumus@artuklu.edu.tr.

**REGIONAL POWERS AND THE ÇERMİK GOVERNMENT IN MILITARY
OPERATIONS ON THE EASTERN AND SOUTHERN BORDERS OF THE
OTTOMAN EMPIRE (1692-1734)**

ABSTRACT

In this study, the role and contributions of the Çermik Government in the military operations carried out on the southern and eastern borders of the Ottoman Empire between 1692 and 1734 are examined in the light of archival documents. The main focus of the study is on two major military areas such as the Southern border where the Urban (Muntefik Tribe) (1692-1708) rebellions took place (Basra and Baghdad) and the Eastern border where the Ottoman-Iranian Wars (1723-1729) were seen. The Ottoman Empire carried out large-scale military operations to suppress the Urban rebellions that broke out in the Basra and Baghdad provinces between 1692-1708, especially led by Sheikh Mani al-Muntifiki. The center, whose military capacity was strained due to the wars on the western border, had resorted to the military power of the Kurdish Umeras in the region to control these uprisings. During this period, the Çermik Government regularly provided warrior support from the gate people (kapi halki) and tribal soldiers under the command of Zulfikar Bey (1692), Abdulgani Bey (1695-1699) and Ahmet Bey (1700) to various expeditions and calls. In the Megamis rebellion of Sheikh Mani's son in 1707, 100 rifle cavalry was requested from Mehmet Bey who bey of the Çermik, this number showed that the military potential of Çermik was comparable to its counterparts, the governments of Cizre, Palu and Hazzo. The operations on the southern border were not limited to the Urban rebellion, but also the military support of the Çermik Government was requested in the operations against Bebe Süleyman Bey, who showed disobedience in Şehr-i Zor (1698).

In the Ottoman-Iranian Campaigns (1723-1729), which began as a strategic move against the expansion of the Russian Tsardom in the Caucasus as of 1723, the Çermik Government and other Kurdish Umeras again played an important role. The bey of Çermik Mehmet Emin Bey was called to the expedition in 1723, 1726 and 1727, in the entourage of the governor of Diyarbekir, to enter the command of Serdar-ı Ekrem appointed pashas. In 1729 and 1731, the governments of Çermik, Palu and Eğil, who were the lords of Mirdasi, were exempted from direct offensive operations on Iran, which was interpreted as a strategy to ensure the security of the remaining territories or create a defense line.

Keywords: Çermik Government, Basra and Baghdad, Iran, Ottoman Empire, Russian Tsardom.

PRUT SAVAŞI'NDA ÇERMİK HÜKÜMETİ'NİN (MİRDASI BEYLERİ'NİN)
VE DİĞER KÜRT BEYLERİ'NİN OSMANLI DEVLETİ'NE ASKERİ DESTEĞİ
DERYA DAĞAŞAN* - ERCAN GÜMÜŞ**

ÖZET

Osmanlı Devleti, XV. yüzyılın ortalarından itibaren ateşli silah teknolojisine yaslanarak ve bu askeri gücüne çevresindeki aşiret ve mahalli güç unsurlarını ekleyerek, Bizans İmparatorluğu'nun hakimiyet sahasında yeni bir merkezi güç olarak yerini aldı. Neredeyse iki asır boyunca egemenlik sahasında yegane merkezi güç olan Osmanlı Hanedanı, II. Viyana Kuşatması ile yayıldığı bu sınırlardan çekilmek zorunda kaldı. Zira, hakim güç iken elinde tuttuğu savaş teknolojisi üstünlüğünü düşmanlarına kaptırmıştı. 1683 yılında başlayan bu yeni dönemde, Bizans İmparatorluğu'nun varisi olmak iddiasındaki Rus Çarlığı rakip olarak belirmişti. II. Viyana Kuşatması'nı takiben başlayan Kutsal Batı ittifakına Osmanlı Devleti'nin cevabı “*memalik-i mahrusada*”ki tüm tâbi ve mütteliklerini “*küffara karşı*” savaşımaya çağırarak oldu. Böylece kök saldı bu toprakları kolayca terk etmeyeceğini gösterdi. Çar Büyük Petro, “*Rumların da İmparatoru*” olarak Osmanlı'nın Hristiyan tebaasını kendine bağlamak emelindeydi. Çar Petro, Karadeniz'de ve Baltık'da ülkesi için kalıcı limanlar elde edebilmek adına Osmanlı Hanedanı'yla savaşa girdi. Osmanlı Devleti'nin barışçıl hükümdarı III. Ahmet, istemeyerek de olsa “*Moskof keferesi*”ne vüzera, ümera, ulema ve meşayihden oluşan devlet ricalinin müşterek reyini ile savaşı açtı.

1709-1713 yılları arasında ilan edilen birden çok seferberlik esnasında Rumeli, Anadolu, Diyarbakir ve diğer eyaletlerden derlenecek askerlerin Nevruz'da Edirne'de toplanmaları emredilmişti. Bu itibarla Diyarbakir Eyaleti'nden 1.000 süvari ve piyade asker istenmişti. Ayrıca eyaletteki hükümet ve elviye beyleri, alay beyleri, züema ve timarlı sipahiler çağrının muhatabı idi. Diyarbakir ve Kürt beylerinden toplamda 1.900 asker istenmişti. Neredeyse 5 yıla yayılan bu çağrı metinlerinde genellikle Hazzo beyinden 200, Cezire hakiminden 150, Eğil hakiminden 100, Tercil hakiminden 60, Palu hakiminden 250, Genç hakiminden 60, Çermik Sancak Beyi Mustafa'dan 60, Atak Sancak beyinden 60 ve Mihrani Sancak beyinden 60 asker istenmişti. Bu talepler kalıcı barışın tesis edileceği 1713 yılına kadar tekrarlanmıştı. Sefere katılmamanın özrü olmayacaktı. Çağrılan askerler, 1710 yılında gerçekleşen Prut Harbi'nde Rus kuvvetlerini kuşatan orduda yer almıştı. Bir yıl sonra imzalanan Prut Anlaşması ile neredeyse yok olmanın eşiğindeki Rus Çarı Petro ve askerleri, diplomatik bir manevra ile kurtulmayı başarmıştı. Ancak Ruslar, sonraki süreçte vaatlerini yerine getirmeye yanaşmayınca Osmanlı Devleti, Ruslar'a savaş ilan etmek istemişse de İngiliz ve Hollanda hükümetlerinin aracılığıyla 1713 yılında Ruslar'la Edirne Antlaşması imzalanmıştı. Böylece Osmanlı ordusu, 5 yıl boyunca sürekli olarak sefere hazır olacak şekilde Edirne'ye çağrılmıştı. Nihayet 1714 yılında İsveç Kralı XII. Şarl'ın ülkesine dönmesiyle birlikte geçici bir süre için Rus Cephesi kapanmıştı ve tâbi eyaletler ve Kürt beylerinden istenen asker sevkiyatı durmuştu.

Anahtar kelimeler: Osmanlı Devleti, Rus Çarlığı, Büyük Petro, Sultan III. Ahmet, Çermik Hükümeti, Prut Antlaşması.

* Doktora Öğrencisi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, <https://orcid.org/0000-0002-8128-5380>, e-posta: drydgsn@gmail.com.

** Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, <https://orcid.org/0000-0001-9904-748X>, e-posta: ercangumus@artuklu.edu.tr.

MILITARY SUPPORT OF THE CHERMIK GOVERNMENT (MIRDASI BEYS) AND KURDISH BEYS TO THE OTTOMAN EMPIRE IN THE BATTLE OF THE PRUTH

ABSTRACT

From the mid-15th century onward, the Ottoman Empire, relying on firearms technology and adding tribal and local elements to its military power, took its place as a new central power within the Byzantine Empire's sphere of influence. The Ottoman Dynasty, which was the sole central power in its area of sovereignty for almost two centuries, was forced to withdraw from the borders it had expanded into after the Second Siege of Vienna. This was because it had lost the superiority in warfare it had once held while the dominant power to its enemies. In this new era, which began in 1683, the Russian Tsardom, which claimed to be the heir of the Byzantine Empire, emerged as a rival. The Ottoman Empire's response to the Holy Western Alliance that began following the Second Siege of Vienna was to call on all its allies in the country to fight "against the infidels (kuffars)" Thus, it demonstrated that it would not easily abandon these deeply rooted lands. As "Emperor of the Greeks," Tsar Peter the Great aspired to annex the Christian subjects of the Ottoman Empire. Tsar Peter went to war with the Ottoman Dynasty to secure permanent ports for his country in the Black Sea and the Baltic. Ahmet III, the peaceful ruler of the Ottoman Empire, unwillingly declared war on the "Muscovite infidels (kuffars)" with the unanimous vote of the statesmen.

During the multiple mobilizations declared between 1709 and 1713, troops from Rumelia, Anatolia, Diyarbekir, and other provinces were ordered to gather in Edirne on Nevruz. Therefore, 1,000 cavalry and infantry soldiers were requested from Diyarbekir Province. Other privileged beys in the province were also addressed. Thus, 1,900 soldiers were requested from Diyarbekir and the Kurdish beys. These appeals, spanning almost five years, generally requested 200 soldiers from the Hazzo, 150 from the Cezire, 100 from the Eğıl, 60 from the Tercil, 250 from the Palu, 60 from the Genç, 60 from the Çermik Sanjak's Bey Mustafa, 60 from the Atak, and 60 from the Mihrani. These requests were repeated until 1713, the year that lasting peace was finally established. There would be no excuse for not participating in the campaign. The summoned soldiers had participated in the army that besieged Russian forces in the Battle of the Pruth in 1710. With the Treaty of the Pruth signed a year later, Russian Tsar Peter and his troops, on the verge of annihilation, were saved through a diplomatic maneuver. However, when the Russians subsequently refused to fulfill their promises, the Ottoman Empire attempted to declare war on Russia. However, through the mediation of the British and Dutch governments, the Treaty of Adrianople was signed with the Russians in 1713. Thus, the Ottoman army was summoned to Adrianople, ready for continuous campaigning for five years. Finally, with the return of King Charles XII of Sweden to his country in 1714, the Russian front was temporarily closed, and the requested transfer of troops from the dependent provinces and Kurdish lords ceased.

Key words: Ottoman Empire, Russian Tsardom, Peter the Great, Sultan Ahmet III, Çermik Government, Prut Agreement.

ÇERMİK'E DEVRE ÇIKMAK: ARİFİ PAŞA SEYAHATNAMESİNDE

ÇERMİK

Fasih DİNÇ*

ÖZET

1871 tarihli Vilayet Nizamnamesine göre Mutasarrıflar, valiler gibi üç ayı aşmamak kaydıyla yılda bir sefer kendi idari alanlarında bulunan birimlere teftişe çıkmakla yükümlüydüler. Osmanlı bürokrasi terminolojisinde bu yükümlülük, “ devir ve devre çıkmak” olarak nitelendirilmekteydi. Arifi Bey, Maden Sancağına mutasarrıf olarak atanmasına müteakip Diyarbakır'a geldiği Kasım 1890'da vilayet valisinin devre çıkması münasebetiyle kendisiyle görüşmemiş ve yaklaşan kış şartları dolayısıyla görev yeri olan Maden'e gitmesi gerekmişti. Maden'de uzun bir kış geçiren Arifi Bey, Baharın yüzünü göstermesiyle birlikte hem valiyi ziyaret etmek hem de sancağa bağlı idari birimlerde teftişte bulunmak amacıyla Ergani üzerinden Diyarbakır'a gitmiş ve oradan da Çermik ve Çüngüş'ü kapsayan idari alanda devre çıkmıştır. Arifi Bey, Diyarbakır'da kaldığı süre ve oradan da Çermik ve Çüngüş'ü içine alan bölgede teftiş devresindeki izlenimlerini bir günlük marifetiyle kayıt altına alarak Diyarbakır Seyahati adı altında bir seyahatnameye dönüştürmüştür. Seyahat notları kendisinin daha sonradan Paşalığa terfi alması münasebetiyle Arifi Paşa'nın Diyarbakır Seyahati olarak literatüre geçmiştir. Çalışmamız Arifi Bey'in Diyarbakır'dan Çermik'e yaptığı teftiş gezisindeki izlenimlerinden hareketle Çermik'in ilgili dönemde sosyal, ekonomik ve mekânsal panoramasını metin analizi yöntemiyle ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Arifi Bey, Devre Çıkmak, Çermik, Seyahat.

---

* Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, fasihdinc@gmail.com

GOING ON INSPECTION IN ÇERMİK: ÇERMİK IN ARIFI PASHA'S TRAVELS

ABSTRACT

According to the 1871 Province Regulation, mutasarrifs, like governors, were obliged to inspect the units within their administrative areas once a year, provided that the inspections did not exceed three months. In Ottoman bureaucratic terminology, this obligation was referred to as “devir ve devre çıkmak” (going on inspection). Arifi Bey, following his appointment as mutasarrif of the Maden Sanjak, arrived in Diyarbakır in November 1890 but was unable to meet with the provincial governor due to the latter's going on inspection and had to travel to Maden, his place of duty, due to the approaching winter conditions. After spending a long winter in Maden, Arifi Bey traveled to Diyarbakır via Ergani to visit the governor and inspect the administrative units under the sanjak, and from there he visited the administrative area covering Çermik and Çüngüş. Arifi Bey recorded his impressions during his stay in Diyarbakır and his inspection tour of the region, including Çermik and Çüngüş, in a diary, which he later turned into a travel book entitled *Diyarbakır Seyahati* (Travels in Diyarbakır). His travel notes were later published as *Arifi Paşa'nın Diyarbakır Seyahati* (Arifi Pasha's Travels in Diyarbakır), following his promotion to the rank of Pasha. This study aims to reveal the social, economic, and spatial panorama of Çermik during the relevant period through textual analysis, based on Arifi Bey's impressions from his inspection travel from Diyarbakır to Çermik.

Keywords: Arifi Bey, Going on Inspection, Çermik, Travels.

ÇERMİK'İN GÖÇ TARİHİ: KAKOLARLA OĞUZ/TÜRKMEN İZLERİ, DİL VE İNANÇ HARİTASI

Kenan ESMER*

ÖZET

Mezopotamya havzasının konumu, iklimi, yaylak–kışlak düzeni ve su kaynakları tarih boyunca çok sayıda medeniyete ve göçebe topluluğa cazibe merkezi olmuştur. Bu makale, Çermik'in tarih öncesinden Osmanlı dönemine uzanan göç dinamiklerini; özellikle Oğuz/Türkmen boylarının bölgeye gelişi, yerleşimi, dil-ağız özellikleri ve dinî kimlikleri bağlamında ele almaktadır. Yazılı kaynaklarla sözlü anlatılar karşılaştırılmış; “Kako/Kakko” etnoniminin yerel kullanımına değinilmiştir. Bulgular, Çermik'teki Türkmen varlığının tek bir Oğuz boyuna indirgenemeyeceğini; yerleşim, göç ve zorunlu iskân süreçlerinin bölgenin demografik ve kültürel yapısında çok katmanlı bir görünüm oluşturduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Çermik, Türkmenler, Oğuz boyları, göç, Horasan, Kızılbaş/Alevî topluluklar, dil ve ağız.

---

* Araştırmacı-Yazar, Yük. Müh., info@kenanesmer.com

**THE MIGRATION HISTORY OF ÇERMİK: TRACES OF THE KAKOS AND
OGHUZ/TURKMENS, LANGUAGE AND BELIEF MAP**

ABSTRACT

The Mesopotamian basin's location, climate, transhumance regime (yaylak–kışlak), plains, and water resources have long made it a magnet for numerous civilizations and pastoral nomadic groups. This article examines the migration dynamics shaping Çermik from prehistory through the Ottoman era, with particular attention to the arrival and settlement of Oghuz/Turkmen groups, language and dialectal features, and religious identities. Written sources are juxtaposed with oral narratives, and the local use of the ethnonym “Kako/Kakko” is discussed. The findings indicate that the Turkmen presence in Çermik cannot be reduced to a single Oghuz tribe; rather, processes of settlement, migration, and state-driven sedentarization have produced a multilayered demographic and cultural landscape.

Keywords: Çermik, Turkmens, Oghuz tribes, migration, Khorasan, Kızılbaş/Alevi communities, language and dialect.

OSMANLI NÜFUS VE KEFALET KAYITLARINA GÖRE ÇERMİK KAZASININ

19. YÜZYIL ORTALARINDAKİ İDARİ, SOSYAL VE EKONOMİK YAPISI

Oktay BOZAN*

ÖZET

Bu çalışmada, nüfus ve kefalet defterlerinden hareketle Çermik kazasının XIX. yüzyıl ortalarındaki idarî, sosyal ve ekonomik yapısı kapsamlı biçimde ortaya konmak istenmiştir. Osmanlı taşrasında şehir tarihini aydınlatmada temel kaynaklardan biri olan bu defterler, kazanın merkez mahalleleri ve köyleri, nüfus dağılımı, meslek çeşitliliği ve toplumsal örgütlenme hakkında ayrıntılı bilgiler sunmaktadır. 1844 tarihli nüfus defterine göre Çermik kazası Günay, Çaykesen, Lif-i Ulyâ, Karacadağ ve Berdeniç nahiyelerinden oluşurken, 1847 tarihli kefalet defterinde Karacadağ ve Berdeniç nahiyeleri yer almamaktadır; bu durum, idari yapıdaki değişiklikleri göstermektedir. Merkez mahalleler Tepe, Kale ve Çukur iken, yüzyılın ilerleyen dönemlerinde Saray Mahallesi'nin eklenmesiyle mahalle sayısı dörde yükselmiştir. Nüfus açısından en yoğun mahalle Tepe, ekonomik çeşitlilik bakımından ise Kale Mahallesi öne çıkmaktadır. Kazanın nüfusunun yaklaşık %65'ini Müslümanlar oluşturmakta, geri kalan kısmı Ermeni Hristiyanlar (Katolik, Ortodoks, Protestan) ve Yahudilerden meydana gelmektedir. Ermeniler Kale ve Tepe mahallelerinde, Yahudiler Çukur Mahallesi'nde yoğunlaşmıştır. Müslüman nüfus Türk ve Kürtlerden oluşmakta ve köylerde çoğunluğu temsil etmektedir; bazı köylerde sınırlı sayıda Ermeni toplulukları da yaşamaktadır. Defterler ayrıca kazadaki dini ve idarî yapıyı belgeleyerek Cami-i Kebir, Abdurrahman Camii, Mahmud Bey Camii ve Osman Bey Camii'nin faaliyetlerini ve bu camilerde görev yapan din görevlilerini kaydetmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çermik, Osmanlı taşrası, nüfus defteri, kefalet defteri, sosyal-ekonomik yapı.

---

* Prof. Dr. Dicle Üniversitesi Sezai Karakoç Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, oktaybozan210@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-0485-556X>

THE ADMINISTRATIVE, SOCIAL, AND ECONOMIC STRUCTURE OF THE
ÇERMİK DISTRICT IN THE MID-NINETEENTH CENTURY ACCORDING TO
OTTOMAN POPULATION AND INDEMNITY REGISTER

ABSTRACT

This study reconstructs, on the basis of *nüfus defterleri* (population registers) and *kefalet defterleri* (Indemnity Register), the administrative, social, and economic profile of the Çermik *kaza* (district) in the mid-nineteenth century. As core sources for illuminating urban history in the Ottoman provinces, these registers offer detailed information on the district's central *mahalle* (urban quarters) and villages, population distribution, occupational diversity, and forms of social organization. According to the 1844 population register, Çermik comprised the *nâhiyes* (subdistricts) of Günay, Çaykesen, Lif-i Ulyâ, Karacadağ, and Berdeniç, whereas the 1847 surety register omits Karacadağ and Berdeniç—an indication of administrative reconfiguration. The central quarters were Tepe, Kale, and Çukur; in the later decades of the century, the addition of Saray Quarter raised the number to four. Tepe was the most populous quarter, while Kale stood out for its occupational/economic diversity. Muslims constituted approximately 65% of the district's population; the remainder consisted of Armenian Christians (Catholic, Orthodox, and Protestant) and Jews. Armenians clustered in the Kale and Tepe quarters, whereas Jews were concentrated in Çukur. The Muslim population—comprising Turks and Kurds—formed the majority especially in the villages, though small Armenian communities were present in some rural settlements. The registers also document the district's religious and administrative infrastructure, recording the activities of the Câmî-i Kebîr (Great Mosque), Abdurrahman Mosque, Mahmud Bey Mosque, and Osman Bey Mosque, along with the religious functionaries serving in these institutions.

Keywords: Çermik, Ottoman provinces, *nüfus defteri* (population register), *kefalet defteri* (Indemnity Register), administrative structure socioeconomic structure.

FRANSIZLARI MISIR'DAN ÇIKARMAK ÜZERE MISIR'A GİDEN
SADRAZAMA YARDIMLA İLGİLİ ÇERMİK VE HISN-I MANSUR HALKININ
TAAHHÜTLERİ

Mehmet Zahit YILDIRIM*

ÖZET

Fransızların Mısır'a olan ilgileri, meşhur Filozof Leibntz'in fikir babası olup başta Mısır olmak üzere Osmanlı topraklarının Almanlar ve Fransızlarca paylaşılmasını öngören projesiyle başlamıştır. Bu ilgi 1798'deki işgale kadar da artarak devam etmiştir. XVIII. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Osmanlı Devleti'nin dostu görünen Fransızlar ve onların İmparatoru olan Napolyon, hem Osmanlı topraklarını ele geçirme ile ilgili hayallerini gerçekleştirmek hem de İngilizlerin Hindistan ve o bölgelerdeki sömürgelerine giden yolu kapatarak İngiltere'ye büyük bir darbe vurmak adına Mısır'ı işgal etmeye karar vermiştir. Bunun için gayet hazırlıklı olarak söz konusu sefere çıkmış olan Napolyon belirtilen tarihte bu amacını gerçekleştirip Mısır'ı işgal etmiştir. Napolyon bu sefere çıktığı zaman yanında çok sayıda doğu tarihi, dilleri ve kültürü üzerine çalışmalar yapmış, kitaplar yazmış bilim adamlarını da götürmüştür. Napolyon Bonapart'ın bu seferi ve Fransızların Mısır'dan çıkarılması ile ilgili çok sayıda çalışma yapılmıştır. Ancak bizim bu tebliğde incelemek istediğimiz husus bu değildir. İncelemek istediğimiz konu Osmanlı Padişahının ve sadrazamının Fransızları Mısır'dan çıkarmak üzere yapılacak faaliyetler için halka asker ve mühimmat tedariki hususunda neşr ettikleri ferman ve mektuplar üzerine Çermik ve Hısn-ı Mansur ahalisinin cevaplarını ihtiva eden iki adet belgeyi tahlil etmektir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Mısır, Fransızlar, Çermik, Hısn-ı Mansur

---

* Prof. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Kahramanmaraş-Türkiye, mzahit.yildirim@ksu.edu.tr

**THE COMMITMENTS OF THE PEOPLE OF ÇERMİK AND HISN-I MANSUR
REGARDİNG AİD TO THE GRAND VIZIER GOING TO EGYPT TO DRIVE THE
FRENCH OUT OF EGYPT**

ABSTRACT

The French interest in Egypt began with the project of the famous philosopher Leibniz, who foresaw the division of Ottoman territories, primarily Egypt, between the Germans and the French. This interest continued to grow until the occupation in 1798. By the end of the 18th century, the French, and their emperor, Napoleon, who appeared to be friends of the Ottoman state decided to invade Egypt both to realize their dreams of seizing Ottoman territories and to deal a major blow to England by blocking the route to the British colonies in India and other regions. Napoleon, who was well prepared for this expedition, achieved his goal on the specified date and invaded Egypt. When Napoleon embarked on this expedition, he took with him a large number of scientists who had conducted research on Eastern history, languages, and culture and had written books on these subjects. Numerous studies have been conducted on Napoleon Bonaparte's expedition and the expulsion of the French from Egypt. However, this is not the subject we wish to examine in this paper. The subject we wish to examine is the analysis of two documents containing the responses of the people of Çermik and Hisn-ı Mansur to the decrees and letters issued by the Ottoman Sultan and Grand Vizier regarding the supply of soldiers and ammunition to the public for activities to be carried out to expel the French from Egypt.

Keywords: Ottoman, Egypt, French, Çermik, Hisn-ı Mansur

OSMANLI DEVLETİ TELGRAF ŞEBEKESİNDE ÇERMİK TELGRAFHANE
MERKEZİ VE TELGRAF HATLARI (1885-1916)

Mustafa DAĞ*

ÖZET

Telgraf, 150 yıl öncesine kadar en hızlı ve pratik haberleşme aracı olarak kullanılmaktaydı. Dünya ülkelerinde 1840'lı yıllarda kullanılmaya başlanan telgraf, Osmanlı coğrafyasında 1853'ü yıllarda Kırım Savaşı sırasında kullanılmıştır. 1855 yılında Telgraf İdaresi'nin kurulmasıyla birlikte telgraf sistemi Osmanlı taşrasında da kullanılmaya başlanmıştır. Bu yerlerden biri de Çermik kazası olmuştur. Çalışma, Osmanlı Devleti'nin modernleşme çabaları doğrultusunda merkezi yönetimin taşraya nüfuz etme araçlarından biri olan telgraf şebekesinin yerel düzeydeki işleyişini Çermik özelinde incelemektedir. 1887-1916 yılları arasında Çermik kazasında kurulan telgrafhane merkezi ve bu merkeze bağlı telgraf hatları tarihsel ve idari bağlamda irdelenerek Osmanlı haberleşme altyapısının taşrada nasıl şekillendiği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmada, Çermik telgrafhane merkezinin kuruluş süreci, hattın geçtiği güzergâhlar, kullanılan ekipman, personel yapısı, telgraf hatlarının güvenliğini tehdit eden koşullar, mali sıkıntılar, bölge ahali ile devlet memurları arasında yaşanan etkileşim ve karşılaşılan teknik sorunlar ayrıntılı olarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Arşiv belgeleri, vilayet salnameleri ve araştırma-inceleme eserlerden istifade edilerek hazırlanan bu çalışmanın birçok bulgusu mevcuttur. Bunlardan bazıları Çermik kazasında telgrafhane merkezinin 1907'de açıldığı, 1907 öncesinde kaza ile merkezi hükümet arasında haberleşme açısından problemlerin yaşandığı, telgraf hatlarında ciddi altyapı sorunlarının olduğu, telgraf hatlarının yalnızca teknik bir iletişim aracı olmanın ötesinde, devletin merkeziyetçi yapısını güçlendirme ve taşrada kamu düzenini sağlama işlevi gördüğüdür. Bu haliyle çalışma, hem Osmanlı haberleşme tarihi literatürüne hem de taşra yönetimi ve modernleşme süreçlerine dair araştırmalara önemli katkılar sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Diyarbakır, Çermik, Haberleşme, Telgraf, Telgrafhane.

* Dr. Öğr. Üyesi, Harran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Şanlıurfa/Türkiye, E-posta: mustafadag@harran.edu.tr, [ORCID: 0000-0003-4571-8115](https://orcid.org/0000-0003-4571-8115)

THE ÇERMİK TELEGRAPH OFFICE AND TELEGRAPH LINES WITHIN THE OTTOMAN EMPIRE'S TELEGRAPH NETWORK (1887–1916)

ABSTRACT

The telegraph was, until roughly 150 years ago, one of the fastest and most practical means of communication. While it began to be used in various countries around the 1840s, the telegraph was introduced in the Ottoman geography during the Crimean War in the 1850s. With the establishment of the Telegraph Administration in 1855, the telegraph system began to be implemented in the Ottoman provinces. One such location was the district of Çermik. This study examines the local functioning of the telegraph network one of the key instruments of the central administration in its efforts to penetrate the periphery within the context of the modernization efforts of the Ottoman Empire, focusing specifically on Çermik. The research investigates the telegraph center established in the district of Çermik between 1887 and 1916, along with the telegraph lines connected to it, in order to understand how the Ottoman communication infrastructure took shape in the provinces, from both historical and administrative perspectives. The study analyzes in detail the establishment process of the Çermik telegraph center, the routes followed by the lines, the equipment used, the structure of the personnel, the conditions threatening the security of the lines, financial difficulties, interactions between local inhabitants and state officials, and technical problems encountered. Based on archival documents, provincial yearbooks (salnames), and secondary research, the study presents numerous findings. Among these are: the telegraph center in the district of Çermik was established in 1907; prior to that, significant communication issues existed between the district and the central government; there were severe infrastructural problems in the telegraph lines; and, beyond serving as a technical communication tool, the telegraph played a critical role in strengthening the centralist structure of the state and ensuring public order in the provinces. In this respect, the study contributes significantly both to the literature on the history of communication in the Ottoman Empire and to research on provincial administration and modernization processes.

Keywords: Diyarbakır, Çermik, Communication, Telegraph, Telegraph Office.

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİNDE ÇERMİK:
İDARİ, DEMOGRAFİK VE TOPLUMSAL PERSPEKTİF

Oktay BOZAN* -Burak KAZAN**

ÖZET

Çermik, tarih boyunca farklı etnik ve dini grupların bir arada yaşadığı çok katmanlı bir toplumsal yapıya sahip olmuştur. Birinci Dünya Savaşı (1914–1918) ve sonrasında başlayan Millî Mücadele dönemi, Osmanlı topraklarının siyasi, sosyal ve ekonomik yapısında köklü değişimlere yol açmıştır. Birinci Dünya Savaşı başlarında Çermik kazası, 96 köyden oluşan idari yapısı, 20.231 kişilik nüfus dağılımı ve farklı etnik-dini toplulukları ile dikkat çekmektedir. Bu çalışma, Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele döneminde Çermik'in idari, demografik ve toplumsal yapısını, savaşın taşra üzerindeki etkilerini ve yerel durumu ele almaktadır. Savaş sırasında uygulanan seferberlik politikaları, yerel halk üzerinde önemli yaşamsal zorluklar meydana getirmiş; savaş ve mütareke yıllarında çeşitli huzursuzluklar ortaya çıkmıştır. Savaş koşulları ve devlet denetiminin yetersiz olduğu bu dönemde, suç oranları ve mahkûm sayılarında artış gözlenmiştir. Birinci Dünya Savaşı döneminde Çermik'ten çok sayıda asker cephelere sevk edilmiş ve bunlardan 35 kişi farklı cephelerde şehit düşmüştür. Millî Mücadele döneminde ise Çermik'ten 11 asker şehit olmuş, bazı kişiler savaşın ardından gazi unvanı alarak, Zülküf Ersöz örneğinde olduğu gibi İstiklâl Madalyası ile onurlandırılmıştır. Milli Mücadele'nin yoğun şekilde sürdüğü Sakarya Zaferi sürecinde, Çermik kazasının idarecileri ve önde gelenleri TBMM'ye gönderilen destek telgraflarında, ordunun ve kumandanların başarısını tebrik etmiş, mücadele ve fedakârlıkta geri durmayacaklarını ifade etmişlerdir. Bu durum, Çermik'in savaş ve Millî Mücadele sürecindeki stratejik önemini ve yerel toplumsal dinamizmini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çermik, Birinci Dünya Savaşı, Ermeni Tehciri, Kilanlı Zülküf Ersöz, Millî Mücadele.

* Prof. Dr. Dicle Üniversitesi Sezai Karakoç Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, oktaybozan210@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-0485-556X>.

** Öğr. Gör. Dicle Üniversitesi Silvan Meslek Yüksek Okulu, burak_kazan1453@hotmail.com. Orcid: 0000-0002-6657-5267.

**ÇERMİK DURING THE FIRST WORLD WAR AND THE NATIONAL
STRUGGLE PERIOD: ADMINISTRATIVE, DEMOGRAPHIC AND SOCIAL
PERSPECTIVES**

ABSTRACT

Throughout history, Çermik has had a multi-layered social structure where different ethnic and religious groups have lived together. The First World War (1914–1918) and the subsequent National Struggle period led to fundamental changes in the political, social and economic structure of the Ottoman territories. At the beginning of the First World War, the district of Çermik stood out with its administrative structure consisting of 96 villages, a population distribution of 20,231, and diverse ethnic and religious communities. This study examines the administrative, demographic, and social structure of Çermik during the First World War and the National Struggle, the effects of the war on the countryside, and the local situation. The mobilisation policies implemented during the war caused significant hardship for the local population, and various disturbances arose during the war and armistice years. Crime rates and the number of prisoners increased during this period, which was characterised by war conditions and insufficient state control. During the First World War, a large number of soldiers from Çermik were sent to the front lines, and 35 of them were killed in action on various fronts. During the National Struggle, 11 soldiers from Çermik were killed in action, and some individuals were honoured with the title of veteran after the war and awarded the Independence Medal, as in the case of Zülküf Ersöz. During the Sakarya Victory, when the National Struggle was at its peak, the administrators and leaders of the district of Çermik sent telegrams of support to the Grand National Assembly, congratulating the army and commanders on their success and expressing their determination to continue the struggle and sacrifice. This situation reveals the strategic importance of Çermik during the war and the National Struggle and the dynamism of the local community.

Keywords: Çermik, First World War, Armenian Deportation, Kilanlı Zülküf Ersöz, National Struggle.

ZİYA GÖKALP (1876-1924) VE CUMHURİYET'İN KURULUŞ YILLARINDA
GÖKALP İHTİFALLERİNİ HATIRLAMAK

Murat YÜMLÜ*

ÖZET

İhtifal, Arapça kökenli bir sözcüktür ve en yalın ifadesiyle “anma töreni” şeklinde tercüme edilmektedir. Edebi, siyasi, dini ve kültürel çalışmalarıyla dikkat çeken portreler başta olmak üzere tarihi olgu ve olayları kapsayan bir anma geleneğini ifade etmektedir. Tarihin çeşitli dönemlerinin olgu ve olaylarını etüt ederken, ihtifalin anlam ve önemi tarihsel çerçeveyi incelemeyi ve basite indirgeyen yaklaşımlardan kaçınmayı gerektirmektedir. Ziya Gökalp, Osmanlı Devleti'nin dağılma/parçalanma sürecinde bir düşünür ve gazeteci olmasının yanı sıra Darülfünun'da dersler vermiş, eserler kaleme almış, politika hayatının içinde yer almıştır. Çalışma kapsamında Gökalp'in düşünce hayatına katkıları incelenirken, ihtifaller eşliğinde hatırlanması için düzenlenen törenler ele alınmaktadır. Çalışmanın temel savını ihtifal olgusunun modernleşme sürecinde imparatorluktan ulus-devlete geçiş sürecinde ulusal kültürü temsil aracı olarak kullanıldığı savı oluşturmuştur. Bu görüş ışığında siyasal rejimin ulusal irade mantığına uygun olarak halka mal edilmeye çalışıldığı belirtilmiş ve süreklilik ve kopuş ölçülerinde ihtifallerin Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş felsefesinin anlaşılmasında önem taşıdığı savı irdelenmiştir. Gökalp, çeşitli açılardan değerlendirilen milli kültür kavramını işlerken, erken Cumhuriyet döneminde düzenlenen ihtifaller de bu milli kültür kavramının bir parçası olarak dikkat çekmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ziya Gökalp, Türk Ulusçuluğu, İhtifal, Türkiye Cumhuriyeti.

---

* Doç Dr. (Lecturer, Assoc. Prof. Dr.) Murat Yümlü, Bartın Üniversitesi Ortak Dersler Bölümü (Bartın University, Department of Core Curriculum), Contact Info:muratyumluhistory2@gmail.com, myumlu@bartin.edu.tr, +90 (554) 950 30 28. ORCID No: 0000-0001-7902-5339.

**REMEMBERING AN INTELLECTUAL PORTRAIT: ZIYA GOKALP (1876-1924)
AND GOKALP MEMORIALS**

ABSTRACT

The term and phenomenon of “ihtifal” is translated as commemoration. It refers to a tradition of commemoration that encompasses historical facts and events, especially portraits that are notable for their literary, political, religious and cultural works. When studying the facts and events of various periods of history, the meaning and importance of “commemoration ceremonies and traditional meetings to remember the renowned personalities and events” require an examination of the historical framework. Ziya Gökalp, besides being a thinker during the disintegration/fragmentation process of the Ottoman Empire, who had lectured at Darülfünun, had written works and taken part in political life. Within the scope of the study, while examining Gökalp's contributions to the life of thought, the ceremonies organized to remember him with being mentioned during the “commemoration ceremonies and events, are being discussed. The main argument of the study is that the ihtifal phenomenon represents the national culture during the transition from empire to nation-state in the modernization process. In the light of this view, it is stated that the political regime was tried to be appropriated to the people in accordance with the logic of national will, and the argument that ihtifals are important in understanding the founding philosophy of the Republic of Turkey in terms of continuity and rupture is examined. While Gökalp dealt with the concept of national culture, which was evaluated from various angles, the “ihtifals” (commemorations) organized in the early Republican period also attracted attention as a part of this concept of national culture.

Keywords: Ziya Gökalp, Turkish Nationalism, Commemoration, Republic of Turkey (Türkiye).

EDEBİYAT VE SİYASET ARASINDA ZİYA GÖKALP: "*ŞAKİ İBRAHİM
DESTANI*"NDA AŞİRET, ŞİDDET VE TOPLUMSAL SÖZLEŞME

Abdusselam ERTEKİN*

ÖZET

Ziya Gökalp'ın 1908 tarihli "*Şakî İbrahim Destanı*", II. Abdülhamid döneminin "*istibdad*" koşullarını ve merkezî idarenin taşradaki kapasite krizini epik bir anlatıyla ele almaktadır. Metin, aşiretlerin militarizasyonu ("Kürt alayları") ve yerel eşraf rekabetinin beslediği "*talan düzeni*"nin, Diyarbakır–Mardin–Urfa hattında yol açtığı sosyo-iktisadî çöküşü ve asayiş zafiyetini merkeze almaktadır. Gökalp, ahalinin adalet talebini "*meşveret*" fikriyle birleştirirken, 1908 Meşrutiyet'ini keyfî yönetimi sınırlayan kurumsal bir "*hürriyet*" nizamı olarak sunmaktadır. Anlatıda, Hileyli–Sifye hattındaki mağlubiyetin bölgesel tansiyonu düşürmesi ve Nusaybin'de silahların terk edilmesiyle, "*mazlum efrat*" ile "*mücrim reisler*" arasındaki ayrım belirginleşmektedir. Böylece intikam pratiği yerine "*suçun şahsiliği*" ilkesi ve hukukun üstünlüğü ikame edilmektedir. Netice itibarıyla eser, Meşrutiyet'in müsavat ve hürriyet prensipleri temelinde yeni bir toplumsal sözleşme ufkunu imlemektedir.

Bu çalışma, "*Şakî İbrahim Destanı*"nı birincil tarihsel metin olarak kullanarak, edebî söylem ile siyasal-toplumsal dönüşüm arasındaki bağı analitik biçimde incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışma, şiirin merkez-taşra gerilimini, şiddet-meşruiyet krizini ve Meşrutiyet söylemini yerel deneyim üzerinden nasıl kavramsallaştırdığını göstermektedir. Edebiyat tarihi ile siyasal tarih literatürünü buluşturmakta ve geç Osmanlı taşrasında düzen, adalet ve vatandaşlık tartışmalarına özgün bir vaka katkısı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Aşiret Şiddeti, Merkez–Taşra İlişkileri; İstibdat ve Meşrutiyet. Diyarbakır.

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Dicle Üniversitesi, Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Tarih Eğitimi A.B.D., e-mail: selam008@gmail.com. ORCID: 0000-0002-6353-7126

**ZIYA GÖKALP BETWEEN LITERATURE AND POLITICS: TRIBE, VIOLENCE,
AND THE SOCIAL CONTRACT IN "THE EPIC OF ŞAKÎ İBRAHİM"**

ABSTRACT

Ziya Gökalp's 1908 'The Epic of Şakî İbrahim' addresses the 'despotism' conditions of the Abdülhamid II era and the capacity crisis of the central administration in the provinces through an epic narrative. The text focuses on the socio-economic collapse and security weaknesses caused by the militarisation of tribes ('Kurdish regiments') and the 'system of plunder' fuelled by local notables' rivalry along the Diyarbakır–Mardin–Urfa line. Gökalp combines the people's demand for justice with the idea of 'consultation' (meşveret), presenting the 1908 Constitutional Monarchy as an institutional 'freedom' system that limits arbitrary rule. In the narrative, the defeat on the Hileyli–Sifye line reduces regional tensions, and with the surrender of weapons in Nusaybin, the distinction between the 'oppressed masses' and the 'criminal leaders' becomes clear; thus, the principle of 'individual responsibility for crime' and the rule of law replace the practice of revenge. Ultimately, the work implies a new social contract based on the principles of 'equality' and 'freedom' of the Constitutional Monarchy.

This study aims to analytically examine the link between literary discourse and political-social transformation, using the 'Epic of Şakî İbrahim' as the primary historical text. The study demonstrates how the poem conceptualises the tension between the centre and the provinces, the crisis of violence and legitimacy, and the Constitutional Monarchy discourse through local experience; it brings together literary history and political history literature and offers a unique case study contribution to discussions of order, justice, and citizenship in the late Ottoman provinces.

Keywords: Tribal Violence, Centre-Periphery Relations, Absolutism and Constitutionalism, Diyarbakır.

ZİYA GÖKALP'İN DÜŞÜNCE DÜNYASINDA TARİHSEL BİLGİNİN ÖNEMİ VE TARİH EĞİTİMİNİN TOPLUMSAL ROLÜ

Aysel FEDAİ*

ÖZET

Ziya Gökalp, II. Meşrutiyet döneminden Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar Türkiye'deki kültür, düşünüş ve siyasal akımlar üzerinde etkili olmuş önemli isimlerin başında gelmektedir. Yayımlanmış olduğu eserlerde yeni bir ulusal kimlik arayışına girişmiş ve yaratmak istediği toplum modelinin merkezine ise eğitilmiş insan modelini yerleştirmiştir. Gökalp, kültür ve eğitim yoluyla toplumsal dönüşümü hedefleyen öncü bir kuramcı ve ideologdur. Entelektüel ve ideolojik bir kişilik olarak karşımıza çıkmakta ve tarih bilincini, toplumsal kimliğin inşası için vazgeçilmez bir unsur olarak görmektedir. Gökalp'e göre yeni toplumsal kimliğin oluşabilmesi için bütün fertlerin kendi millî kültürünü ve tarihsel bilgisini geliştirmesi gerekliydi. Onun düşünce dünyasında tarihsel bilinç, sadece geçmişin bilgisi değil aynı zamanda toplumsal rolün ve ortak hafızanın inşasında temel bir görev üstlenmektedir. Gökalp, tarih biliminin toplumsal reformlar için bir rehber niteliğinde olduğunu düşünmekte ve geçmişteki örneklerden ders alarak modern bir ulus-devlet inşa edileceğini ileri sürmektedir. Bu yaklaşım neticesinde, tarih eğitimi aynı zamanda değerler aktarımını ve millî kimlik inşasını mümkün kılan pedagojik işlevleri yerine getirmektedir. Tarihsel bilinç ile yeni kimlik inşasını birleştiren bu kurgusal yaklaşım, eğitimde kendini ifade ederek değerler aktarımını sistematik hale getirmektedir. Gökalp'in II. Meşrutiyet yıllarından itibaren savunmuş olduğu bu fikirler aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk dönem düşünsel yapısını doğrudan etkilemiş ve tarih eğitim politikalarını belirlemiştir.

Bu çalışmanın amacı, Ziya Gökalp'in eserlerinde savunmuş olduğu tarihsel bilginin önemi ve bu bilginin modern toplumun yaratılması aşamalarında nasıl etki edeceği yönündeki yaklaşımını ortaya koymaktır. Nitel yöntem kullanılan bu çalışmada, Gökalp'in II. Meşrutiyet döneminden, Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar yayımlanmış olduğu eserler ele alınarak, tarihsel anlatılar aracılığıyla genç kuşaklara millî ideallerin kazandırılması ve tarih eğitiminin öğretilmesi konularında öne çıkan öneriler incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ziya Gökalp, Tarihsel Bilgi, Tarih Eğitimi, Ulus-Devlet İnşası, Millî Kimlik İnşası.

* Dr. Öğr. Üyesi Aysel FEDAİ, Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Mardin/TÜRKİYE, ayselifedai@gmail.com ORCID:0000-0002-7995-4194.

THE SIGNIFICANCE OF HISTORICAL KNOWLEDGE AND THE SOCIAL ROLE OF HISTORY EDUCATION IN ZIYA GÖKALP'S THOUGHT

ABSTRACT

Ziya Gökalp stands as one of the most influential figures shaping cultural, intellectual, and political currents in Turkey from the Second Constitutional Era through the early years of the Republic. In his published works, he embarked on a search for a new national identity, placing the model of the educated individual at the center of the society he envisioned. Gökalp emerges as a pioneering theorist and ideologue who sought social transformation through culture and education. As an intellectual and ideological figure, he regarded historical consciousness as indispensable for the construction of collective identity. According to Gökalp, the formation of a new social identity required every individual to cultivate their national culture and historical knowledge. In his thought, historical consciousness was not merely knowledge of the past but also a fundamental element in shaping social roles and constructing collective memory. He considered history a guide for social reform, arguing that lessons drawn from past experiences would enable the building of a modern nation-state. Within this framework, history education also fulfilled pedagogical functions by transmitting values and reinforcing national identity. This conceptual approach, which integrated historical consciousness with identity formation, was systematically expressed in educational practices. The ideas Gökalp advanced from the Second Constitutional period onward directly influenced the intellectual foundation of the early Republic and helped shape history education policies.

The aim of this study is to examine Gökalp's emphasis on the importance of historical knowledge in his works and to explore how this knowledge was envisioned to contribute to the creation of a modern society. Employing a qualitative method, the study analyzes Gökalp's works from the Second Constitutional Era to the early Republic, focusing on his proposals regarding the transmission of national ideals to younger generations and the teaching of history through historical narratives.

Keywords: Ziya Gökalp, Historical Knowledge, History Education, Nation-State Building, National Identity Construction.

CUMHURİYET DÖNEMİNİN İLK YILLARINDA (1925-1950) DEĞİŞEN VE GELİŞEN BİR KAPLICA KENTİ: ÇERMİK

Nursal KUMAŞ*

ÖZET

Çermik, Cumhuriyetin ilanıyla birlikte yeni kurulan Ergani Madeni vilayetine ilçe statüsünde bağlanmış fakat bu ilin 1926 yılında lağvedilmesiyle Diyarbakır vilayeti içinde yer almıştır. İlçenin başlangıçta sadece Merkez nahiyesi bulunurken sonraki yıllarda Çüngüş ve Yoğun köyleri de nahiyeye statüsü kazanmıştır. İlçenin toplam nüfusu 1927 yılında 17.308 iken, yaklaşık %79,7 oranında bir artış göstererek 1950 yılında 31.096'ya çıkmıştır. İlçe genelinde 1927 yılı itibarıyla 358 kişi okuma-yazma bilirken bu rakam 1935 yılında 763'e çıkmıştır. İlçenin ekonomisi ağırlıklı olarak zirai faaliyetlere dayanmaktadır. 1927 yılı verilerine göre ilçe genelinde 82 sanayi işletmesi vardı ve bu işletmelerde toplam 726 işçi çalışmaktaydı.

Bu çalışmada Çermik ilçesine dair elde edilen istatistiki verilere dayanarak ilçenin idari, demografik ve sosyo-ekonomik yapısı ana hatlarıyla belirlenmeye ve ilçenin yıllar içindeki değişimi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu amaçla 1927, 1935, 1940, 1945 ve 1950 Genel Nüfus Sayımı, 1927 Tarım ve Sanayi Sayımı, 1925-1928 Devlet Salnameleri, 1930-1935 İstatistik Yıllıkları ve maarif istatistiklerinden elde edilen sayısal veriler tablo ve grafik yöntemi kullanılıp metine aktarılarak yorumlanmıştır. Ayrıca bu çalışmada CHP Muş Bölge Müfettişi Antalya Mebusu Doktor Münir Soykar'ın 1941 yılında Çermik Halkevi'ni teftişi esnasında Çermik ilçesiyle ilgili izlenimlere dayalı olarak kaleme aldığı rapordan da yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çermik, Cumhuriyet Dönemi Çermik, Çermik Demografik Yapı, Çermik Ekonomi, Çermik Halkevi.

---

* Doç. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, e-mail: kumasnursal16@gmail.com.

THE EARLY YEARS OF THE REPUBLICAN ERA (1925-1950)

A CHANGING AND DEVELOPING SPA TOWN: ÇERMİK

ABSTRACT

With the proclamation of the Republic, Çermik was connected to the newly established Ergani Mine Province as a district, but with the abolition of this province in 1926, it was included in the Diyarbakır Province. While the district had only the Central sub-district at the beginning, in the following years, the villages of Çüngüş and Intensive also gained the status of sub-districts. The total population of the district increased from 17,308 in 1927 to 31,096 in 1950, an increase of approximately 79.7%. While 358 people could read and write in the district as of 1927, this figure increased to 763 in 1935. The economy of the district is mainly based on agricultural activities. According to 1927 data, there were 82 industrial enterprises throughout the district and a total of 726 workers worked in these enterprises.

In this study, based on the statistical data obtained about Çermik district, the administrative, demographic and socio-economic structure of the district was tried to be determined in general lines and the change of the district over the years was tried to be revealed. For this purpose, the numerical data obtained from the 1927, 1935, 1940, 1945 and 1950 General Population Census, 1927 Agricultural and Industrial Census, 1925-1928 State Yearbooks, 1930-1935 Statistical Yearbooks and education statistics were interpreted by using the table and graphic method and transferring them to the text. In addition, in this study, the report written by CHP Muş Regional Inspector Antalya MP Doctor Münir Soykar based on his impressions about Çermik district during his inspection of Çermik Community Center in 1941 was also used.

Keywords: Çermik, Çermik in the Republican Period, Çermik Demographic Structure, Çermik Economy, Çermik Community Center.

CUMHURİYET DÖNEMİNDE ÇERMİK İLÇESİNİN İDARİ TAKSİMATI

Cengiz ATLI* Zeynep Müjde SAKAR**

ÖZET

Çermik ilçesi oldukça kadim bir tarihe sahiptir. Osmanlı döneminde 1518 de Osmanlı tahriri defterlerinde belirtilen idaresi özel bir şekilde bağlanan 12 sancaktan biridir. 1518 tarihinden 1739 tarihine kadar Diyarbakır eyaletine bağlı sancak olarak idare edilmiştir. 1856-1867 yıllarında Harput eyaletine bağlı kaza, 1870 -1872 Ergani madeni Diyarbakır vilayetine bağlı kaza, 1872-1879 Ergani madeni Mamüretülaziz vilayetine bağlı Nahiye, olarak idare edilmiştir. 1. Meşrutiyetin akabinde 1879-1880 yılında Diyarbakır vilayetine nahiye olarak bağlanmıştır. 1881-1884 yılında Mamüretülaziz vilayetine tekrar nahiye olarak bağlandı. 1885-1908 yıllarında Diyarbakır vilayetine kaza olarak bağlanmıştır. 1911 yılında ise Siverek Diyarbakır vilayetine kaza olarak bağlandı. 1920 yılına kadar bu durumu devam etti. 17 Kasım 1920 yılında Çermik İlçesi Ergani Sancağına bağlandı. 1921 yılında Siverek Diyarbakır, kaza, Cumhuriyetin ilanından hemen sonra ise 1924-1926 yıllarında Ergani vilayetine bağlı kaza, 1926 yılında ise Diyarbakır vilayetine bağlı kaza olarak idari durumunu devam ettirdi. 1935 yılında ise Elazığ'ın Çüngüş Nahiyesinin lağvedilerek buraya bağlı 14 köy Çermik kazasına bağlanmıştır. 1948 yılında ise Çermik ilçesine bağlı Çüngüş bucağında yeniden belediye kurulmuştur. Sunulacak olan bildiri Çermik'in Cumhuriyete kavuşması sonrasında idari

Anahtar Kelimeler: Çermik, İdare, Kaza, Taksimat, Yönetim

* Prof. Dr. Iğdır Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, cengiz3636@hotmail.com,

** Pof. Dr. Harran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü zeynep.sakar@gmail.com

**ADMINISTRATIVE DIVISION OF ÇERMİK DISTRICT DURING THE REPUBLIC
PERIOD**

ABSTRACT

The Çermik district has a very ancient history. During the Ottoman period, it was one of the 12 sanjaks whose administration was subject to a special form, as mentioned in the Ottoman census books in 1518. From 1518 to 1739, it was administered as a sanjak affiliated to Diyarbakır Province. From 1856 to 1867, it was administered as a district affiliated to Harput Province. From 1870 to 1872, the Ergani mine was administered as a district affiliated to Diyarbakır Province. From 1872 to 1879, the Ergani mine was administered as a sub-district affiliated to Mamüretülaziz Province. Following the First Constitutional Monarchy, it was annexed to Diyarbakır Province as a sub-district in 1879-1880. It was annexed to Mamüretülaziz Province as a sub-district again in 1881-1884. From 1885 to 1908, it was annexed to Diyarbakır Province as a district. In 1911, Siverek was annexed to the Diyarbakır province as a district. This status remained until 1920. On November 17, 1920, the Çermik district was annexed to the Ergani Sanjak. In 1921, Siverek became a district of Diyarbakır. Immediately after the proclamation of the Republic, it continued its administrative status as a district of Ergani province from 1924 to 1926, and as a district of Diyarbakır province in 1926. In 1935, the Çüngüş district of Elazık was abolished, and 14 villages within it were annexed to the Çermik district. In 1948, a municipality was reestablished in the Çüngüş subdistrict of the Çermik district. In this paper, the changes in administrative divisions that Çermik experienced after the Republic will be illuminated in the light of archival documents and primary sources

Keywords: Çermik, Administration, District, Division, Administration

TÜRKİYE'DE TEK PARTİ İKTİDARLARININ GÖREVE GELDİĞİ MİLLETVEKİLİ GENEL SEÇİMLERİNDE ÇERMİK İLÇESİ SEÇMENİNİN SİYASİ TERCİHİ

Muhabbet DOYRAN*

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de tek parti iktidarlarının oluştuğu genel seçimlerde Çermik ilçesi seçmeninin tercihlerini istatistikî veriler ve dönemin iç-dış dinamikleri çerçevesinde incelemektir. Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) tek parti iktidarından sonra Türkiye, 1946'da çok partili hayata geçmiştir. 1950 seçimlerinde Demokrat Parti (DP) iktidara gelmiş ve kırsal yapıya sahip Çermik seçmeninden güçlü destek almıştır. On yıl süren DP iktidarı, 1960 darbesiyle sona ermiştir. 1965'te Adalet Partisi (AP) tek başına iktidar olmuş; muhafazakâr eğilimli Çermik seçmeni bu dönemde AP'yi desteklemiştir. 1980 sonrası neo-liberal politikalarla Anavatan Partisi (ANAP) iktidara gelmiş, 1990'larda artan terör ve ekonomik krizler bölgeyi etkilemiştir. 2002'de Adalet ve Kalkınma Partisi (Ak Parti) ile Demokratik Halk Partisi (DEHAP) Çermik'te benzer oy oranları almış, Ak Parti tek parti iktidarını sürdürmüş ve 2017'de Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçiş gerçekleşmiştir. 2023 seçimlerinde Ak Parti, ilçede birinci parti olmuştur. Tablolar ve grafiklerle desteklediğimiz çalışmamızda TBMM Zabıt Cerideleri, Tutanak Dergileri, TÜİK, YSK verileri ile arşiv, gazete ve akademik yayınlardan yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çermik, Tek Parti İktidarları, Seçimler, Siyasi Partiler.

---

* Öğretim Görevlisi Dr., İstanbul Aydın Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye, doyranmuhabbet@hotmail.com.

**THE POLITICAL PARTY PREFERENCES OF VOTERS IN ÇERMİK DISTRICT
DURING THE GENERAL ELECTIONS THAT BROUGHT SINGLE-PARTY
GOVERNMENTS TO POWER IN TURKEY**

ABSTRACT

The aim of this study is to analyze the political preferences of voters in the Çermik district during general elections that resulted in single-party governments in Turkey, within the framework of statistical data and the internal and external dynamics of the respective periods. Following the single-party rule of the Republican People's Party (CHP), Turkey transitioned to a multi-party system in 1946. In the 1950 elections, the Democrat Party (DP) came to power and received strong support from rural constituencies such as Çermik. The DP's decade-long rule ended with the 1960 military coup. In 1965, the Justice Party (AP) established a single-party government, with the conservative electorate of Çermik favoring AP during this period. After 1980, under the influence of neo-liberal policies, the Motherland Party (ANAP) assumed power, while the 1990s were marked by escalating terrorism and economic crises that also affected the region. In 2002, the Justice and Development Party (Ak Parti) and the Democratic People's Party (DEHAP) obtained similar vote shares in Çermik; however, Ak Parti maintained its single-party government and initiated the transition to the Presidential System in 2017. In the 2023 elections, Ak Parti emerged as the leading party in the district. Supported by tables and graphs, this study draws upon TBMM Proceedings, Official Records, data from TÜİK and YSK, as well as archives, newspapers, and academic sources.

Keywords: Çermik, Single-Party Governments, Elections, Political Parties.

TÜRK SİYASAL DÜŞÜNÇESİNDE HALKÇILIK: SOLİDARİST YAKLAŞIMIN VE ZİYA GÖKALP'İN KATKILARI

Murat TURAN*

ÖZET

Modern Türkiye’de siyasal kültürün oluşum sürecinde, Fransız sosyolojisine ait Solidarist yaklaşım, teorik çerçeveyi şekillendiren, belirleyici bir entelektüel kaynak olarak önemli bir yer arz etmektedir. Bu kuramsal yaklaşımın Cumhuriyet yönetimine aktarılması ve uyarlanması Ziya Gökalp’in merkezî bir konumda yer aldığı görülmektedir. Gökalp, Solidarizmin temel kavramları olan dayanışma, toplumsal bütünlük, uyum ve ortak sorumluluğu, Türk toplumunun tarihsel ve kültürel özelliklerine uygun biçimde yeniden yorumlamış ve böylece bu düşüncüyü Cumhuriyet ideolojisinin temel yapıtaşlarından biri haline getirmiştir. Erken Cumhuriyet döneminde Solidarist anlayış, Halkçılık ilkesi ve ulus-devlet inşasıyla bütünleşerek yeni siyasal kültürün temel unsurlarını oluşturmuştur. Gökalp’in teorik katkıları, sosyal birlik ve dayanışmayı yalnızca toplumsal barışın temeli olarak değil aynı zamanda Türk ulusal kimliğinin inşasında etkili bir araç olarak konumlandırmıştır. Bu entelektüel çerçeve, Mustafa Kemal Atatürk’ün Halkçılık anlayışına doğrudan yansımış ve Cumhuriyet’in siyasal yönelimlerinin şekillenmesinde belirleyici bir kaynak olmuştur.

Bu çalışmanın amacı, Modern Türkiye’nin siyasal düşüncesinde önemli bir yere sahip olan Halkçılık ilkesinin oluşum sürecinde Fransız Solidarizminin ve Ziya Gökalp’in etkilerini sistematik olarak ortaya koymaktır. Araştırmada, Gökalp’in eserleri, Atatürk’ün söylemleri, birincil kaynaklar ve akademik literatür kapsamlı şekilde analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular, Solidarist düşüncenin erken Cumhuriyet döneminde yalnızca ideolojik bir referans olmaktan öte siyasal pratikleri şekillendiren temel bir düşünce sistemi işlevi gördüğünü göstermektedir. Halkçılık ilkesi bu bağlamda, sınıfsız ve imtiyazsız bir toplum modelinin kurumsallaştırılmasında hem normatif hem de işlevsel açıdan merkezî bir rol üstlenmiştir. Ayrıca, Ziya Gökalp’in, Solidarizmi milliyetçi bir bakış açısıyla sentezleyerek özgünleştirmesi, Türkiye’nin modernleşme sürecinin düşünsel temellerinin anlaşılmasına önemli katkılar sağlamıştır.

Anahtar kelimeler: Ziya Gökalp, Halkçılık, Solidarizm, Türk Siyasal Kültürü, Ulus-Devlet İnşası.

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Ardahan/Türkiye, muratturan@ardahan.edu.tr

POPULISM IN TURKISH POLITICAL THOUGHT: THE SOLIDARIST APPROACH AND THE CONTRIBUTIONS OF ZİYA GÖKALP

ABSTRACT

In the formation of political culture in modern Turkey, the solidarist approach of French sociology occupies a significant place as a decisive intellectual source shaping the theoretical framework. Ziya Gökalp emerges as a central figure in the transfer and adaptation of this theoretical perspective to the Republican administration. Gökalp reinterpreted the core concepts of solidarism solidarity, social cohesion, harmony, and collective responsibility in a way that aligned with the historical and cultural characteristics of Turkish society. In doing so, he transformed this thought into one of the foundational pillars of Republican ideology. During the early Republican era, the solidarist perspective became integrated with the principle of populism and the construction of the nation-state, thereby shaping the essential elements of the new political culture. Gökalp's theoretical contributions positioned social unity and solidarity not only as the basis of social peace but also as an effective instrument in the construction of Turkish national identity. This intellectual framework directly influenced Mustafa Kemal Atatürk's understanding of populism and became a defining reference in the orientation of the Republic's political trajectory.

The aim of this study is to systematically reveal the influence of French solidarism and Ziya Gökalp on the formation of the principle of populism, which holds a prominent place in modern Turkish political thought. To this end, Gökalp's works, Atatürk's speeches, primary sources, and the academic literature have been analyzed comprehensively. The findings demonstrate that solidarist thought functioned not merely as an ideological reference in the early Republican period but also as a fundamental intellectual system shaping political practices. Within this context, the principle of populism assumed a central role both normatively and functionally in institutionalizing a classless and privilege-free social model. Moreover, Gökalp's nationalist reinterpretation and synthesis of solidarism provided an original framework that significantly contributes to understanding the intellectual foundations of Turkey's modernization process.

Keywords: Ziya Gökalp, Populism, Solidarism, Turkish Political Culture, Nation-State Building.

CUMHURİYET'İN ERKEN DÖNEMİNDE ULUSAL BASINDA ÇERMİK

HABERLERİ

Ünal ÜSTÜNDAĞ*

ÖZET

Cumhuriyet'in erken döneminde, kırsal bölgelerin kalkınmasına önem verilmiş, köy ve kazalarda geniş çaplı çalışmalar yürütülmüştür. Ulusal basın bu süreçte kaza ve ilçelerin tanıtımına katkı sağlamıştır. Erken Cumhuriyet ulusal basınında Çermik özelinde, yedi ulusal gazetede doğrudan ve dolaylı 18 haber tespit edilmiştir. Özel veriler içeren resmi ilanlarla bu rakam 31'e çıkmaktadır. Bu kaynaklar, bölgenin tarım, sağlık, altyapı ve eğitim alanlarındaki gelişimini yansıtmaktadır. Haberlerde bölgedeki kaplıcaların ıslahı, turizm ve ekonomiye katkısıyla öne çıkmış, pamuk ve fıstık üretimindeki artışa, yol inşaatları ve eğitimdeki ilerlemelere dikkat çekilmiştir. Ancak nüfus artışına rağmen altyapı ve sağlık sorunları da basında yer bulmuştur. Çalışma, Cumhuriyet'in erken döneminde ulusal basında yer alan Çermik haberlerini inceleyerek bölgenin sosyo-ekonomik ve kültürel yapısını analiz etmeyi amaçlamaktadır. Araştırma, 1934-1944 yılları arasında yayınlanan gazete haberlerini temel alarak Çermik'in dönüşüm sürecini ele almaktadır. Çalışmada metodolojik olarak, nitel bir içerik analizi yöntemi kullanılacak ve haberlerdeki temalar alt başlıklar şeklinde kategorize edilecektir. Konuya ve döneme dair Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivleri de makale evreninde değerlendirilecektir. Çalışma, Çermik'in Cumhuriyet'in modernleşme projelerine nasıl entegre olduğunu göstererek, bölgenin ulusal kalkınmadaki rolünü anlamaya katkı sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Erken Cumhuriyet Tarihi, Çermik, Diyarbakır, Ulusal Basın

---

* Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Uzm., İstanbul, Türkiye, unalustundag@gmail.com.

ÇERMİK NEWS IN THE NATIONAL PRESS IN THE EARLY PERIOD OF THE REPUBLIC OF TÜRKİYE

ABSTRACT

In the early years of the Republic of Türkiye, importance was placed on the development of rural areas, and extensive work was carried out in villages and towns. The national press contributed to the promotion of the districts and towns during this period. 18 direct and indirect news items about Çermik appeared in seven national newspapers in the early Republican national press. This number increases to 31 with official announcements containing specific data. These sources reflect the region's development in agriculture, health, infrastructure, and education. News reports emphasized the rehabilitation of the region's thermal springs for their contribution to tourism and the economy, increased cotton and pistachio production, road construction, and advances in education. However, despite population growth, infrastructure and health problems also received media coverage. This study aims to analyze the socio-economic and cultural structure of the region by examining news reports about Çermik in the national press during the early Republican period. The research examines Çermik's transformation process based on newspaper articles published between 1934 and 1944. Qualitative content analysis will be employed, and the themes in the news will be categorized into subheadings. The Presidential Republic Archives regarding the subject and period will also be evaluated within the article universe. The study contributes to the understanding of the role of the region in national development by showing how Çermik was integrated into the modernization projects of the Republic.

Keywords: Early History of the Republic of Türkiye, Çermik, Diyarbakır, National Press

ÇERMİK YAHUDİLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Oktay BOZAN*

ÖZET

Çermik, tarih boyunca çok dinli ve etnik açıdan çeşitlilik gösteren bir yerleşim merkezi olmuştur. Kasabada Müslümanlar, Hristiyanlar ve Yahudiler bir arada yaşamış, küçük Yahudi topluluğu ise sosyal, ekonomik ve kültürel yaşamda kayda değer bir rol üstlenmiştir. Osmanlı dönemi tahrir ve nüfus defterleri, salnameler, seyyah gözlemleri ve Alliance Israélite Universelle (AIU) belgeleri, Çermik Yahudilerinin tarihsel varlığını belgelemektedir. 16. yüzyılda Yahudi nüfusuna rastlanmazken, 19. yüzyılın ortalarında kasabada belirli bir cemaatin yaşadığı görülmektedir. 1835 ve 1844 nüfus defterleri, topluluğun sayıca sınırlı, ekonomik açıdan ise genellikle orta gelir düzeyinde olduğunu göstermektedir. Yahudiler, Kale Mahallesi'nde bir sinagoga sahip olmuş, sinagogun onarımı sürecinde 1873–1875 yıllarında idari engeller ve cemaat ile yerel makamlar arasında yaşanan sorunlar belgelenmiştir. Ekonomik olarak çerçililik, bezirgânlık ve tüccarlık gibi alanlarda faaliyet gösteren topluluk, kasabanın sosyal ve ticari yaşamında belirli bir etkiye sahip olmuştur. 19. yüzyılın ortalarındaki sorunlar, ekonomik ve kültürel yaşamı olumsuz etse de, 1880'lerde cemaatin yeniden toparlandığı ve sınırlı refah düzeyi oluşturduğu görülmektedir. Seyyah ve arşiv kayıtları, Çermik Yahudilerinin Arapça konuştuğunu, Müslümanlarla yaşam tarzı açısından benzerlik gösterdiğini ve genel olarak uyumlu ilişkiler kurduğunu ortaya koymaktadır. 20. yüzyılın başında Filistin'e göç ve İsrail Devleti'nin kurulması süreci, Çermik Yahudilerinin büyük ölçüde kasabadan ayrılmasına yol açmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çermik, Yahudiler, Osmanlı dönemi, sinagog, çok dinlilik

---

* Prof. Dr. Dicle Üniversitesi Sezai Karakoç Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, oktaybozan210@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-0485-556X>

AN ASSESSMENT OF THE JEWISH COMMUNITY IN ÇERMİK

ABSTRACT

Throughout its history, çermik has been a multi-confessional and ethnically diverse settlement. Muslims, Christians, and Jews lived side by side, while the small Jewish community played a noteworthy role in the town's social, economic, and cultural life. Ottoman *tahrir* (fiscal surveys) and population registers (*nüfus defterleri*), provincial yearbooks (*salnâme*), travelers' accounts, and Alliance Israélite Universelle (AIU) records attest to the historical presence of Jews in Çermik. Whereas no Jewish population appears in the sixteenth century, a distinct community is observable by the mid-nineteenth century. The population registers of 1835 and 1844 indicate that the group was small in number and, on the whole, of middle-income status. The Jews possessed a synagogue in the Kale Quarter, and documents from 1873–1875 record administrative obstacles and frictions between the community and local authorities during the synagogue's repair process. Economically, the community engaged in peddling (*çerçilik*), itinerant trade (*bezirgânlık*), and commerce, exerting a measurable influence on local social and mercantile life. Although difficulties in the mid-nineteenth century adversely affected economic and cultural activity, the community appears to have recovered by the 1880s, attaining a modest level of prosperity. Travel narratives and archival materials further note that the Jews of Çermik spoke Arabic, shared everyday customs with Muslims, and generally maintained harmonious relations. In the early twentieth century, migration to Palestine and later the establishment of the State of Israel led to the community's substantial departure from the town.

Keywords: Çermik; Jews; Ottoman period; synagogue; religious pluralism.

ÇERMİK VE ÇEVRESİNDE EŞKIYALIK VE ASAYİŞİ BOZAN OLAYLAR

(1700-1900)

İbrahim YILMAZÇELİK* Özcan TATAR**

ÖZET

İnsanların bir arada yaşamaya başlamasından günümüze kadar geçen dönemlerde; bir arada yaşamaya bağlı olarak insanlar arasında pek çok olumsuz vakalar ortaya çıkmıştır. Bu olumsuzluklar bağlamında, eşkıyalık olayları ve asayiş bozan olgular en dikkate değer husustur.

Klasik dönem Türk devletlerinin genel karakteristik özelliklerinden bir tanesi de konar- göçer Türkmen aşiretlerinin, devletin kurucu unsuru olarak başat rol oynamasıdır. Ancak kurucu unsur olan bu konar-göçer aşiretler, zaman içerisinde devletin gelişip büyümesine bağlı olarak, devlet otoritesine karşı tehdit oluşturmaya başlamışlardır. Belirli oranda başına buyruk hareket etmeye alışkın olan bu konar-göçer aşiretler, Devlet tarafından merkezi devlet otoritesinin tesisinde engel olarak görülmüşler ve daha kolay kontrol edilebilecekleri yerleşik hayata geçirilmeleri için iskân edilmeleri yoluna başvurulmuştur. Devletin bu uygulamasına karşılık; konar-göçer aşiretler hareket imkânlarını kısıtlayan yerleşik hayat sistemine karşı her dönemde mesafeli ve hatta olumsuz bir tavır sergilemişlerdir. Bu hadiselerin Çermik ve çevresinde de 1700-1900 tarihleri arasında devam ettiği görülmektedir.

Bu çalışmada; Çermik ve çevresinde yakın dönemlerde daha fazla öne çıkan eşkıyalık ve asayiş bozan olaylar hakkında Başkanlık Osmanlı Arşivinde bulunan, arşiv vesikalarına dayalı olarak tespitlerde bulunulmuştur. Ancak bu konu işlenmeden Çermik'in özellikle Osmanlı dönemindeki idari durumu da ana hatları ile ortaya konulmuştur. Bu çerçevede olmak üzere, kişiler veya küçük gruplar tarafından gerçekleştirilen eşkıyalık ve asayiş bozan olaylar yanında büyük grupların veya aşiretlerin bu bölgede gerçekleştirdikleri olumsuz durumlar da ele alınmıştır.

Bunlara ilave olarak, Çermik ve çevresinde bulunan güç sahibi ayan, idareci ve yöneticilerin birbirlerine karşı veya normal ahaliye karşı ortaya koydukları eşkıyalık ve asayiş bozan olgular tespit edilmiş ve bazı değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Diyarbakır, Çermik, Eşkıyalık, Asayiş

---

* Prof. Dr. Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Tarih Bölümü, Elazığ, iycelik@hotmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7849-7390>

** Dr. Öğr. Üyesi. Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Tarih Bölümü, Elazığ, otatar@firat.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9213-3350>

BANDITRY AND PUBLIC ORDER DISTURBANCES IN ÇERMİK AND ITS SURROUNDINGS (1700–1900)

ABSTRACT

Throughout history, from the earliest periods of communal living to the present day, negative incidents have inevitably emerged as a result of humans living together. Among these, banditry and public order disturbances stand out as particularly significant phenomena.

One of the characteristic features of classical Turkish states was the central role of nomadic Turkmen tribes as founding elements of state structures. Over time, however, as the state expanded and consolidated, these nomadic groups gradually came to be perceived as potential threats to central authority. Accustomed to a considerable degree of autonomy, the nomadic Turkmen resisted the state's attempts to establish stronger centralized control. In response, the state sought to sedentarize these groups in order to monitor and govern them more effectively. The nomads, in turn, viewed this sedentarization policy—which restricted their mobility—with suspicion or open hostility. This dynamic was also evident in the Çermik region between 1700 and 1900.

Based on archival records from the Ottoman Presidential State Archives, this study examines banditry and public order disturbances that occurred in Çermik and its surroundings during this period. Before addressing these incidents, the administrative structure of Çermik during the Ottoman era is outlined to provide contextual background. The study analyzes not only small-scale acts of banditry carried out by individuals or small groups but also large-scale disturbances involving tribes and organized factions.

Additionally, it identifies and evaluates cases in which powerful local notables, administrators, and other authorities themselves engaged in or facilitated banditry and public disorder, either against rival groups or the local population. Through this lens, the study aims to shed light on the complex interplay between central authority, local powerholders, and mobile tribal groups in shaping the security landscape of the region during the eighteenth and nineteenth centuries.

Keywords: Diyarbakır, Çermik, Banditry, Public Order

OSMANLI TAŞRASINDA ŞİKÂYET VE ADALET: ATİK ŞİKÂYET
DEFTERLERİ'NE GÖRE XVII. VE XVIII. YÜZYIL ÇERMİK'İ

Berna TORKAK*

ÖZET

Bu çalışma Atik Şikâyet Defterleri üzerinden Çermik'ten Divan-ı Hümayun'a iletilen şikâyetleri incelemektedir. Osmanlı bürokrasisinin önemli kaynakları arasında yer alan Atik Şikâyet Defterleri 1649-1837 yılları arasında kapsamaktadır. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde 213 adet bulunan bu defterler halk ile merkezi otorite arasındaki hukukî başvuru yollarını ve taşra toplumunun gündelik sorunlarını ihtiva etmektedir. Çermik ile ilgili şikâyetler ağırlıklı olarak XVII. ve XVIII. yüzyıllara ait olup aşiret ve eşkıyaların zulümleri, haksız vergi ve para talepleri, borç anlaşmazlıkları, vakıf yönetimine müdahaleler, taşra yöneticilerinin keyfi uygulamaları ve bölgenin ocaklık statüsünden kaynaklanan idarî sorunlar yer almaktadır. Bu bağlamda çalışma Çermik'te sosyal düzenin işleyişi, bireylerin hukukî hak arama pratikleri ve merkezi idarenin taşraya müdahale biçimlerini analiz etmektedir. Şikâyetlerin iletim yolları, şikâyetçilerin kullandıkları retorik stratejiler, Divan-ı Hümayun'un karar mekanizması ve yerelin denetlenme biçimleri araştırmanın temel inceleme alanını oluşturmaktadır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılmıştır. Bu çerçevede Atik Şikâyet Defterleri ana kaynak olarak değerlendirilmiş, şikâyet metinleri bağlam içinde çözümlenmiş, içerik ve bağlamsal analiz teknikleriyle sınıflandırılmıştır. Ayrıca muhtelif belgeler ve ikincil literatürden yararlanılarak Osmanlı taşrasına dair sosyal, hukukî ve idarî yapının detaylı bir şekilde ortaya konulması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çermik, Atik Şikâyet Defterleri, Divan-ı Hümayun, Adalet, Hukuk.

* Dr., Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa-Türkiye, bernatorkak44@gmail.com.

**COMPLAINT AND JUSTICE IN THE OTTOMAN PROVINCES: ÇERMİK IN THE
17TH AND 18TH CENTURIES ACCORDING TO THE ATIK COMPLAINT BOOKS**

ABSTRACT

This study examines the petitions submitted from Çermik to the Divan-ı Hümayun through the Atik Complaint Books. These registers, which are among the key sources of Ottoman bureaucracy, cover the years 1649 to 1837 and include 213 volumes preserved in the Ottoman Archives of the Presidency of the Republic of Turkey. They document legal avenues between the populace and the central authority, as well as the everyday problems of provincial society. The complaints related to Çermik mostly date from the 17th and 18th centuries and focus on tribal and bandit oppression, unjust tax and monetary demands, debt disputes, interference in the administration of waqfs, arbitrary practices of provincial officials, and administrative issues stemming from the region's hereditary governorship status. The study analyzes the operation of social order in Çermik, legal grievance practices of individuals, and the mechanisms of central intervention in the provinces. Key areas of inquiry include the channels of petition transmission, rhetorical strategies of complainants, decision-making processes of the Divan-ı Hümayun and modes of provincial oversight. Employing qualitative methods, particularly document analysis, the study classifies the complaint texts through contextual and content-based techniques, supported by additional archival documents and secondary literature.

Keywords: Çermik, Atik Complaint Books, Divan-ı Hümayun, Justice, Law.

OSMANLI İDARİ SİSTEMİNDE BİR SANCAĞIN İKTİSADİ DİNAMİKLERİ: ÇERMİK KAZASI ÖRNEĞİ

Davut ÖZ*

ÖZET

Diyarbakir Eyaleti'ne bağlı Çermik Kazası'nın iktisadi ve idari yapısı, 16. yüzyıl Akkoyunlu kanunlarının dönüşümünden 19. yüzyılın son dönem mali krizlerine kadar olan süreçte analiz edilmiştir. Çermik, coğrafi olarak büyük ticaret yollarının dışında kalmış, tarım ve hayvancılığa dayalı tipik bir Anadolu taşra sancağının özelliklerini göstermektedir. Bu kaza üzerinden Osmanlı iktisadi politikalarının süreklilik ve değişim dinamikleri ile Müslüman ve gayrimüslim tebaa arasındaki iktisadi ilişkiler ve iş bölümü incelenerek Çermik kazasının iktisadi bir profilini ortaya koymak amaçlanmıştır.

Birincil kaynaklardan elde edilen verilerin karşılaştırmalı analizi, merkezin emirleri ile yerel uygulamalar arasındaki farkları belirginleştirmektedir. Çermik'in mali sistemi, merkeziyetçi Osmanlı uygulamaları ile yerel geleneklerin bir arada var olduğu karmaşık bir yapı sergilemektedir. Bu yapının ilk unsuru Uzun Hasan kanunları ile belirlenen ve birtakım değişikliklerle bir süre daha uygulanan bilahare Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinde yenilenen kanunnamelerdir. Yapının ikinci unsuru yurtluk ve ocaklık statüsünde olan Çermik kazasının dirlik sistemi ve gelirlerinin tespit ve dağılımı ile ilgilidir. İktisadi yapının üçüncü ayağını da merkezden belirlenen ve yerel halkın ödemek zorunda olduğu İmdad-ı Seferiye/Hazeriye gibi örfî vergiler oluşturmaktadır.

17. yüzyıldan itibaren Tımar'dan Mukataa, Malikane ve İltizam sistemlerine geçiş, Çermik'in mali yapısını radikal şekilde dönüştürmüştür. Bu dönüşüm, vergi toplama hakkının yerel eşraf ve Diyarbakir merkezli askeri zümreden kişiler eline geçmesine sebep olmuştur. Bununla birlikte yeni birtakım sorunlar da ortaya çıkmıştır. İltizam sistemindeki istikrarsızlık, 1881'de kurulan Düyun-ı Umumiye İdaresi'nin (özellikle tütün ve müskirat vergileri) tahsilatına karşı, yerel idare ve üreticiler cephesinden gösterilen güçlü bir direniş, köyler arasındaki vergi farklılıkları bu dönemin belirgin özelliklerindedir.

Osmanlı iktisadi yapısının son dönem geçirmiş olduğu değişimler yerelde birtakım gelişmeleri de kendisiyle birlikte getirmiştir. 19.yüzyılın ikinci yarısında Çermik ekonomisi, zorlu mali koşullara rağmen canlılık belirtileri göstermiştir. Bunlardan en önemlileri cizye gelirlerindeki değişimler, Çermik'teki ticari yapılanma ve sosyal uzmanlaşmada meydana gelen değişimler, ticaret hacminin artışı, mesleklerde meydana gelen çeşitlilik ve ticaretin yürütüldüğü ve üretimin yapıldığı fiziki mekanların çoğalmasındır.

Nihayetinde Çermik örneği, taşrada Müslümanların işgücüne, gayrimüslimlerin ise sermaye ve zanaat odaklı mesleklere yöneldiği, ekonomik faaliyetlerin toplumsal bir uzmanlaşma içerisinde yürütüldüğü bir modeli ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çermik, kaza, yurtluk-ocaklık, kanunname, vergi

* Dr. Milli Eğitim Bakanlığı, Şube Müdürü, Diyarbakır

ECONOMIC DYNAMICS OF AN SANJAK IN THE OTTOMAN ADMINISTRATIVE SYSTEM: THE EXAMPLE OF ÇERMİK DISTRICT

ABSTRACT

The administrative and management structure of the Çermik district of Diyarbakir Province is analyzed, from the 16th-century Akkoyunlu laws to the financial crises of the late 19th century. Çermik, as a district, exhibits the characteristics of a typical Anatolian provincial district based on agriculture and animal husbandry, located outside major trade routes. The dynamics of continuity and change in Ottoman economic policies, as well as the economic relations and division of labor between Muslim and non-Muslim subjects, are examined through this district to reveal an economic profile of the Çermik district.

Comparative analysis of data obtained from primary sources highlights the differences between central orders and local practices. Çermik's fiscal system exhibits a complex structure where centralized Ottoman practices and local traditions coexist. The first element of this structure is the legal codes established by the Uzun Hasan Code, which were implemented for a time with some amendments and subsequently renewed during the reigns of Yavuz Sultan Selim and Suleiman the Magnificent. The second element of this structure concerns the fief system of the Çermik district, which had the status of yurtluk and ocaklık and the determination and distribution of its revenues. The third pillar of the economic structure consists of customary taxes, such as İmdad-ı Seferiye/Hazeriye, determined by the center and obligated to be paid by the local population.

The transition from the Timar to the Mukataa, Malikane, and İltizam systems, beginning in the 17th century, radically transformed Çermik's fiscal structure. This transformation resulted in the transfer of tax collection rights to local notables and members of the Diyarbakir-based military class. However, new problems also emerged. The instability of the İltizam system, the strong resistance from local government and producers to the collection of taxes (especially tobacco and alcoholic beverages) by the Düyun-ı Umumiye Administration, established in 1881, and tax disparities among villages are among the hallmarks of this period.

The changes that the Ottoman economic structure underwent in the latter period brought with them several local developments. Despite challenging financial conditions, the Çermik economy showed signs of vitality in the second half of the 19th century. The most significant of these were changes in jizya revenues, changes in Çermik's commercial structure and social specialization, increased trade volume, a diversity of occupations, and the proliferation of physical spaces where trade and production took place.

Ultimately, the Çermik example reveals a model in which Muslims in the countryside turn to labor, while non-Muslims turn to capital and craft-oriented professions, and economic activities are carried out within a social specialization.

Keywords: Çermik, district, yurtluk and ocaklık, law, tax

OSMANLI DÖNEMİNDE ÇERMİK ERMENİLERİNİN SOSYAL,
EKONOMİK VE DİNİ DURUMU

Oktay BOZAN*

ÖZET

Bu çalışmada, Osmanlı dönemi Çermik kazasında yaşayan Ermenilerin sosyal, ekonomik ve dini durumu nüfus kayıtları, tahrir defterleri ve şer‘iyye sicilleri temel alınarak incelenmiştir. Çermik, çok dinli ve çok kültürlü bir yerleşim alanı olarak, Müslümanlar, Ermeniler ve Yahudilerin bir arada yaşadığı bir kasaba ve köyler bütünü oluşturmaktadır. Kaza merkezinde Ermeniler özellikle Kale ve Tepe mahallelerinde yoğunlaşırken, köylerde Müslüman nüfus baskın hâlde olmuştur. Çermik sancağı/kazasının genel nüfusunun yaklaşık %80’i Müslümanlardan, geri kalanı ise Ermeni ve Yahudilerden meydana gelmektedir. XIX. yüzyılın ikinci yarısında Amerikan Board Protestan misyonerleri, bölgede eğitim ve dini faaliyetler yürütmüş, Ermeni nüfusun yaklaşık %20’si Protestanlığı benimsemiştir. Çermik kazasında Müslümanlar ile Ermeniler arasındaki ilişkiler genel olarak uyumlu ve güvene dayalı olmuştur; şer‘iyye sicilleri, Ermenilerin mahkemelerde vekil ve şahit olarak görev aldığını göstermektedir. Genel olarak, Çermik kazasında Müslümanlar ile Ermeniler arasındaki ilişkiler barışçıl ve karşılıklı etkileşim içinde olmuştur. Ancak 1895 olayları, Diyarbakır vilayeti ve bağlı kazalarda asayişin sağlamaya yönelik askeri önlemleri gerekli kılmıştır. Bu süreçteki gelişmeler, Müslümanlar ile Ermeniler arasında ilişkilerin bozulmasına neden olmuş, Çermik’in çok dinli ve etnik yapısını etkilemiştir. Tarihî veriler, Ermenilerin demircilik, marangozluk ve kalaycılık gibi uzmanlık gerektiren mesleklerde yoğunlaştığını, şehrin sosyo-ekonomik yapısına önemli katkılar sağladığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Çermik Ermenileri, Osmanlı taşrası, demografi, sosyal yapı, ekonomik faaliyetler.

---

* Prof. Dr. Dicle Üniversitesi Sezai Karakoç Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, oktaybozan210@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-0485-556X>

THE SOCIAL, ECONOMIC, AND RELIGIOUS LIFE OF ARMENIANS IN
ÇERMİK DURING THE OTTOMAN PERIOD

ABSTRACT

This study examines the social, economic, and religious life of Armenians living in the Çermik *kaza* (district) during the Ottoman period on the basis of population registers, *tahrir defterleri* (fiscal surveys), and *şer'yye sicilleri* (Islamic court records). As a multi-confessional and multicultural settlement, Çermik comprised a town and surrounding villages where Muslims, Armenians, and Jews lived together. In the district center, Armenians were concentrated especially in the Kale and Tepe quarters, while the villages were predominantly Muslim. Approximately 80% of the overall population of the Çermik *sancak/kaza* consisted of Muslims, with the remainder made up of Armenians and Jews. In the second half of the nineteenth century, Protestant missionaries of the American Board carried out educational and religious activities in the region, and about 20% of the Armenian population adopted Protestantism. Relations between Muslims and Armenians in Çermik were generally harmonious and grounded in mutual trust; the *şer'yye* records show Armenians acting as legal proxies and witnesses in court. Overall, relations were peaceful and interactive, though the events of 1895 necessitated military measures to restore public order in the province of Diyarbekir and its districts. Developments during this process disrupted relations between Muslims and Armenians and affected Çermik's multi-religious and multi-ethnic fabric. Historical evidence further indicates that Armenians were concentrated in skilled trades such as blacksmithing, carpentry, and tinsmithing, making important contributions to the town's socio-economic life.

Keywords: Armenians of Çermik; Ottoman provinces; demography; social structure; economic activities.

XX. YÜZYILIN BAŞLARINDA ÇERMİK'TE SERVETİN DAĞILIMI

Ahmet GÜLENÇ*

ÖZET

Osmanlı Devleti döneminde belirli bir dönemde, bir yerleşim birimindeki servetin dağılımı, eşitsizliği veya adaletsizliğini tespit etmek için kullanılan en güvenilir kaynaklardan bir tanesi şüphesiz tereke kayıtlarıdır. Müstakil veya şer'iyye sicil defterlerine kayıt edilen terekelerde; vefat eden şahısların sahip oldukları her türlü mal-mülk, borç ve alacakları, brüt ve net servet miktarları ve murislerine düşen miktar kayıt altına alınır. Bu verilere ilave olarak tereke sahibinin eş/eşleri ve çocuk sayılarının tereke kaydında yer alması, servet eşitsizliğinin ölçülmesinde araştırmacılara kolaylık sağlamaktadır. Son yıllarda Osmanlı Devleti'nde servetin dağılımı noktasında yapılan çalışmalarda artışlar meydana gelmiştir. Tereke kayıtlarındaki verilerden elde edilerek oluşturulan bu çalışmalarda servetin müslim-gayrimüslim gruplar, toplumsal gruplar ve zengin, fakir ve orta gelirli arasında nasıl bir dağılım gösterdiği çeşitli iktisadi yöntem ve analizlerle ortaya konulmaktadır. Bu çalışmanın da temel problemi Osmanlı'nın son dönemlerinde Çermik'teki servet dağılımını incelemektir. Servetin sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik gruplar arasında nasıl bir dağılım sergilediği; lorenz eğrisi, gini katsayısı ve yüzde paylar analizi gibi güncel dağılım eşitsizliği ölçütleri ile tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tereke kayıtları, Servetin dağılımı, Gini katsayısı, Lorenz eğrisi.

---

* Dr. Öğr. Üyesi Ahmet GÜLENÇ, Trabzon Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Trabzon/Türkiye ahmetgulenc@trabzon.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-1626-7271>

DISTRIBUTION OF WEALTH IN ÇERMİK AT THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY

ABSTRACT

During a certain period of the Ottoman Empire, one of the most reliable sources for determining the distribution of wealth, inequality or injustice in a settlement were undoubtedly the probate registers. Probate registers, which were kept in independent or sharia registers, recorded all types of property, debts and claims of the deceased, the gross and net amounts of assets, and the amounts that fell to the heirs. In addition to this data, including the number of spouses and children of the probate owner in the probate file makes it easier for researchers to measure wealth inequality. In recent years, studies on the distribution of wealth in the Ottoman Empire have increased. These studies, which are based on data from the probate registers, use various economic methods and analyzes to show how wealth was distributed between Muslim and non-Muslim groups, social groups and the rich, poor and middle classes. The main focus of this study is to examine the distribution of wealth in Çermik during the late Ottoman period. The distribution of wealth between socio-cultural and socio-economic groups was determined using common measures of distributional inequality, such as the Lorenz curve, the Gini coefficient and percentage share analysis.

Keywords: Probate registers, wealth distribution, Gini coefficient, Lorenz curve.

HİSARAN/HASARAN NAHİYESİ: İDARİ, SOSYAL VE EKONOMİK
DURUM

Oktay BOZAN* Murat BOZDOĞAN**

ÖZET

Bu çalışmada, Hisaran/Hasaran Nahiyesi'nin Osmanlı dönemindeki idarî, sosyal ve ekonomik yapısı, tahrir defterleri, nüfus kayıtları ve şer'iyeye sicilleri esas alınarak incelenmiştir. Nahiyyeye bağlı köy, mezra ve aşiretler üzerinden yapılan analizler, bölgenin çok katmanlı demografik yapısını ve ekonomik kapasitesini ortaya koymaktadır. 16. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar Hasaran Nahiyesi, Ergani ve zaman zaman Çermik sancağına bağlı olarak kaydedilmiş; 1518–1566 tahrir verileri, hem Müslüman hem de gayrimüslim nüfusun artışını göstermektedir. Bu dönemde bölge gelirleri 12.000 akçeden 34.352 akçeye yükselmiş, demografik ve ekonomik artışın sürekliliği ortaya konmuştur. 1834/1835 nüfus defterine göre nahiyyeye bağlı köylerde toplam nüfus yaklaşık 4.028 kişi olarak kaydedilmiştir. Hasaran Nahiyesi, yerleşik köyler ile göçer aşiretleri bir arada barındıran önemli bir demografik merkez olarak öne çıkmaktadır. Şeyhbızınlı, Silidanlı ve Liyanlı gibi aşiretler nüfus hareketliliğini ve sosyal yapıyı belirlerken; Müslüman Çingeneler (Kıbtıyan) ve 19. yüzyıl nüfus defterlerinde kaydedilen Ermeniler gibi gayrimüslim topluluklar da bölgede yaşamıştır. 16. yüzyılda gayrimüslimler nüfusun yaklaşık %3,3'ünü oluştururken, 19. yüzyılda bu oran %1,7'ye düşmüş, Müslüman nüfus baskın hâle gelmiştir. 19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başlarında Buderan, Mezraa, Sarsap ve Konağı köylerinde yaşanan aşiretler arası anlaşmazlıklar, bölgede sosyal huzursuzluğa yol açmış; zorla göçler, mal ve mülk kayıpları ve ölümler görülmüş, merkezi otoritenin müdahalesi jandarma ve askerî birliklerle sınırlı kalmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hasaran Nahiyesi, Osmanlı taşrası, demografi, ekonomik faaliyetler, aşiret yapısı.

---

* Prof. Dr. Diele Üniversitesi Sezai Karakoç Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, oktaybozan210@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-0485-556X>

** Çermik Milli Eğitim Müdürü.

THE HISARAN/HASARAN *NAHIYE* (SUBDISTRICT): ADMINISTRATIVE,
SOCIAL, AND ECONOMIC CONDITIONS

ABSTRACT

This study examines the administrative, social, and economic structure of the Hisaran/Hasaran *nahiye* during the Ottoman period on the basis of *tahrir defterleri* (fiscal survey registers), population records, and *şer'yye sicilleri* (Sharia court registers). Analyses conducted through the *nahiye*'s constituent villages, *mezra* (hamlets), and tribal groupings reveal a multi-layered demographic profile and the region's economic capacity. From the sixteenth to the twentieth century, the Hasaran *nahiye* is recorded as subordinate to the Ergani—and at times Çermik—*sancak* (subprovince); the 1518–1566 *tahrir* data indicate growth among both Muslim and non-Muslim populations. During this period, regional revenues rose from 12,000 *akçe* to 34,352 *akçe*, evidencing sustained demographic and economic expansion. According to the 1834/1835 population register, the aggregate population of villages attached to the *nahiye* was approximately 4,028 persons. Hasaran emerges as a significant demographic center accommodating both settled villages and nomadic/semi-nomadic tribes. Tribes such as Şeyhbızınlı, Silidanlı, and Liyanlu shaped mobility patterns and the social fabric; non-Muslim communities—including Armenians recorded in nineteenth-century population registers—and Muslim Gypsies (*Kıbtîyân*, as termed in the sources) also resided in the area. Whereas in the sixteenth century non-Muslims constituted roughly 3.3% of the population, by the nineteenth century this share had declined to 1.7%, with Muslims becoming predominant. In the late nineteenth and early twentieth centuries, intertribal disputes in the villages of Buderan, Mezraa, Sarsap, and Konağı generated social unrest; forced displacements, losses of property, and fatalities occurred, while interventions by the central authority largely remained limited to the dispatch of gendarmerie and military detachments.

Keywords: Hasaran *nahiye*; Ottoman provinces, demography, economic activities, tribal organization.

XVIII. YÜZYIL ORTALARINDA ÇERMİK SANCAĞI'NDA VERGİ TAHSİLATI VE TOPLUMSAL İHTİLAFLAR

Ömür YANAR*

ÖZET

Bu çalışma, XVIII. yüzyıl ortalarında Osmanlı taşrasında vergi tahsilatı süreçlerini Çermik Sancağı örneği üzerinden ele almaktadır. Vergilerin toplanması, yalnızca devlet ile reaya arasındaki ekonomik ilişkileri değil, aynı zamanda dirlik sahipleri, malikâne/mukataa mültezimleri, vakıf mütevellileri ve imtiyazlı gruplar arasındaki toplumsal gerilimleri de yansıtmaktadır. Diyarbekir Ahkâm Defterleri'ne yansıyan kayıtlar, özellikle öşür, avâız ve imdâdiyye vergilerinin tahsilinde sıkça ihtilaflar yaşandığını göstermektedir. Ehl-i örf taifesinin kanunda öngörülmeyle taleplerle reayayı baskı altına alması, köylülerin merkezî idareye şikâyetlerle başvurmasına yol açmıştır. Bununla birlikte, belgeler aynı reayanın kimi zaman yükümlülüklerini azaltmaya veya ödemekten kaçınmaya çalıştığını da ortaya koymaktadır. Seyyidlerin muafiyet haklarının ihlal edilmesi, onların statülerinin ne kadar kırılğan olduğunu ve sürekli merkeze müdahale talebinde bulunmalarını zorunlu kıldığını göstermektedir. Ayrıca sancakbeyi, voyvoda ve vakıf mütevellileri gibi aktörlerin malikâne ve tımar gelirlerine müdahalesi, düzenli tahsilatı daha da karmaşık hale getirmiştir. Sonuç olarak, Çermik örneği, vergi tahsilatının yalnızca ekonomik değil; statü, meşruiyet ve merkez–taşra ilişkilerinin kesişiminde şekillenen çok katmanlı bir mücadele alanı olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı İmparatorluğu, Çermik, vergi, ehl-i örf, reaya.

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Kahramanmaraş-Türkiye, oyanar@ksu.edu.tr Orcid: 0000-0003-2035-1564

TAX COLLECTION AND SOCIAL DISPUTES IN ÇERMİK SANJAK IN THE MID-18TH CENTURY

ABSTRACT

This paper uses the Çermik district as a case study to examine tax collection practices in the Ottoman provinces during the mid-eighteenth century. These practices reflected the economic relations between the state and the *reaya* (tax-paying subjects), as well as the social tensions among the *timar*-holding *sipahis*, *mültezim* (holders of *malikâne* (a life-term tax-farming system), *mütevellîs of waqf* (foundation executives), and privileged groups such as *sayyids* (descendants of the Prophet Muhammad). Disputes frequently arose, particularly concerning the collection of the *öşür* (tithe), *avârız* (extraordinary wartime taxes) and *imdâdiyye* taxes (extraordinary wartime and peacetime levies), as documented in the Diyarbekir Ahkâm Registers. The arbitrary demands of the *ehl-i örf* (holders of executive authority) placed pressure on the peasantry, often prompting villagers to petition the central administration. Conversely, the documents also show that the *reaya* occasionally sought to reduce or evade their tax obligations. Violations of tax exemptions granted to *sayyids* demonstrate the fragility of their status and their continuous need for central intervention. Furthermore, interventions by *sancakbeys* (district governors), *voynodas* (revenue collector), and *mütevellîs* in *malikâne* and *timar* (fief) revenues further complicated regular collection. In conclusion, the Çermik case shows that tax collection was not merely an economic process, but rather a complex arena of contention influenced by status, legitimacy, and centre-periphery relations.

Keywords: The Ottoman Empire, Çermik, taxation, holders of executive authority, tax-paying subjects.

SİCİLLİ AHVÂL DEFTERLERİ İŞİĞİNDA ÇERMİKLİ MEMURLARIN
OSMANLI BÜROKRASİSİNDEKİ YERİ

İbrahim Halil TANIK*

ÖZET

19. yüzyılın sonlarında Osmanlı Devleti'nin yürürlüğe koyduğu uygulamalardan birisi kamu personellerinin öz geçmişlerinin oluşturulmasıdır. Bu amaçla teşekkül edilen Sicilli Ahvâl idaresi, kuruluşunu müteakip çeşitli bölgelerde teşkilatlanarak etkinleştirilmiştir. Kurumun işleyişini artırma amacıyla kurulan komisyonlar, çeşitli sorulara cevap arayarak memurların kayıtlarını tutmuşlardır. Memurların adı, baba bilgileri, doğum yılı, eğitim durumu, çalıştığı memuriyetler, aldığı maaş, ceza ve taltifler gibi başlıklar belirlenerek veriler toplanmıştır. Bu verilerin toplandığı Sicilli Ahvâl defterleri hem Osmanlı bürokrasisinin işleyişine hem de bir yerleşim birimi doğumlular üzerine araştırma yapma imkânı sunmaktadır. Bu çalışmada Sicilli Ahvâl defterleri Çermik özelinde incelenmiştir. Devlet arşivleri Osmanlı arşivinde yapılan tarama sonucu Çermik doğumlu altı memur tespit edilmiştir. Bu memurların tamamı Müslümandır. Memurların isimleri Ali İlmi, Hasan Fehmi, Hüseyin Hüsnü, Ahmet, İsmail Hakkı ve İbrahim'dir. Çermikli memurların doğum yılları 1829-1876 arasında değişmektedir. Babalarının unvanı kategorisinde biri ulemadan diğeri çiftçi olarak kaydedilmiştir. Ali İlmi Efendi eğitimle ilgili, Hasan Fehmi Efendi muhabereyle ilgili, Hüseyin Hüsnü, Ahmet İsmail Hakkı ve İbrahim Efendi idareyle ilgili işlerde memur edilmişlerdir. Çalışmada memurların doğum yılı, mezuniyetleri, bildiği diller, çalıştığı kurumlar, aldığı maaşlar incelenmiştir. Çalışmanın inşasında Sicilli Ahvâl ve diğer arşiv belgeleri ve telif eserlerden yararlanılmıştır.

Anahtar kelimeler: Sicilli Ahvâl Defterleri, Çermikliler, Osmanlı Bürokrasisi. Taşra Elitleri.

* Doç. Dr. Harran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Şanlıurfa, Türkiye, ihaliltanik@harran.edu.tr, (<https://orcid.org/0000-0003-1614-3279>)

THE ROLE OF CIVIL SERVANTS FROM ÇERMİK IN THE OTTOMAN
BUREAUCRACY IN LIGHT OF THE SİCİLL-İ AHVAL REGİSTERS

ABSTRACT

One of the reforms implemented by the Ottoman Empire in the late 19th century was the creation of official personnel records for public servants. For this purpose, the Sicill-i Ahvâl Administration was established and soon became organized across various regions of the Empire. Commissions were formed to enhance the efficiency of the institution, collecting detailed information on civil servants by answering a set of standardized questions. These records included personal data such as the officials' names, fathers' identities, birth years, educational backgrounds, positions held, salaries, disciplinary actions, and awards. The Sicill-i Ahvâl registers not only shed light on the functioning of the Ottoman bureaucracy but also provide valuable material for micro-level studies focusing on individuals from specific localities. This study examines the Sicill-i Ahvâl registers through the case of Çermik. Based on research conducted in the Ottoman Archives of the State Archives of Türkiye, six officials born in Çermik were identified, all of whom were Muslims. Their names are Ali İlmi, Hasan Fehmi, Hüseyin Hüsni, Ahmet, İsmail Hakkı, and İbrahim. The birth years of these officials range from 1829 to 1876, and their fathers' titles include one member of the ulema and one farmer. Among them, Ali İlmi Efendi served in the field of education, Hasan Fehmi Efendi in communications, and Hüseyin Hüsni, Ahmet, İsmail Hakkı, and İbrahim Efendi in administrative duties. The study analyzes their birth years, educational backgrounds, linguistic competencies, workplaces, and salaries. The research is based on Sicill-i Ahvâl registers, other archival sources, and published works.

Keywords: Ottoman Empire, Sicill-i Ahvâl Registers, Çermik, Provincial Bureaucracy, Civil Servants

TAŞRADA BİR SEYİT OLMAK: 18. VE 19. YÜZYILLARDA ÇERMİK'TE
SEYİTLERİN KONUMU VE SORUNLARI

Hatice AKYOL*

ÖZET

Bu çalışma, 18. ve 19. yüzyıllarda Çermik'te yaşayan seyitlerin toplumsal konumlarını ve karşılaştıkları sorunları incelemeyi amaçlamaktadır. Seyitlik, Hz. Peygamber'in soyuna mensubiyetin sağladığı dini ve sosyal itibara ek olarak, Osmanlı taşrasında özellikle vergi muafiyeti gibi hukuki ayrıcalıklarla öne çıkmıştır. Ancak bu ayrıcalıkların uygulamada çoğu zaman ihlâl edildiği ve bu çerçevede kimi zaman bölge halkı, kimi zaman ise sipahi ve mültezim gibi vergi görevlileri tarafından seyitlerden kanun dışı taleplerde bulunduğu görülmektedir. Bu noktada Çermik özelinde seyitlerin sadece ayrıcalıklı konumları değil, sahip oldukları bu konumun doğurduğu pratik sorunları ortaya konulmaya, böylece Osmanlı taşrasında seyitlik kurumunun toplumsal ilişkilerdeki rolü daha bütüncül bir biçimde değerlendirilmeye çalışılmaktadır. Çalışma, Diyarbekir şer'iyeye sicilleri ve Diyarbekir 1, 2, 3 numaralı ahkâm defterlerinde yer alan hükümlere dayanmaktadır. Metodolojik olarak, söz konusu belgeler içerik analiziyle incelenmiş; seyitlerin hukuki statüleri, vergi muafiyetlerinin uygulanışı ve karşılaşılan ihtilafların çözüm yolları belgeler üzerinden değerlendirilmiştir. Bulgular, seyitlerin hukuken vergi muafiyetine sahip olmalarına rağmen uygulamada çeşitli baskılarla karşılaştıklarını, kimi zaman reaya, kimi zaman da vergi tahsildarları tarafından haksız taleplere maruz bırakıldıklarını göstermektedir. Bu tür sorunların çözümü için ise devlet, nakibüleşraf kaymakamı görevlendirerek seyitlerin haklarını koruma yoluna gitmiştir. Sonuç olarak bu çalışma, Osmanlı taşrasında seyitlerin toplumsal konumunu yalnızca ayrıcalık boyutuyla değil, karşılaşılan sorunlar ve çözüm mekanizmaları üzerinden de ele almakta; böylece Osmanlı taşrasında toplumsal ilişkilerin anlaşılmasına katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Çermik, Seyitlik, Vergi muafiyeti, Nakibüleşraf Kaymakamlığı.

* Bilim Uzmanı, lhaticekyll@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-1779-8501

**BEING A SEYIT IN THE PROVINCES: THE POSITION AND PROBLEMS OF THE
SEYITS IN ÇERMİK IN THE 18TH AND 19TH CENTURIES**

ABSTRACT

This study aims to examine the social status of the seyits living in Çermik during the 18th and 19th centuries and the problems they faced. In addition to the religious and social prestige afforded by descent from the Prophet Muhammad, seyithood was distinguished by legal privileges, particularly tax exemption, in the Ottoman hinterland. However, it is evident that these privileges were often violated in practice, with unlawful demands being made of the seyits, sometimes by the local population and sometimes by tax officials such as sipahis and mültezims. At this point, the study seeks to reveal not only the privileged position of the seyits in Çermik, but also the practical problems arising from this position, thereby attempting to evaluate the role of the seyit institution in social relations in the Ottoman hinterland in a more comprehensive manner. The study is based on the rulings contained in the Diyarbekir sharia registers and the Diyarbekir 1, 2, and 3 ahkâm registers. Methodologically, the documents in question were examined through content analysis; the legal status of the seyits, the application of their tax exemptions, and the methods of resolving disputes encountered were evaluated through the documents. The findings show that although the seyits were legally entitled to tax exemptions, in practice they faced various pressures and were sometimes subjected to unjust demands by the reaya (commoners) and sometimes by tax collectors. To resolve such problems, the state appointed a nakibüleşraf kaymakam to protect the rights of the seyits. Consequently, this study examines the social position of the seyits in the Ottoman hinterland not only in terms of their privileges but also in terms of the problems they encountered and the mechanisms for resolving them, thus contributing to the understanding of social relations in the Ottoman hinterland.

Keywords: Ottoman Empire, Çermik, Seyitlik, Tax exemption, Nakibüleşraf District Governor's Office.

AKSİYONER BİR ÂLİM OLARAK ABDULKADİR EKİNCİ

Abdulkadir TURAN*

ÖZET

Bu bildirinin konusu Diyarbakır'ın Çermik ilçesinde yetişen ve ilçeyi ilim ve eğitim bakımından etkileyen şahsiyetlerden Abdulkadir Ekinci'dir. 1926'da Çermik'in Aynalı (Bistin) köyünde doğan Ekinci, günün koşullarında Suriye'de medrese eğitimi aldıktan sonra 1949'da Çermik'te Çarşı Camii İmamı olarak görev yapmaya başlamıştır. İlçede başta Medrese Camisi olmak üzere pek çok caminin yaptırılmasında hizmeti geçen Ekinci, 12 Mayıs 1960 darbesinden sonra 55'ler Olayı olarak bilinen sürgünler arasında yer almıştır. Ekinci, Isparta'ya gidip Said-I Nursî ile de görüşerek "Son Şahitler" arasında yerini almıştır. 1996'da Diyarbakır'da vefat eden ve Mardin Kapı Asri Mezarlığı'nda medfun olan Ekinci'nin hayat hikâyesi, medrese geleneği-Risale-i Nur buluşması, 1950 öncesi ve sonrası dinî hizmetler gibi pek çok hususu içermesine rağmen derli toplu araştırılmamıştır. Bu bildirinin amacı, onun hayat hikâyesinden yola çıkarak Çermik ve Diyarbakır çevresinin yakın dönem sosyal ve dinî yaşamının anlaşılmasına katkı sağlamaktır. Bildiri, Ekinci'nin yakınları ile yüz yüze görüşme, literatür ve sosyal medya taraması yöntemleriyle hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Diyarbakır, Çermik, Çermik sempozyumu, Abdulkadir Ekinci.

---

* Dr. Öğrt. Üyesi, Haliç Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, abdulkadirturan@halic.edu.tr , Orcid: 0000-0002-9417-089X

AS AN ACTIONIST SCHOLAR ABDULKADİR EKİNCİ

ABSTRACT

This report focuses on Abdulkadir Ekinci, from the Çermik, who played role in the scientific and educational of the Çermik. Born in 1926 in the village of Aynalı (historically known as Bistin), Ekinci pursued his religious education in Syria. Following his return, he was appointed as the imam of the Çarşı Mosque in Çermik. Ekinci notably playing a key role in the construction of several mosques, including the Medrese Mosque. Following the military coup of May 27, 1960, during which he was among those exiled in what came to be known as the "Incident of 55." Ekinci traveled to Isparta and met with Said Nursi, becoming one of the last witnesses of the Nursi. Ekinci passed away in Diyarbakır in 1996 and was laid to rest in the Mardin Kapı Asri Cemetery. Despite the richness of his life—encompassing the traditional madrasa education system, active participation in the Risale-i Nur circle, and contributions to religious life both before and after the 1950s—Ekinci's biography remains largely unexplored in academic literature. This report aims to shed light on the recent religious and social history of the Çermik and Diyarbakır regions through the lens of Ekinci's life and legacy. The findings are based on a combination of oral history interviews conducted with his relatives and a comprehensive review of relevant literature and social media sources.

Keywords: Diyarbakir, Çermik, Çermik symposium, Abdulkadir Ekinci.

ÇERMİKLİ MUKTEDİR BİR VEZİR: ÇETECİ ABDULLAH PAŞA (1703-
1760) *

Alper Kağan KIRAC*

ÖZET

Osmanlı Devleti'nin taşra idarecileri, icra ettikleri askerî ve idarî faaliyetler neticesinde tarihte yer edinebilmiştir. Fakat aralarından bazıları sanat ve ilmî maharetleri ile akranları arasından sıyrılarak ön plana çıkmıştır. Bu idareciler arasında yer alan Çeteci Abdullah Paşa, 1737-1760 yılları arasında çeşitli bölgelerde askerî ve idarî hizmetleriyle adından söz ettirmiş, eşkıya takibi ve şedit kumandanlığıyla nam salmıştır. Bunun yanı sıra şair, hattat ve ilmî eseriyle fazıl ve alim kişiliğini yansıtan Paşa, Diyarbakır, Erzurum ve Filistin'de çeşitli imar faaliyetleri gerçekleştirerek çift yönlü bir devlet idarecisi profili çizmiştir. Hazırlanan çalışmanın amacı, Çeteci Abdullah Paşa'nın hizmet gösterdiği süreçte başından geçen olaylar, yönetimin emirlerine karşı tutum ve yaklaşımının tespiti ile yaklaşık yirmi üç yıl taşra idareciliğinde bulunan bir vezirin sergüzeştini ortaya çıkarmaktır. Çalışma çeşitli fonlarda bulunan arşiv belgeleri, birinci ve ikinci el kaynaklardan faydalanılarak hazırlanmıştır. Elde edilen bulguların karşılaştırılıp yorumlanması ile ortaya çıkan bu çalışmanın Osmanlı devlet idarecilerinin biyografilerine dair hazırlanmış ve hazırlanacak olan çalışmalara katkı sağlaması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Çeteci Abdullah Paşa, Çermik, Kumandan, Alim

* Bu çalışma 16.06.2025 tarihinde tarafımızca savunulan "Osmanlı Devleti'nde Kılıç ve Kalem Ehli Bir Vezir: Çeteci Abdullah Paşa" başlıklı Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

* Arş. Gör., Yozgat Bozok Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Yozgat/Türkiye, E-Mail: a.kagan.kirac@yobu.edu.tr

**AN AUTHORITATIVE VIZIER FROM ÇERMİK: ÇETECİ ABDULLAH PASHA
(1703-1760)**

ABSTRACT

The provincial administrators of the Ottoman Empire were able to earn a place in history with their military and administrative activities. However, some of them stood out among their peers with their arts and scientific skills and came to the forefront. Çeteci Abdullah Pasha, one of these administrators, made a name for himself with his military and administrative services in various regions between 1737-1760, and became famous for his bandit pursuit and severe commander. In addition to this, Pasha, who reflected his personality as a poet, calligrapher and scholar with his scientific works, was known as a two-way state administrator by carrying out various construction activities in Diyarbakır, Erzurum and Palestine. The aim of this study is to examine the events that happened to Çeteci Abdullah Pasha during his service, his behaviour and perspective towards the orders of the administration, and the exhibition of a vizier who served as a provincial administrator for about twenty three years. The study was prepared by making use of archival documents in various funds, first and second hand sources. It is expected that this work, which emerged by comparing and interpreting the findings obtained, will contribute to the studies prepared and to be prepared on the biographies of Ottoman state administrators.

Keywords: Ottoman Empire, Çeteci Abdullah Pasha, Çermik, Commander, Wise

PARLAMENTER OLARAK ZİYA GÖKALP

Sadık SARISAMAN*

ÖZET

Ziya Gökalp 1876 yılında Diyarbakır'da dünyaya gelmiştir. Çermik'in yetiştirdiği önemli şahsiyetlerin başında gelmektedir. O, Türkiye'de sosyoloji ilminin kurucuları arasındadır. Türk Milliyetçiliği ideolojisi söz konusu olduğunda ilk akla gelen kişidir. Türkçülüğün esasları başta olmak üzere Türk Milliyetçiliğini konu alan çok sayıda kitap yazmıştır. İstanbul darülfünununda sosyoloji dersleri vermiştir.

Ziya Gökalp İttihat ve Terakki Cemiyeti içerisinde faaliyet göstermiştir. Birinci Dünya Savaşı sonunda İngilizler tarafında tutuklanmış ve Malta'ya sürülmüştür. Esaretten kurtulduktan sonra Diyarbakır'da çıkardığı Yeni Mecmua dergisi ile Milli Mücadeleye destek vermiştir.

O iki dönem parlamentolarda görev yapmıştır. İlk olarak 1912 yılında yapılan Osmanlı Meclisi Mebusan seçimlerinde Ergani Madeni sancağından milletvekili seçilmiştir. İkinci defa parlamentoya girmesi 1923 seçimleriyle olmuştur. İkinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi için yapılan seçimlerde Diyarbakır'dan aday gösterilmiş ve seçilmiştir.

Bu bildirinin amacı parlamenter Ziya Gökalp'i tanıtmaktır. Araştırma Ziya Gökalp'in parlamentodaki faaliyetleri ile sınırlıdır. Bunun dışındaki diğer faaliyetleri ve etkinlikleri araştırmanın kapsamı dâhilinde değildir. Araştırmada yöntem olarak tarih ilminin tasnif, tahlil, tenkit, terkip, yorumlama gibi metotları kullanılacaktır. Kaynak olarak arşiv belgelerinden, meclis zabıtlarından ve diğer ilgili kaynaklardan yararlanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Meclisi Mebusan, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Diyarbakır, Çermik.

---

* Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, ssadik@aku.edu.tr. :
<http://orcid.org/0000-0001-7317-195X>

ZİYA GÖKALP AS A PARLIAMENTARIAN

ABSTARCT

Ziya Gökalp was born in 1876 in Diyarbakır. He is one of the most important personalities raised by Çermik. He is among the founders of sociology in Turkey. He is the first person who comes to mind when it comes to the ideology of Turkish Nationalism. He has written many books on Turkish Nationalism, especially the principles of Turkism. He gave sociology lectures at Istanbul Darülfünun.

Ziya Gökalp was active in the Committee of Union and Progress. At the end of the First World War, he was arrested by the British and exiled to Malta. After his liberation from captivity, he supported the National Struggle with the Yeni Mecmua magazine he published in Diyarbakır.

He served in the parliament for two terms. He was first elected as a deputy from the Ergani Madeni sanjak in the Ottoman Assembly of Mebusan elections held in 1912. He entered the parliament for the second time in 1923 elections. He was nominated and elected as a candidate from Diyarbakır in the elections for the Grand National Assembly of Turkey for the second term.

The aim of this paper is to introduce parliamentarian Ziya Gökalp. The research is limited to Ziya Gökalp's activities in parliament. Other activities and events are not within the scope of the research. The methods of history such as classification, analysis, criticism, composition and interpretation will be used in the research. Archival documents, parliamentary minutes and other relevant sources will be used as sources.

Keywords: Assembly Mebusan, Grand National Assembly of Turkey, Diyarbakır, Çermik

ÇERMİK'TE AİLE HUKUKU (1880 – 1916)

Rehşan YILDIZ*

ÖZET

Diyarbakır'ın kuzey batısında yer alan Çermik ilçesi geçmişten bu yana Güneydoğu'nun önemli bölgesinden biri oldu. Çermik tarihi yaklaşık 14.000 yıl öncesine dayandırılır. Bu bölge, Hurri, Mittani, Asur, Urartu, Roma, Emevi, Abbasi, Selçuklu, Artuklu, Akkoyunlu, Safevi ve Osmanlı Devleti gibi birçok uygarlık tarafından kendi kültürü ve hukuk kurallarına uygun olarak yönetildi. Çermik, Osmanlı Devleti döneminden önce “Kanûn-ı Hasan Padişah” yasasıyla yönetilirken, bu kanunname Yavuz Sultan Selim zamanında “Çermik Sancağı Kanûnnâmesi” olarak değiştirildi. Kanuni Sultan Süleyman zamanında ise tekrar düzenlendi. Çermik, Osmanlı Devleti yönetiminde şer'i hukuk sistemi ile yönetildi. Zira Osmanlı Devleti kuruluşundan beri şer-i hukuk sistemini benimsemiş bundan dolayı Çermik'te de bu hukuk sistemi uygulandı. Böylece bu bölgede diğer Osmanlı Devleti bölgelerinde olduğu gibi şer'i hukuk ve Osmanlı kültür sistemine göre kanunlar hazırlandı. Osmanlı Devleti toplum düzenini sağlamak için birçok konuda kanun uyguladı ve bu kanunlar çoğunlukla gasp, cinayet, hırsızlık gibi suçlar ve bunun dışında aile hukuku ile ilgili olan mihr, nikâh, boşanma ve miras hukuku ile ilgili oldu ve kanunlar Şer-i hukuka uygun olarak düzenlendi. Böylece Çermik ile ilgili günümüze ulaşan arşiv vesikaları ve şer'iyeye sicilleri ile ilgili yapılan çalışmalarda incelendiğinde de bu evraklara yansıyan birçok evlilik, mihir, boşanma, nafaka ve miras ile ilgili davalara yansıyan kayıtlar bulunmakla beraber bu davalara verilen kararlar da yine şer-i hukuka ve Osmanlı kültürüne uygun bir şekilde verilmiştir. Bu çalışmada bu davalara yansıyan birçok kayıt incelenerek Osmanlı arşiv vesikaları, Şer'iyeye sicilleri ile ilgili çalışmalar, araştırma inceleme eser ve tezlerden istifade edilerek hazırlandı.

Anahtar Kelimeler: Kadı, Çermik, Mahkeme Tutanakları, Mihr, Nafaka

---

* Öğretmen, Kurum, Kayapınar İlçe Halk Kütüphanesi Diyarbakır, Türkiye, rehsanyildizz@gmail.com Orcid 0000-0002-1793-0402

FAMILY LAW IN ÇERMİK (1880 – 1916)

ABSTRACT

Çermik district, located in the northwest of Diyarbakır, has been one of the important regions of the Southeast since the past. The history of Çermik dates back to about 14,000 years ago. This region was ruled by many civilizations such as the Hurrian, Mittani, Assyrian, Urartian, Roman, Umayyad, Abbasid, Seljuk, Artuqid, Akkoyunlu, Safavid and Ottoman Empire in accordance with their own culture and legal rules. While Çermik was governed by the "Kanûn-ı Hasan Sultan" law before the Ottoman Empire period, this law was changed to "Çermik Sanjak Kanûnnâmesi" during the reign of Yavuz Sultan Selim. During the reign of Suleiman the Magnificent, it was reorganized. Çermik was governed by the sharia law system under the Ottoman Empire. Because the Ottoman Empire has adopted the sharia law system since its establishment, so this legal system was also applied in Çermik. Thus, in this region, as in other Ottoman Empire regions, laws were prepared according to sharia law and the Ottoman cultural system. The Ottoman Empire implemented laws on many issues in order to ensure social order, and these laws were mostly related to crimes such as extortion, murder, theft, as well as mihr, marriage, divorce and inheritance law, which were related to family law, and the laws were regulated in accordance with Sharia law. Thus, when the archive documents and sharia registers about Çermik that have survived to the present day are examined, there are records reflected in many marriage, mahr, divorce, alimony and inheritance cases reflected in these documents, and the decisions given to these cases were also made in accordance with Sharia law and Ottoman culture. In this study, many records reflected in these cases were examined and prepared by making use of Ottoman archive documents, studies on Sharia registers, research and examination works and theses.

Keywords: Kadı, Çermik, Court Minutes, Mihr, Alimony

ACININ TADINDA LEZZETİN ZİRVESİNDE: ÇERMİK BİBERİ

Süleyman BÜYÜKBAYRAM*

ÖZET

Diyarbakır'ın Çermik ilçesinde yetiştirilen Çermik biberi (*Capsicum annuum* L.), 12 Nisan 2021 tarihinde Türk Patent ve Marka Kurumu tarafından '*Çermik biberi*' menşei adı ile coğrafi işaret tescili almıştır.¹ Kendine özgü aroması, rengi, ince kabuk yapısı ve belirgin acılığı ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve çevresindeki illerin mutfağında önemli bir yere sahiptir. Volkanik tüf ve kireçtaşı ağırlıklı toprak yapısı ile karasal iklim koşulları, biberin hem morfolojik hem de kimyasal özelliklerini doğrudan etkilemektedir. Bu bildiride, Çermik biberinin botanik özellikleri, üretim süreci, Scoville acılık seviyesi, gastronomik potansiyeli, ekonomik katkısı ve ihracat potansiyeli ile bilimsel kaynaklar ve güncel veriler ışığında ele alınmaktadır. Ayrıca, coğrafi işaretin bölgesel kalkınmaya katkısı ve sürdürülebilir tarımsal üretim açısından önemi vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Biber, Botanik, Gastronomi, Çermik

---

¹ Türk Patent ve Marka Kurumu, 2021

THE PEAK OF FLAVOUR IN THE TASTE OF SPICINESS: ÇERMİK PEPPER

ABSTRACT

Çermik pepper (*Capsicum annum L.*), grown in the Çermik district of Diyarbakır, was registered as a geographical indication by the Turkish Patent and Trademark Office on April 12, 2021, under the designation "Çermik pepper." Its distinctive aroma, color, thin-skinned texture, and distinct spiciness hold a significant place in the cuisine of the Southeastern Anatolia Region and surrounding provinces. The volcanic tuff and limestone-dominated soil, along with continental climate conditions, directly affect both the morphological and chemical properties of the pepper. This report examines the botanical characteristics, production process, Scoville bitterness level, gastronomic potential, economic contribution, and export potential of Çermik pepper in light of scientific resources and current data. Furthermore, the contribution of geographical indication to regional development and the importance of sustainable agricultural production are emphasized

Keywords: Pepper, Botanical, Gastronomy, Çermik

ÇERMİK İLÇESİNDE HAYVANCILIK FAALİYETLERİNİN MEVCUT DURUMU, SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Aydın VURAL*-Adil ALAN** Mustafa Lütfü MENDİ***

ÖZET

Çermik ilçesi, Diyarbakır ilinde hayvancılığın öne çıkan merkezlerinden biri olup, coğrafi yapısı, doğal kaynakları, mera varlığı ve kültürel dokusuyla hem küçükbaş hem de büyükbaş yetiştiriciliğinin önemli bir odağını oluşturmaktadır. İlçede küçükbaş hayvancılık tarihsel olarak baskın üretim dalı olmuş; koyun ve keçi yetiştiriciliği, göçerlik ve yaylacılık faaliyetleriyle bütünleşmiştir. Büyükbaş hayvancılık ise çoğunlukla aile işletmeleri düzeyinde yürütülmekte, modern ölçekli üretim ve işleme tesislerinin yetersizliği sektördeki gelişimi sınırlamaktadır. Arıcılık ve kanatlı hayvan yetiştiriciliği ilçede çeşitlilik sağlayan tamamlayıcı faaliyetlerdir. Buna karşın yem üretimindeki yetersizlik, meraların aşırı otlatma nedeniyle tahribi, yüksek girdi maliyetleri, kuraklık riski, örgütlenme eksiklikleri ve modern işleme altyapısının yokluğu sektörün temel sorunları arasında yer almaktadır. Bu çalışma, Çermik ilçesinde hayvancılığın coğrafi, ekonomik ve sosyo-kültürel boyutlarını literatür ve güncel veriler ışığında incelemekte; mevcut durumu, sorun alanlarını ve çözüm önerilerini bütüncül bir yaklaşımla ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çermik, Hayvancılık, Küçükbaş Yetiştiricilik, Büyükbaş Yetiştiricilik, Sürdürülebilirlik

* Prof. Dr., Dicle Üniversitesi, Veteriner Fakültesi, Diyarbakır-Türkiye, avural@dicle.edu.tr

** Diyarbakır İl Tarım ve Orman Müdürü, Diyarbakır İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, Diyarbakır-Türkiye

*** Hayvan Sağlığı ve Yetiştiriciliği Şube Müdürü, Diyarbakır İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, Diyarbakır-Türkiye

**LIVESTOCK ACTIVITIES IN ÇERMİK DISTRICT: CURRENT SITUATION,
CHALLENGES AND PROPOSED SOLUTIONS**

ABSTRACT

Çermik, located in Diyarbakır province, constitutes one of the leading centers of livestock production with its geographical setting, natural resources, pasturelands, and cultural heritage. Small ruminant breeding—particularly sheep and goats—has historically been the dominant activity, closely integrated with nomadic and transhumance practices. Cattle farming, on the other hand, is mainly carried out by small-scale family enterprises, while the lack of modern dairy and meat processing facilities limits sectoral development. Beekeeping and poultry farming are complementary activities that provide diversity in the district. However, insufficient feed production, pasture degradation caused by overgrazing, high input costs, drought risks, lack of producer organizations, and the absence of modern processing infrastructure remain major challenges. This study provides a comprehensive evaluation of the current status, structural problems, and proposed solutions for livestock production in Çermik, with a particular focus on its geographical, economic, and socio-cultural dimensions.

Keywords: Çermik, Livestock, Small Ruminants, Cattle Farming, Sustainability

TÜRKİYE’NİN TARIM POLİTİKALARI ÇERÇEVESİNDE ÇERMİK’E
YAPILAN TARIM YATIRIMLARI (1990-2000)

Ahmet EDİ*

ÖZET

Türkiye, dünyadaki diğer ülkeler gibi sınırları içerisinde yaşayan insanların gelecek noktasındaki ekonomik faaliyetleri üzerine bir dizi yatırımlar yapmıştır. Özellikle bölgeler arasındaki gelir eşitsizliği, iş imkanları, iş gücü varlığı gibi nedenler; bölgeler arasında dengesiz göçü tetiklemektedir. Bir bölgede aşırı nüfus yoğunluğu yaşanırken diğer tarafta insan kaynağı eksikliği nedeniyle ekonomik faaliyetler azalmaktadır.

Tarım ve hayvancılığın ekonomik faaliyetler içerisinde büyük yer kapladığı Çermik’in nitelikli iş gücünün göç yoluyla kaybı nedeniyle dengesiz göçlere en iyi örneklerden biri olmaktadır. Göç olgusunu engellemek ve ilçenin ekonomik faaliyetlerini canlandırmak amaçlı bir dizi faaliyetler hem hükümetler hem de yerel yönetimler tarafından gerçekleştirilmiştir.

1990’lı yıllarda Türkiye’de yaşanan ekonomik krizler; devlet yönetimini tarım ve hayvancılığa canlandırmaya yönelik bir dizi eylem planı gerçekleştirmeye itmiştir. 1994 yılında Doğrudan Tarım Ödemeleri (DTÖ) ile üretilen ürün başına devlet teşviği, Et ve Balık Kurumu ile küçük ve büyük baş hayvan alımları yapması ile çiftçiliği özendirmeye çalışılmıştır. 1999 yılında yaşanan diğer bir ekonomik krizde ise yine tarım sektörüne yönelik, IMF ile yapılan anlaşma çerçevesinde tarımla ilgili maddeler arasında, mevcut destekleme politikaları yerine arazi miktarını temel alan Doğrudan Gelir Desteği Sistemine geçilmesi kararlaştırılmış ve bu yönde çalışmalar başlamıştır. Tarıma yönelik bu faaliyetlerin yanında hayvancılığa yönelik de Damızlık Koyun Keçi Yetiştirme Birliği, Büyük Baş Hayvancılık ve Süt Birliği gibi kurumlarla bölgede hayvancılık geliştirilmeye çalışılmıştır. (IMF, 1999; World Bank, 2001).

Çalışmada Çermik’in Tarım ve Hayvancılığa yönelik faaliyetlerde devlet desteği ve teşviğinin sonuçları incelenmiştir. Tarımsal destekler sonucu bölgenin tarım potansiyeli, hayvan destekleri ile ilçedeki hayvan sayısı ve üretilen et-süt miktarları incelenmiştir. Sonuçlar incelendiğinde; Çermik’in tarım ve hayvancılıkta istenilen düzeye ulaşamamış ve göçü engelleyemediği görülmüştür. Çalışma nitel araştırma yöntemlerinden belge ve doküman analiz yöntemi kullanılarak Cumhuriyet Arşivi, tarım Bakanlığı Arşivi, TÜİK, bölge halkı ile sözlü tarih çalışması gibi çeşitli arşivler ve röportaj yapılarak hazırlanmıştır. (TÜİK, 2000).

Anahtar Kelimeler: Çermik, Tarım Politikaları, Yatırım

* Prof. Dr. Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi ABD, aedi@agri.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-9596-7684>

AGRICULTURAL INVESTMENTS IN ÇERMİK WITHIN THE FRAMEWORK OF TURKEY'S AGRICULTURAL POLICIES (1990-2000)

ABSTRACT

Turkey, like other countries worldwide, has made a series of investments in the future economic activities of the people living within its borders. Factors such as income inequality, job opportunities, and labor availability, in particular, trigger unbalanced migration between regions. While one region experiences excessive population density, the other experiences a decline in economic activity due to a lack of human resources.

Çermik, where agriculture and animal husbandry play a significant role in economic activities, is a prime example of unbalanced migration due to the loss of skilled labor through migration. A series of actions were undertaken by both governments and local authorities to prevent migration and revitalize the district's economic activities.

The economic crises experienced in Turkey in the 1990s prompted the state to implement a series of action plans to revitalize agriculture and animal husbandry. In 1994, efforts were made to encourage farming through Direct Agricultural Payments (WTO), which provided government incentives based on product production, and through the Meat and Fish Board's purchases of small and large livestock. In another economic crisis in 1999, within the framework of an agreement with the IMF, it was decided to replace existing agricultural support policies with a Direct Income Support System based on land size, and work was initiated in this direction. In addition to these agricultural activities, efforts were made to develop livestock production in the region through institutions such as the Breeding Sheep and Goat Breeding Union and the Cattle and Dairy Union. (IMF, 1999; World Bank, 2001).

This study examined the effects of government support and incentives for agriculture and livestock activities in Çermik. The results of agricultural support were examined, including the region's agricultural potential, livestock support, the number of animals in the district, and the amount of meat and milk produced. The results revealed that Çermik had not reached the desired level of agriculture and livestock farming and had failed to prevent migration. The study was prepared using qualitative research methods, including document and document analysis, using various archives, including the Republic Archives, the Ministry of Agriculture Archives, TÜİK (Turkish Statistical Institute), oral history studies, and interviews with local residents. (TÜİK, 2000).

Keywords: Çermik, Agricultural Policies, Investment

ÇERMİK'TE OKULLARDA ISI YALITIMININ (DIŞ CEPHE)
DOĞALGAZ/LPG TÜKETİMİNE BASİT ETKİSİ: DERECE-GÜN YAKLAŞIMI

Nesrin İLGİN BEYAZİT*

ÖZET

Bu çalışma, Çermik Fen Lisesi örneğinde dış cephe ısı yalıtımının ısıtma amaçlı doğalgaz/LPG tüketimine etkilerini derece-gün (HDD, 18 °C) yaklaşımı temelinde değerlendirmektedir. Okulun mevcut geometrisi esas alınarak bina kabuğu alanları belirlenmiş, farklı ısı geçiş katsayıları (U-değeri) için üç senaryo (Mevcut, Orta ve İyi) tanımlanmıştır. Analizler, ISO 13789'da tanımlanan $UA \cdot HDD$ yöntemi çerçevesinde yürütülmüş ve kazan verimliliği dikkate alınarak enerji talebi yakıt tüketimine dönüştürülmüştür. Elde edilen sonuçlar, mevcut durumda 7 905 W/K olan toplam ısı kaybı katsayısının Orta ve İyi iyileştirme senaryolarında sırasıyla 4 326 W/K ve 2 597 W/K değerlerine gerilediğini, buna karşılık yıllık doğalgaz tüketiminde ≈ 19 –29 bin m³ mertebesinde tasarruf potansiyeli bulunduğunu göstermektedir. Ayrıca, iyileştirmeler ilerledikçe pencerelerin görelî payı artmakta, ancak toplam tasarruf üzerinde duvar ve çatı iyileştirmeleri belirleyici olmaya devam etmektedir. Sonuç olarak, dış cephe ısı yalıtımı ve tamamlayıcı kabuk önlemlerine dayalı stratejilerin Çermik iklim koşullarında yüksek tasarruf potansiyeli sunduğu ve okul ölçeğinde uygulanabilir nitelikte olduğu ortaya konmuştur. Bu yaklaşım, hem enerji verimliliği hedefleri hem de kamu bütçesi açısından önemli kazanımlar sağlayabilecek bir müdahale çerçevesi sunmaktadır. Bu tasarruflar, yalnızca enerji bütçesine değil; aynı zamanda öğrenci konforunun artmasına, yerel yönetimlerin mali yükünün azalmasına ve karbon salımlarının düşmesine de katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Isı yalıtımı, doğalgaz, LPG, enerji verimliliği, derece-gün

* Dr. Öğretim Üyesi, Dicle Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Makine Mühendisliği Bölümü, ORCID:0000-0003-4708-9615. e-posta: nesrinilgin@gmail.com

**ESTIMATING THE IMPACT OF EXTERNAL THERMAL INSULATION ON
NATURAL GAS/LPG DEMAND IN ÇERMİK'S SCHOOLS USING THE DEGREE-
DAY METHOD**

ABSTRACT

This study evaluates the impact of external wall insulation on heating-related natural gas/LPG consumption in the case of Çermik High School, based on the degree-day (HDD, 18 °C) approach. The building envelope areas were determined according to the existing geometry of the school, and three scenarios (Current, Medium, and Good) were defined by assigning different heat transfer coefficients (U-values). The analyses were carried out within the framework of the UA·HDD method defined in ISO 13789, and the energy demand was converted into fuel consumption by considering boiler efficiency. The results indicate that the total heat loss coefficient, which is 7,905 W/K under current conditions, decreases to 4,326 W/K and 2,597 W/K under the Medium and Good improvement scenarios, respectively, corresponding to an annual natural gas saving potential of approximately 19–29 thousand Sm³. Furthermore, as the level of improvement increases, the relative share of windows rises, whereas wall and roof improvements remain the primary contributors to overall savings. Consequently, strategies based on external wall insulation and complementary envelope measures are shown to provide substantial savings potential under the climatic conditions of Çermik, while being applicable at the school scale. This approach offers a framework that can deliver significant benefits not only for energy efficiency targets but also for public budgets. In addition, such savings contribute to reducing carbon emissions, alleviating the financial burden on local administrations, and enhancing student comfort.

Keywords: Thermal insulation, natural gas, LPG, energy efficiency, degree-day

ÇERMİK İLÇESİNİN 1999-2024 (25 YILLIK) YILLARI ARASI BAZI
METEORLOJİK PARAMETLERİNİN YÖNTEM VE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ
YÖNÜNDE MEKÂNSAL OLARAK İNCELENMESİ

Resul AKKAYA*

ÖZET

Çermik İlçesininin 1999-2024 (25 yıl) yılları arası sıcaklık ortalamaları ve toplam yağış ortalamaları Lapse Rate Yöntemi ile sıcaklık, Schreiber Yöntemi yağış verileri ve CBS programı kullanılarak oluşturulan yüksekli haritası ile meteorolojik istasyonun 685 m yükseklik referansı kullanılarak 1000 adet sanal istasyon oluşturularak Ters Mesafe Ağırlıklı Enterpolasyon Yöntemi (Inverse Distance Weighting-IDW) Yöntemi ile yağış ve sıcaklık verilerinin ortalamaları alınarak iklim değişikliği ve yağış-sıcaklık durumu mekânsal olarak incelenmesi ile yöntem tartışması düşünülmüştür. Yapılan çalışma verileri Meteoroloji Genel Müdürlüğünden alınmış olup yılların maksimum yağış verileri Tablo 1 ve sıcaklık ortalaması Tablo 2'de gösterilmiştir. Çalışma sonucundan 25 yıllık yağış maksimum ortalaması 68,82 mm=kg÷m² 25 yıllık sıcaklık ortalaması ise 16,95°C ölçülmüştür. ARCIS yazılımı kullanarak bir hidrolojik çalışma olan IDW yönteminde haritalandırılmış olup Şekil 1 ve Şekilde 2 maksimum ile ortalama değerleri alınmıştır. Bu çalışmada kullanılan yaklaşıma ilaveten saha içerisindeki her bir raster veri hücresinin denize olan uzaklık, nem kaynağı olarak bitki örtüsü ve topografik bakı etkisinin de dikkate alınmasıyla yağış ve sıcaklık dağılım tahminlerinin çok daha yüksek doğrulukla geliştirilebileceği öngörülebilmektedir. Yapılan çalışma aslında bölgesel iklim değişikliği modellemelerinde kullanılan parametrelerin doğruluğu belirlenmiştir. Ölçüm yapılan yöntemler ve meteorolojik parametrelerin Çermik ilçesi için tarımsal faaliyetler, endemik bitki türlerinde ve yerleşim alanlarının oluşturulmasına etki edeceği ve katkı sağlanacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İklim, IDW, Yağış, Sıcaklık, Arcgis

---

* Resul AKKAYA- Dicle Üniversitesi

**SPATIAL ANALYSIS OF CERTAIN METEOROLOGICAL PARAMETERS IN
ÇERMİK DISTRICT BETWEEN 1999 AND 2024 (25 YEARS) IN TERMS OF
METHOD AND CLIMATE CHANGE**

ABSTRACT

Average temperatures and total precipitation averages for the years 1999-2024 (25 years) Temperature averages and total precipitation averages were calculated using the Lapse Rate Method for temperature, the Schreiber Method for precipitation data, and a high-resolution map created using GIS software. Using the meteorological station's elevation reference of 685 m, 1,000 virtual stations were created, and the Inverse Distance Weighting (IDW) Method (Inverse Distance Weighting-IDW) Method to examine climate change and precipitation-temperature conditions spatially and discuss the method. The data used in the study were obtained from the General Directorate of Meteorology, and the maximum precipitation data for the years are shown in Table 1 and the temperature averages in Table 2. The results of the study show that the 25-year maximum precipitation average is 68.82 mm=kg/m², while the 25-year temperature average is 16.95°C. Using ARCIS software, the IDW method, which is a hydrological study, was mapped, and the maximum and average values are shown in Figure 1 and Figure 2. In addition to the approach used in this study, it can be predicted that precipitation and temperature distribution estimates can be developed with much higher accuracy by considering the distance of each raster data cell within the field to the sea, vegetation as a moisture source, and the effect of topographic aspect. The study actually determined the accuracy of the parameters used in regional climate change modeling. Measurement methods and meteorological parameters. It is believed that the measurement methods and meteorological parameters will affect and contribute to agricultural activities, endemic plant species, and the establishment of settlement areas in the district of Çermik.

Keywords; Climate, IDW, rainfall, temperature, ArcGIS

TERMAL TURİZM VE WELLNESS TURİZMİNİN ENTEGRASYONU:

ÇERMİK ÖRNEĞİ

Nuh ATAMAN*

ÖZET

Türkiye, içerisinde barındırmış olduğu jeotermal kaynaklarla, termal turizm açısından küresel ölçekte önemli bir konuma sahiptir. Bu doğal kaynakların hem tedavi edici hem de önleyici sağlık hizmetleriyle bütünleştirilmesi, sağlık turizmi alanında sürdürülebilir kalkınma stratejilerinin temelini oluşturmaktadır. Günümüzde bu kaplıcalar sadece hastalıkların tedavisinde kullanılmakla kalmayıp, wellness turizm ile yaşam kalitesinin artırılmasında da kullanılmaktadır. Bu bağlamda bu iki alanın entegrasyonu da kaçınılmaz bir hale gelmektedir. Bu çalışma, termal ve wellness turizmlerinin, Çermik özelinde bütünleştirilmesiyle hem sağlık turizmi hizmet kalitesinin artırılmasını hem de bölgesel sağlık ekonomisine katkılarının incelenmesini ele almaktadır. Wellness odaklı uygulamaların (spa, sağlıklı beslenme, spor vb.) kaplıca turizmine entegre edilmesiyle, yalnızca fiziksel tedavi değil, aynı zamanda zihinsel ve duygusal iyilik hâllerini de kapsayan bütüncül bir hizmet modeli ortaya çıkmaktadır. Bu durum da doğal olarak gelen turist sayısının artmasına ve turizm gelirlerinin yükselmesine, dolayısıyla da yerel istihdamiyete ve altyapı yatırımlarının gelişimine büyük bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Aynı zamanda bu çalışma, bu entegrasyonun stratejik bir fırsat sunduğunu ve altyapı, tanıtım, nitelikli insan kaynağı gibi alanlarda yapılacak yatırımlarla Çermik'in sağlık turizminde güçlü bir destinasyona dönüşebileceğini de savunmaktadır

Anahtar Kelimeler: Termal Turizm, Wellness Turizmi, Sağlık Turizmi, Entegrasyon

---

* Araştırma Görevlisi, Dicle Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Diyarbakır-Türkiye,
nuh.ataman@dicle.edu.tr

**THE STRATEGIC ROLE OF ÇERMİK IN SOUTHEASTERN ANATOLIA IN
TERMS OF HEALTH TOURISM POLICIES**

ABSTRACT

Turkey holds a significant position globally in terms of thermal tourism due to its geothermal resources. The integration of these natural resources with both curative and preventive healthcare services forms the basis of sustainable development strategies in the field of health tourism. Today, these hot springs are not only used for the treatment of diseases but also for improving quality of life through wellness tourism. In this context, the integration of these two areas has become inevitable. This study examines how integrating thermal and wellness tourism in Çermik can improve the quality of health tourism services and contribute to the regional health economy. By integrating wellness-focused applications (spa, healthy nutrition, sports, etc.) into thermal tourism, a holistic service model emerges that encompasses not only physical treatment but also mental and emotional well-being. This is expected to naturally increase the number of tourists and tourism revenues, thereby contributing significantly to local employment and infrastructure development. At the same time, this study argues that this integration presents a strategic opportunity and that with investments in areas such as infrastructure, promotion, and qualified human resources, Çermik can become a strong destination for health tourism.

Keywords: Thermal Tourism, Wellness Tourism, Health Tourism, Integration

**DİYARBAKIR TURİZM HİTERLANDI İÇİNDE YÜKSELEN BİR YILDIZ:
ÇERMİK BÖLGESİ İÇİN YAPILMASI GEREKLİ EKONOMİK KÜMELENME VE
İMAJ ÇALIŞMALARI ÖNCESİ DURUM DEĞERLENDİRMESİ**

Mümtaz DEMİRKOL*

ÖZET

Günümüzde Diyarbakır Çermik ilçesi ile ilgili olarak gelişmede engel teşkil eden sorunların başında alan kullanımı, yol ve otopark sorunları, ulaşım sorunları, uzun yıllardır ihmal edilen yatırımlar, yanlış uygulamalar, plansız çalışmalar gelmektedir. Bölgeyi ziyaret etmek isteyen ve bölgede yaşayan insanlar için daha elverişli yaşam alanlarının oluşturulması, kent planlaması ile ilgili geçmişten gelen sorunların çözümü, yeni oluşturulacak yaşam alanlarının daha kullanışlı ve insanların ihtiyaçlarına cevap verecek nitelikte olması için mevcut yapılar ve yollar ihtiyaca cevap verecek şekilde yeniden işlevsel hale getirilmelidir. Mevcut ekonomik parametreler ışığında var olan kaynakların planlı bir şekilde yeniden gözden geçirilmesi ve bunların geliştirilmesi için projeler yapılması elzem hale gelmektedir. Turizm ve tarımsal potansiyelin artırılması için gerekli çalışmalar yapılabilmesi veriler ışığında olmalı, turizm ile ilgili anketler ve araştırmalar yapılmalıdır. Türkiye'deki halihazırda mevcut olan kaplıca işletmelerinin yeniden yerinde incelenmesi ve karşılaştırmalı çalışmalar olarak çözüm verilerine dönüştürülmesi, yatırım danışmanı, mentorlar ve profesyonellerden yardım alınması gereklidir. Ekonomik kalkınma için kümelenme modeli üzerinde bir çalışma yapılmalı ve bu çalışma neticesinde hangi ürünler baz alınarak bir kümelenme yapılması gerektiği ortaya çıkarılmalıdır. Devlet desteği için potansiyel araştırması tamamlanmalı ve eksik olan oyuncular yapılanmaya dahil edilmelidir. Sağlık turizminde atılacak gerekli adımlar için eksikliklerin tamamlanması, kaplıcalardan faydalanmak isteyen hastalar için olduğu kadar bölgede yaşayan yatırımcılar için de gereklidir. Turizmde bir başka önemli faktör olan imaj çalışması için reklam uzmanları ile bir çalışma yapılarak turizme bir ivme kazandırılmalıdır. Turizmle ilgili mevcut altyapı araştırması tamamlanmalı ve veriler ışığında yeni kriterler belirlenerek hizmet verecek olan tesis ve otellerin kriterleri yeniden ortaya konulmalı, tarımsal ürün potansiyeli üzerinden yerel endemik çeşitler üzerinde yeniden bir çalışma yapılmalıdır. Bu ürünlerin tanıtılması, korunması sağlanmalı, yerli ceviz yerli badem Çermik süt ürünleri, tereyağı çökelek peyniri gibi ürünler bağ üzümü ve duttan yapılan pestil pekmez, yeşil sebze ve meyvelerin de içinde yer aldığı ürünler için bölgede çok yönlü bir plan yapılmalıdır. Çermik biberi, salatalığı, yeni üretime başlanmış fıstık hurma incir gibi potansiyeli yüksek olan ürünler üzerinde çalışma yapılmalı, satış üretim pazarlama ile ilgili yeni yöntemler belirlenmeli, turizmde yer alan sağlık spor kültür gastronomi gibi konular ele alınmalıdır. Bölgenin turizm alanlarında güçlü olduğu İmaj çalışması için sivil toplum örgütlenmesi güçlendirilmeli, bu örgütlerle devamlılık sağlanmalı, STK'ların ve burada tanıtım yapan organizasyonların, kooperatiflerin desteklenmesi gerekmektedir. Kültürel ve tarihi varlıkların erişilebilirliğini artırmak amacıyla yolların ve alanların yeniden düzenlenmesi, restorasyonu gerekli olan yapıların bir an önce restore edilmesi, turizm etkinlikleri için bazı bölgelerin -Gelincik, Sinek kanyonu- trekking ve tırmanma turizmine açılması önerilmelidir. Ayrıca rafting için Sinek çayı yatağının düzeltilmesi

* Öğr. Gör, Dicle Üniversitesi Mimarlık Fakültesi.

yerinde olacaktır. Çermik turizmi etki alanı içinde bulunan Fırat Nehri baraj bölgesini ve Çüngüş bölgesini içine alacak turlar için turu operatörleri ile iş birliği yapılması öneriler arasındadır. Su kenarlarındaki çay bahçeleri restoranlar için düzenlemeler yapılması ve kontrol dahilinde büyümelerine izin verilmesi gelecek projeksiyonlardandır.

Anahtar Kelimeler: Çermik, Turizm, Ekonomik Kümelenme, İmaj Oluşturma.

A RISING STAR IN THE DIYARBAKIR TOURISM HINTERLAND: ASSESSMENT OF ECONOMIC CLUSTERING AND IMAGE WORKS IN THE ÇERMİK REGION

ABSTRACT

Today, the primary problems hindering development in the Çermik district of Diyarbakir are land use, road and parking issues, transportation problems, long-neglected investments, misapplications, and unplanned development. Existing structures and roads must be repurposed to meet the needs of those who wish to visit and live in the region, to address past urban planning issues, and to ensure that newly created living spaces to be more practical and meet the needs of the people. In light of current economic parameters, a planned review of existing resources and the development of projects are essential. Efforts to increase tourism and agricultural potential should be informed by data, and tourism-related surveys and research should be conducted. Existing hot spring facilities in Türkiye should be re-examined on-site and converted into solution data through comparative studies. Assistance should be sought from investment consultants, mentors, and professionals. A study on a cluster model for economic development should be conducted, and the products used to establish a cluster should be determined. Potential research for government support should be completed, and missing players should be included in the structure. Addressing the gaps in health tourism is essential for both patients seeking to benefit from the hot springs and investors living in the region. Another important factor in tourism, image management, should be addressed by working with advertising experts to boost tourism. Research on existing tourism infrastructure should be completed, and new criteria should be determined based on the data, revising the criteria for facilities and hotels that will provide services. A renewed study should be conducted on local endemic varieties based on agricultural product potential. These products should be promoted and protected, and a multifaceted plan should be developed for the region, including products such as local walnuts and almonds, Çermik dairy products, butter, cottage cheese, dried layers of fruit pulp, grape molasses, mulberries, green vegetables and fruits. Studies should be conducted on high-potential products such as Çermik peppers, cucumbers, and newly produced pistachios, dates, and figs. New methods for sales, production, and marketing should be developed, and tourism-related issues such as health, sports, culture, and gastronomy should be addressed. Civil society organizations should be strengthened to ensure the region's strong image in tourism, and continuity should be ensured with these organizations. Support is needed for NGOs, organizations, and cooperatives promoting the region. To increase accessibility to cultural and historical assets, it is recommended that roads and areas be rehabilitated, structures in need of restoration be restored as soon as possible, and some areas—Gelincik and Sinek canyon—be opened to trekking and climbing tourism. Furthermore, restoring the Sinek River bed for rafting would be beneficial. Collaborating with tour operators that include the Euphrates River dam area and the Çüngüş region, which are within the Çermik tourism impact area, is among the recommendations. Future projections include making arrangements for tea gardens and restaurants along the waterfront and allowing them to grow under control.

Keywords: Çermik, Tourism, Economic Clustering, Image Building.

ÇERMİKLİ Mİ KİLİSLİ Mİ? 19. YÜZYIL TAŞRA ŞAİRLERİNDEN
ZİHNÎ'NİN MEMLEKETİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Ramazan SARIÇİÇEK*

ÖZET

19. yüzyıl klasik Türk edebiyatı taşra şairlerinden Zihnî'nin memleketi konusunda kaynaklar arasında görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Biyografik kaynakların çoğu onun Diyarbakır'ın Çermik ilçesinde doğduğunu belirtirken, Kilisli Kadri adlı yerel tarihçi Zihnî'yi Kilisli olarak tanıtmaktadır. Bu çalışmada, Zihnî'nin doğum yeri ve memleketi üzerine yapılan bu tartışmalar incelenmiş; şairin hayatı, eserleri ve yaşadığı yerler bağlamında asıl memleketinin Çermik olduğu tezi savunulmuştur. Özellikle Divan'ının ser-levhasındaki “Zihnî-i Çermîkî” ibaresi, şiirlerindeki gurbet teması ve dönemin biyografik kaynaklarının ortak görüşü, bu kanaati desteklemektedir.

Anahtar Kelimeler: Zihnî, Çermik, Kilis, taşra şairleri, klasik Türk edebiyatı, biyografi, divan edebiyatı

---

* Prof. Dr. Dicle Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Diyarbakır TÜRKİYE, rasari@dicle.edu.tr

ÇERMİK OR FROM KILIS? AN EVALUATION OF THE HOMETOWN OF 19TH-CENTURY PROVINCIAL POET ZİHNÎ

ABSTRACT

There are differing views among sources regarding the birthplace of Zihnî, one of the provincial poets of 19th-century classical Turkish literature. While most biographical sources state that he was born in the district of Çermik in Diyarbakır, a local historian named Kadri from Kilis claims that Zihnî was from Kilis. This study examines the debate concerning Zihnî's place of birth and argues that he was originally from Çermik, based on his life, works, and the places he lived. In particular, the phrase "*Zihnî-i Çermîkî*" found in the heading of his **Divan**, the recurring theme of exile (gurbet) in his poems, and the general consensus among contemporary biographical sources support the view that Çermik is his true hometown.

Keywords: Zihnî, Çermik, Kilis, provincial poets, classical Turkish literature, biography, divan literatüre

TARİHE AYNA METİNLER: ÇERMİKLİ ZİHNÎ DÎVÂNÎ'NDAKİ TARİH

MANZUMELERİ

Talip ÇUKURLU*

ÖZET

Türk edebiyatının en önemli dönemlerinden biri hiç şüphesiz altı asır boyunca varlığını devam ettiren Divan edebiyatı dönemidir. Bu edebiyatın çatısı altında onbinlerce şair yetişmiş, milyonlarca şiir yazılmıştır. Bu gelenek içinde yazılan bazı şiir türleri; tarihe, toplum hayatına, mimari gelişmelere vb. ışık tutmaktadır. “Tarih manzumesi” adı verilen bu şiirlerde doğum, ölüm, terfî alma, cami, köşk, saray gibi mimari yapıların yapım veya restorasyon tarihleri, şair için önem atfedilen olayların vuku zamanları, “tarih düşürme” yöntemlerinden biriyle gösterilir. Tarih düşürme, daha çok “ebced” olarak bilinen, Arap alfabesindeki harflerin sayısal karşılıklarının çeşitli yöntemlerle bir araya getirilerek istenen sayının bulunduğu bir sanattır. Bu manzumelerin genellikle son mısralarındaki harflerin rakamsal karşılıklarının toplanmasıyla bahsedilen olayın tam tarihi ortaya çıkmaktadır. Böylece tarihî kitaplarda yer alamayan veya meydana geliş tarihi bilinmeyen bazı önemli olayların tarihlerine, bu tür şiirlerden ulaşılabilmektedir.

Bu bildiride Çermikli Zihnî'nin hayatı ve yegane eseri olan “Dîvân”ında bulunan tarih manzumeleri üzerinde durulmuştur. Zihnî'nin eserinde 21 adet tarih manzumesi bulunmaktadır. Bunlardan 7'si doğum, 8'i vefat, 4'ü mimari ve 2'si tahta çıkış üzerine yazılmış, tarihe ışık tutan şiirlerdir. Bunların birçoğu Sultan Abdülaziz'in tahta çıkışı, Nakşibendi Tekkesi'nin yapım tarihi, şehrin önemli kişilerinin vefat tarihi gibi önemli bilgiler veren belge niteliğindeki şiirlerdir.

Anahtar Kelimeler: Divan Şiiri, Çermik, Kilis, Zihnî, Kaside, Tarih Manzumesi

* Siirt Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, talip.cukurlu@siirt.edu.tr, 0000-0002-5164-6720

MIRROR TEXTS TO HISTORY: ISOPSEPHIC POEMS IN ÇERMİKLİ ZİHNÎ
DÎVÂNİ

ABSTRACT

One of the most important periods of Turkish literature is the period of Divan Literature, which has continued its existence for six centuries. Under the roof of this literature, tens of thousands of poets were trained and millions of poems were written. Some types of poems written in this tradition; It sheds light on history, community life and architectural developments. In these poems called “Isopsephic Poem”, the dates of architectural structures such as birth, death, promotion, mosque, pavilion, palace, and the times of the events that attach importance to the poet are shown by one of the methods of “Isopsephy”. Isopsephy is an art that is mostly known as “ebced” and that the numerical equivalents of the letters in the Arabic alphabet are combined with various methods and the number of desired number. The exact date of the event is revealed by the collection of the numerical equivalents of the letters in the last verses of these verses. Thus, the dates of some important events that are not included in historical books or are unknown to be unknown can be reached from such poems.

In this statement, the life of Çermikli Zihnî and the isopsephic poem in his work “Dîvân” are emphasized. There are 21 isopsephic poems in Zihnî's work. 7 of these are very important poems written for birth, 8 for death, 4 for architecture, and 2 for ascension to the throne. Many of these are the documents that provide important information such as Sultan Abdulaziz's ascent, the construction date of the Naqshbandi Tekke, the date of death of the important people of the city.

Keywords: Divan Poetry, Çermik, Kilis, Zihnî, Kaside, Isopsephic Poem

ÇERMİKLİ ABDULGANÎ FAHRÎ BULDUK'UN BİLİNMEYEN BİR ESERİ
VE BİR GAZELİ

Ramazan SARIÇİÇEK* Halil KIZILTOPRAK**

ÖZET

1951'de vefat eden Abdulganî Fahrî Bulduk, Diyarbakır Çermikli Buldukoğulları ailesine mensuptur. Kaynaklara göre Fahrî mahlasıyla şiirler yazan Bulduk, Diyarbakır adliyesinde zabıt kâtipliği yapmış, savcı yardımcılığı makamına kadar yükselmiştir. Emekli olduktan sonra kendisini ilme ve talebe yetiştirmeye adanmıştır. Diyarbakır ve Mardin tarihi ile ilgili iki eseri bulunan Bulduk'un kaynaklara göre üç cilt divanı vardır. Fakat söz konusu divanların nerede olduğu bilinmemektedir. Tarihçi kimliğinin yanında ebced hesabı ile tarih düşürmede mahir olan Fahrî Bulduk'un yayımlanmış şiirleri ise azdır.

Bu çalışmada, Bulduk'un hayatı ve eserlerinin yanı sıra tarih beyit ve dörtlüklerinin toplandığı bilinmeyen bir eseri tanıtılırken daha önce yayımlanmamış bir gazeli üzerinde de durulacaktır. Fahrî ve Ganî mahlası ile ebced hesabıyla düşürülen tarihlerin toplandığı söz konusu eser, toplam 124 sayfadır. Bulduk bu eserinde ölüm, doğum, harp, zafer, izdivaç, yeni yıl, sel, yangın, ay tutulması, rütbe, nişan, cülus, mesire, hatm-i Kur'ân, hac farızası, Ramazan ayı, yayımlanan cerideler, çeşitli vakalar; cami, kütüphane, hastane, eczane, hane, çeşme, değirmen, köprü, minare gibi yapıların inşası hakkında tarihler düşürmüştür. Çalışmamızda, bir şiir mecmuasında tespit ettiğimiz ve Bulduk'un daha önce yayımlanmış şiirleri arasında yer almayan bir gazeli de transkribe edilmiştir. Söz konusu gazel 7 beyitten oluşan bir naattır.

Abdulganî Fahrî Bulduk'un tanıtacağımız tarih beyitlerini/dörtlüklerini içeren eseri ve metnini vereceğimiz gazeli; hem şairin edebî kişiliğine hem Diyarbakır'ın edebî ve kültürel varlığına katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Fahrî Bulduk, Ebced, Mecmua, Naat, Tarih Beyitleri

* Prof. Dr., Dicle Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Diyarbakır, ramazansaricicek@gmail.com

** Doktora Öğrencisi, Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır, halilktoprak@gmail.com

AN UNKNOWN WORK AND A GHAZAL BY ÇERMİKLİ ABDULGANÎ FAHRÎ
BULDUK

ABSTRACT

Abdulganî Fahrî Bulduk, who died in 1951, was a member of the Buldukoğulları family from Çermik, Diyarbakır. According to sources, Bulduk, who wrote poems under the pen name Fahrî, served as a court clerk at the Diyarbakır courthouse, rose to the rank of assistant prosecutor.

After his retirement, he dedicated himself to science and educating students. Bulduk, who authored two works on the history of Diyarbakır and Mardin, also had three divans, according to sources. However, the whereabouts of these divans are unknown. In addition to his credentials as a historian and his skill in calculating dates using the abjad system, Fahrî Bulduk has only a few published poems.

This study will introduce Bulduk's life and works, as well as an unknown collection of historical couplets, and will also focus on a previously unpublished ghazal. This work, which compiles dates calculated using the abjad system and the pen names Fahrî and Ganî, totals 124 pages. In it, Bulduk includes dates related to death, birth, war, victory, marriage, the new year, floods, fires, lunar eclipses, ranks, engagements, accessions, promenades, Quran recitations, the obligation of the Hajj pilgrimage, the month of ramadan, published newspapers, various events, and the construction of structures such as mosques, libraries, hospitals, pharmacies, households, fountains, mills, bridges, and minarets. In this study, we also transcribe a ghazal we discovered in a poetry journal that had not been previously published by Bulduk. The ghazal is a seven-couplet naat.

The work of Abdulgani Fahri Bulduk, which encompasses the historical couplets/quatrains to be introduced as well as the ghazal whose text will be provided, is expected to make significant contributions both to the poet's literary identity and to the cultural and literary corpus of Diyarbakır.

Keywords: Fahrî Bulduk, Abjad, Journal, Naat, Historical Couplets

BİR EDEBİYAT HÂMÎSİ OLARAK ÇETECİ ABDULLAH PAŞA

Mustafa Uğurlu ARSLAN*

ÖZET

Osmanlı kültür ve edebiyat tarihi tetkik edildiğinde devlet adamlarının şair ve âlimleri koruyup destekleyen “hâmîlik” zamanla bir geleneğe dönüşmüştür. Bu çalışma, 18. yüzyıl Osmanlı taşrasının önde gelen bürokratlarından biri olan Çeteci Abdullah Paşa’nın (1703–1760) askerî-idarî kişiliğinin yanı sıra edebî, sanatsal ve kültürel yönlerini incelemektedir. Abdullah Paşa, Diyarbakır ve çevresinde yürüttüğü valilik görevleri sırasında şair ve âlimleri himaye ederek taşrada bir edebî canlılık ortamı oluşturmuştur. Hattatlığı, şairliği ve bânîliğiyle öne çıkan Paşa, 1756’da inşa ettirdiği Çeteci Abdullah Paşa Medresesi aracılığıyla bölgedeki ilim ve sanat hayatına kalıcı katkılarda bulunmuştur. Şiirlerinde “Âhî” mahlasını kullanan Abdullah Paşa, dinî ve ahlakî temaları işlemiş; ayrıca Hâmî-i Âmidî gibi dönemin önde gelen şairlerini maddî ve manevî olarak desteklemiştir. Ali Emîrî Efendi’nin *Tezkire-i Şuarâ-yı Âmid* adlı eserinde de belirtildiği üzere, onun Diyarbakır’daki edebî meclisleri Osmanlı taşrasındaki kültürel sürekliliğin önemli bir örneğidir. Çeteci Abdullah Paşa, askerî kahramanlıkları kadar, hattatlık ve şairliğinin yanı sıra bir devlet adamı olarak Diyarbakır şair ve âlimlerine hâmîlik yapmış böylece Osmanlı taşra kültürünün entelektüel zenginliğini temsil eden bir şahsiyet olarak tanınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çermik, Çeteci Abdullah Paşa, edebî hâmîlik, Diyarbakır, Osmanlı kültür tarihi.

---

* Doç. Dr., Dicle Üniversitesi Sezai Karakoç Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

CETECİ ABDULLAH PAŞA AS A PATRON OF LITERATURE

ABSTRACT

When examining Ottoman cultural and literary history, it becomes apparent that the practice of statesmen protecting and supporting poets and scholars, known as ‘patronage,’ gradually evolved into a tradition. This study examines the literary, artistic, and cultural aspects of Çeteci Abdullah Pasha (1703–1760), one of the leading bureaucrats of the 18th-century Ottoman provinces, in addition to his military and administrative persona. During his governorship in Diyarbakır and its environs, Abdullah Pasha fostered a vibrant literary environment in the provinces by patronising poets and scholars. Distinguished for his calligraphy, poetry, and patronage, the Pasha made lasting contributions to the region's intellectual and artistic life through the Çeteci Abdullah Pasha Madrasa, which he had built in 1756. Using the pen name ‘Âhî’ in his poems, Abdullah Pasha dealt with religious and moral themes; he also supported leading poets of the period, such as Hâmî-i Âmidî, both materially and spiritually. As noted in Ali Emîrî Efendi's work *Tezkire-i Şuarâ-yı Âmid*, his literary gatherings in Diyarbakır are an important example of cultural continuity in the Ottoman provinces. Çeteci Abdullah Pasha is recognised as a figure representing the intellectual richness of Ottoman provincial culture, having acted as a patron to the poets and scholars of Diyarbakır, not only for his military heroism, but also for his calligraphy and poetry, as well as his role as a statesman.

Keywords: Çermik, Ceteci Abdullah Pasha, literary patronage, Diyarbakır, Ottoman cultural history.

ÇERMİKLİ BİR YEREL TARİHÇİ: ABDULGANİ FAHRİ BULDUK

Yurdal DEMİREL*

ÖZET

Yerel tarihi, belirli bir zamanda ve mekândaki insanların bilgisi olarak tanımlayabiliriz. Bir devletin, bir kontluğun, bir ilçenin, bir kentin ya da diğer yerel alanların veya orada yaşayan insanların tarihi yerel tarihin konuları arasında yer alır. Kişileri yerel tarih alanında çalışma yapmaya iten temel neden, çalışma yapılan mekânı diğer benzeri mekânlardan farklı kılan sahip olduğu kendine özgü niteliklerdir. Bir diğer önemli neden ise kişinin yaşadığı mekâna olan aidiyet duygusudur.

Türkiye’de yerel tarihin önem kazanması 1870’li yıllardan itibaren başlamıştır. Tanzimat döneminden önce de bazı şehirlerin özellikle yöneticileri hakkında bilgiler içeren yerel tarih çalışmalarının var olduğu bilinse de bu türden eserlerin çoğalmaya başlaması Tanzimat Dönemi ile birlikte meydana gelmiştir. Bu dönemde özellikle büyük Osmanlı şehirlerinde modernleşmenin görüldüğü bir süreçtir. Şehirlerdeki modernleşmeyle birlikte belediyelerin kurulması, modern eğitim kurumlarının kurulması, posta telgraf teşkilatının oluşması, vilayet matbaalarının açılması, şehir gazetelerinin çıkmaya başlaması bu döneme rastlar. Özellikle vilayet salnamelerinin yayınlanmaya başlanması ile birlikte yerel tarih yazıcılığı açısından bu salnameler yerel tarih yazarları için zengin malumat sağlamıştır. İşte böyle bir ortamda yerel tarihlerin yazılması için gerekli sosyo-kültürel ortam ortaya çıkmıştır.

Abdulgani Fahri Bulduk, aslen Çermikli olup, Çermik Beylerinden Buldukoğulları ailesindedir. Adliye teşkilatında çeşitli görevlerde bulunmuştur. Emekli olduktan sonra kendisini tamamen ilime vermiştir. Yaptığı çalışmalar daha çok Diyarbakır ve çevresine yönelik yerel tarih çalışmaları olmuştur. Yerel tarih çalışmaları Diyarbakır ile sınırlı kalmamış Mardin, El-Cezire bölgesi üzerine önemli çalışmalar yapmıştır.

Çalışmamızda Diyarbakır’daki yerel tarih çalışmaları ve bu çalışmaları yapan kişilerden bahsedildikten sonra Abdulgani Fahri Bulduk’un hayatı ve yerel tarih alanında yapmış olduğu çalışmaları ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yerel Tarih, Diyarbakır, Mardin, Abdulgani Fahri Bey.

---

* Dr., Müdür, 100.Yıl İlkokulu Kızıltepe/Mardin, yurdaldemirel@gmail.com Orcid: 0000-0002-0820-7642.

A LOCAL HISTORIAN FROM ÇERMİK: ABDULGANİ FAHRİ BULDUK

ABSTRACT

We can define local history as the knowledge of people in a specific time and place. The history of a state, a county, a district, a city, or other local areas, or the people living there, are among the subjects of local history. The main reason that motivates people to study local history is the unique characteristics that distinguish the place being studied from other similar places. Another important reason is the sense of belonging to the place where one lives.

The importance of local history in Turkey began to grow in the 1870s. Although it is known that local history studies containing information about certain cities, especially their administrators, existed before the Tanzimat period, the proliferation of such works began with the Tanzimat period. This period was a process of modernization, especially in the large Ottoman cities. The establishment of municipalities, modern educational institutions, the postal and telegraph system, provincial printing houses, and city newspapers all coincided with this period of modernization in cities. In particular, the publication of provincial yearbooks provided a wealth of information for local historians. It was in this environment that the necessary socio-cultural conditions for the writing of local histories emerged.

Abdulgani Fahri Bulduk was originally from Çermik and belonged to the Buldukoğullan family of Çermik Beys. He held various positions in the judiciary. After retiring, he devoted himself entirely to scholarship. His work focused primarily on local history studies of Diyarbakır and its surroundings. His local history studies were not limited to Diyarbakır; he also conducted important studies on Mardin and the El-Cezire region.

In our study, after discussing local history studies in Diyarbakır and the people who conducted them, we examine the life of Abdulgani Fahri Bulduk and his work in the field of local history.

Keywords: Local History, Diyarbakır, Mardin, El-Cezire, Abdulgani Fahri Bey.

FAHRİ PAMUKÇU'NUN “YOL AYRIMI (AWERAY)” ADLI ROMANINDA
ÇERMİK VE ÇEVRESİNDE SOSYOKÜLTÜREL YAŞAM

Mehmet CİHANGİR*

ÖZET

Bu çalışmada, Diyarbakır Çermikli yazar Fahri Pamukçu tarafından kaleme alınan “Yol Ayrımı (Aweray)” adını taşıyan roman, Çermik ve çevresindeki sosyokültürel yaşamı anlama amacıyla incelenmiştir. Söz konusu çerçevede, Çermik’in bir kent olmasından hareketle, şehir kavramının tanımı yapılmış, farklı kaynaklardan yararlanmak suretiyle çeşitli yorumlarda bulunulmuştur. Sahip olduğu somut/fiziksel ve soyut/ruhsal yapılardan tümünün iç içe geçtiği ve bir bütün olarak şehre değer kattığı dile getirilmiştir. Bunlara ek olarak, Türkiye’nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde yer alan beldenin tarihsel arka planına ışık tutulmuş, sosyokültürel ve sosyoekonomik açıdan geniş bir değerlendirmesi yapılmıştır.

1947 yılında Diyarbakır’ın Çermik ilçesinde dünyaya gelen düşünür ve yazar Fahri Pamukçu’nun hayatında Çermik ve çevresi önemli bir yere sahiptir. Nitekim bu incelemeye konu olan Çermik ve çevresindeki sosyokültürel yaşamı, onun kaleminden ortaya çıkmış “Yol Ayrımı (Aweray)” adını taşıyan romanda görülmektedir. Dolayısıyla eserde işlenen her bir kurgudan Çermik ve çevresinin sosyokültürel yaşamına dair doğrudan ve dolaylı biçimde pek çok göndermenin var olduğu ve bağlamda incelenen eserin, bahsi geçen coğrafyanın sosyokültürel yaşamını merak edenler için önemli bir kaynak olduğu söylenebilir. Ayrıca söz konusu esere yazarın yaşam öyküsü olarak da bakılabilir. Çünkü eserdeki her detay onun hayatından yansımalar içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Kent, Çermik, Fahri Pamukçu, Roman, Yol Ayrımı (Aweray).

---

* Doç. Dr. , Dicle Üniversitesi, Sezai Karakoç Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Diyarbakır/Türkiye, E-posta: mehmet-cihangir@hotmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3894-191X>

SOCIOCULTURAL LIFE IN ÇERMİK AND ITS SURROUNDINGS IN NOVEL
NAMED FAHRI PAMUKCU’S “YOL AYRIMI (AWERAY)”

ABSTRACT

In this study, the novel titled “Yol Ayrımı (Aweray)” written by the writer Fahri Pamukcu from Diyarbakır Çermik was examined in order to understand the sociocultural life in Çermik and its surroundings. In this context, the concept of city was defined based on the fact that Çermik is a city, and various interpretations were made by making use of different sources. It has been stated that all of its concrete/physical and abstract/spiritual structures are intertwined and add value to the city as a whole. In addition to these, the historical background of the town located in the Southeastern Anatolia Region of Turkey was shed light on and a comprehensive sociocultural and socioeconomic evaluation was made.

Çermik and its surroundings have an important place in the life of thinker and writer Fahri Pamukcu, who was born in 1947 in Çermik district of Diyarbakır. As a matter of fact, the sociocultural life in Çermik and its surroundings, which is the subject of this study, is seen in the novel titled “Yol Ayrımı (Aweray)”, which emerged from his pen. Therefore, it can be said that there are many direct and indirect references to the sociocultural life of Çermik and its surroundings in each fiction discussed in the work, and that the work examined in context is an important source for those who are curious about the sociocultural life of the mentioned geography. Moreover, the work in question can also be viewed as the author's biography, because every detail in the work contains reflections from his life.

Keywords: City, Çermik, Fahri Pamukcu, Novel, Yol Ayrımı (Aweray).

ÇERMİK HALK KÜLTÜRÜNDEKİ SÜLALE ADLARI ve LAKAPLAR ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME*

Rezan KARAKAŞ**

ÖZET

Dijitalleşen ve değişen yaşam şartları, birçok kültürel değer kaybmasına sebep olmuştur. Çermik halk kültürünün özgün bir yanını oluşturan sülale adları ve lakaplar da kaybolmaya ve toplumsal hafızadan silinmeye yüz tutmuştur. Araştırma, yörenin tarihî seyrine damgasını vuran ve yöre kültürünün önemli bir yönünü oluşturan bu dilsel yapıları gün ışığına çıkarmak amacıyla yapılmıştır.

Tarihin oluşturucusu, üreticisi ve tanığı olan bireylere kimlik ve ruh kazandıran sülale adları ve lakaplar; aynı zamanda bir dilin farklı renklerini, kıvraklığını, kültür ve tarih ile münasebetini gösteren eşsiz örneklerdir. Çok eski zamanlardan beri kullanılan ve insanlar arasındaki iletişimde başat rol oynayan sülale adları ve lakaplar adeta birer insan gibidir. Bireyin ailenin adıyla anılmasına ve bireysel değil toplumsal kimliğin vurgulanmasına vesile olan sülale adları ile bireyin en çarpıcı özelliğini ön plana çıkaran ve adeta onu ölümsüz kılan lakaplar, Çermik halk kültüründe önemli bir yerde durur.

Bu araştırma ile sözlü kültürde ya da kolektif hafızada var olan sülale adları ve lakapların tespit, tasnif ve analizi yapılmış; dilsel ve kültürel bir zenginliğin kayıt altına alınması sağlanmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden derleme, görüşme ve doküman incelemesinden yararlanılarak yürütülen çalışmayla gündelik yaşamda kullanılan veya hafızalarda yaşayan sülale adları ve lakaplara ulaşılmıştır. Yöresel söyleyiş gözetilerek yazı diline aktarılmış olan sülale adları ve lakaplar, tasnif edildikten sonra içerik analizi ile değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kültürel miras, Çermik, dil ve kültür, sülale adı, lakap

---

* Siirt Üniversitesi Etik Kurulu'nun 03.10.2025 tarih ve 10051 sayılı oturumunda araştırmanın etik ilkelere uygunluğu onaylanmıştır.

** Prof. Dr. Siirt Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, rezankarakas@siirt.edu.tr

**AN EVALUATION OF FAMILY NAMES AND NICKNAMES IN ÇERMİK
FOLK CULTURE**

ABSTRACT

Digitalization and changing living conditions are causing the loss of many cultural values. The family names and nicknames that form a unique aspect of Çermik folk culture are also disappearing and fading from social memory. This research was conducted to uncover these linguistic structures, which have left their mark on the region's historical progression and constitute a significant aspect of its culture.

Family names and nicknames, which give identity and spirit to individuals as the creators, producers, and witnesses of history, also constitute unique examples that reflect the linguistic richness, flexibility, and the intricate relationship between language, culture, and history. Used since ancient times and playing a dominant role in interpersonal communication, family names and nicknames are almost like human beings. Family names, which allow individuals to be referred to by their family name and emphasize not individual but collective identity, and nicknames, which highlight an individual's most striking characteristics and virtually immortalize them, hold a significant place in the folk culture of Çermik.

This research identified, classified, and analyzed family names and nicknames existing in oral culture or collective memory, enabling the recording of a linguistic and cultural richness. Through qualitative research methods such as compilation, interviews, and document analysis, the study revealed family names and nicknames that are either actively used in daily life or preserved in collective memory. These family names and nicknames, which were translated into written language using local pronunciation, were classified and then evaluated through content analysis.

Keywords: Cultural heritage, Çermik, language and culture, family name, nickname

YEREL KÜLTÜREL MİRASIN TOPLUMSALLAŞMAYA KATKISI:

ÇERMİK ÖRNEĞİ

Özcan EKİCİ*

ÖZET

Toplumsallaşma, bireyin içinde yaşadığı toplumun normlarını, değerlerini, inanç sistemini ve davranış kalıplarını öğrenerek sosyal bir varlık hâline gelmesini sağlayan bir süreçtir. Bu sürecin sağlıklı ve sürdürülebilir bir şekilde gerçekleşmesinde kültürel miras, özellikle de yerel kültürel miras önemli bir rol oynamaktadır. Yerel kültürel miras, bireyin yaşadığı çevrede şekillenmiş, kuşaktan kuşağa aktarılan değerler, gelenekler, ritüeller ve yaşam biçimlerini kapsamaktadır. Bu sebeple yerel kültürel miras, bireyleri yalnızca sosyal yaşamın bir parçası hâline getirmekle kalmaz aynı zamanda birey-toplum ilişkisini sağlam temellere oturtur. Bu bağlamda Türkiye'nin farklı bölgelerinde olduğu gibi Diyarbakır'ın Çermik ilçesinde de somut tarihsel ve kültürel yapılar mevcuttur. Çermik ilçesi, tarihsel geçmişi, doğal zenginlikleri (örneğin kaplıcaları) ve geleneksel yaşam biçimiyle dikkat çeken bir yerleşim yeridir. Ayrıca Çermik ilçesi, sahip olduğu tarihî ve kültürel yapılarla zengin bir mirasa ev sahipliği yapmaktadır. İlçede yer alan Eski Çermik Kalesi, bölgenin tarihsel savunma yapısını yansıtırken; Alaaddin Camii ve Çeteci Abdullah Paşa Medresesi gibi dini ve eğitim amaçlı yapılar, Osmanlı dönemi mimarisinin ve sosyal yaşamın izlerini taşımaktadır. Haburman Köprüsü, yalnızca bir ulaşım yapısı olarak değil, aynı zamanda dönemin mühendislik anlayışını ve estetik algısını yansıtan önemli bir kültürel miras unsurudur. Efsanelere konu olan Gelincik Dağı, yerel halk anlatılarında önemli bir yer tutarken, Seyfullah Bey Hamamı ve Ali Dede Çeşmesi gibi yapılar ise hem günlük yaşam pratikleri hem de toplumsal etkileşim açısından dikkat çeken tarihî değerler arasında yer almaktadır. Bu doğrultuda, çalışmanın temel amacı, Diyarbakır'ın Çermik ilçesi örneği üzerinden yerel kültürel mirasın bireyin toplumsallaşma sürecine olan katkılarını ortaya koymaktır. Araştırma temel nitel araştırmaya uygun olarak gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmanın çalışma grubunu, 2024-2025 eğitim-öğretim yılında Diyarbakır il merkezinde görev yapmakta olan 15 Tarih ve Sosyal Bilgiler öğretmeni oluşturmaktadır. Katılımcılar, amaçlı ölçüt örnekleme yöntemiyle belirlenmiştir. Veri toplama sürecinde, araştırmacı tarafından geliştirilen ve alan uzmanlarının görüşleri doğrultusunda şekillendirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen veriler ışığında, Çermik'in kültürel unsurlarının, toplumsal hafızanın şekillenmesinde ve kuşaklar arası değer aktarımında önemli bir işlev üstlendiği görülmektedir. Bu unsurlar, bireylerin toplumsal aidiyet duygusunu pekiştirirken, yerel tarihin toplumsallaşma süreciyle bütünleşerek gelecek kuşaklara aktarılmasında da etkili bir köprü görevi gördüğü sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yerel Tarih, Kültürel Miras, Toplumsallaşma, Çermik

* Doç. Dr. Dicle Üniversitesi, ozcan.ekici@dicle.edu.tr - ORCID ID: 0000-0003-1191-3166

THE ROLE OF LOCAL CULTURAL HERITAGE IN SOCIALIZATION: A CASE STUDY OF ÇERMİK

ABSTRACT

Socialization is the process through which individuals become social beings by internalizing the norms, values, belief systems, and behavioral patterns of the society in which they live. Local cultural heritage plays a crucial role in ensuring that this process unfolds in a healthy and sustainable manner. It encompasses the values, traditions, rituals, and lifestyles shaped by the local environment and transmitted across generations. Thus, local cultural heritage not only integrates individuals into social life but also helps to establish a strong and enduring connection between the individual and society. In this context, as in many other regions of Turkey, the Çermik district of Diyarbakır stands out with its tangible historical and cultural assets. Çermik is notable for its rich historical background, natural resources—particularly its thermal springs—and its preservation of a traditional way of life. The district hosts a wealth of cultural heritage, embodied in its historical and architectural landmarks. Structures such as the Old Çermik Castle represent the region's defensive history, while religious and educational buildings like the Alaaddin Mosque and the Abdullah Pasha Madrasa reflect the characteristics of Ottoman architecture and the socio-cultural fabric of the period. Moreover, the Haburman Bridge serves not only as a means of transportation but also as a significant cultural heritage site, illustrating the engineering knowledge and aesthetic sensibilities of its era. Gelin Mountain, which features prominently in local legends, holds a significant place in regional folklore. Similarly, structures such as the Seyfullah Bey Bath and the Ali Dede Fountain represent important historical assets, particularly in terms of their connection to daily life practices and social interaction. In this context, the primary aim of the study is to examine the contribution of local cultural heritage to the individual's socialization process, using the Çermik district of Diyarbakır as a case example. The research was conducted within the framework of basic qualitative methodology. The study group consisted of 15 History and Social Studies teachers working in the provincial center of Diyarbakır during the 2024–2025 academic year. Participants were selected through purposive sampling. Data were collected using a semi-structured interview form developed by the researcher and refined based on feedback from subject-matter experts. Findings from the study indicate that the cultural elements of Çermik play a vital role in shaping social memory and facilitating intergenerational value transmission. It was concluded that these cultural components enhance individuals' sense of social belonging and serve as an effective bridge for transferring local history to future generations by integrating with the broader process of socialization.

Keywords: Local History, Cultural Heritage, Socialization, Cermik

KÜLTÜREL KİMLİĞİN İNŞASINDA TARİHSEL HAFIZANIN ÖNEMİ:
ÇERMİK ÖRNEĞİ
Ramazan ABİŞ*

ÖZET

Kültürel kimlik, bireylerin ve toplulukların aidiyet duygusunu biçimlendiren, geçmişle bugün arasında anlamlı bağlar kurmalarını sağlayan dinamik bir yapıdır. Bu kimlik, yalnızca etnik köken, dil, din veya geleneksel pratikler gibi somut öğelerden değil aynı zamanda geçmişe dair kolektif anlatılar, hatırlama biçimleri ve toplumsal bellekte yer etmiş deneyimlerden de beslenir. Bu bağlamda tarihsel hafıza, kültürel kimliğin inşa sürecinde kurucu bir işlev üstlenmektedir. Tarihsel hafıza, bireylerin ya da toplulukların geçmişe dair deneyimlerini nasıl hatırladıklarını, bu hatırlama süreçlerinin hangi araçlarla (anlatılar, ritüeller, mekânlar, anıtlar vb.) sürdürüldüğünü ve toplumsal bellekte nasıl yer edindiğini ifade eder. Bu hafıza, sadece geçmişin yansıtılması değil aynı zamanda geçmişin seçilerek, yorumlanarak ve yeniden kurgulanarak bugüne taşınması sürecidir. Böylece tarihsel hafıza, kültürel kimliğin hem bireysel düzeyde içselleştirilmesini hem de toplumsal düzeyde yeniden üretilmesini mümkün kılar. Bu kapsamda düşünüldüğünde Diyarbakır'ın Çermik ilçesi, zengin tarihsel ve kültürel mirasa sahiptir. Doğal kaynakları, özellikle termal kaynakları, geleneksel yaşam biçimleriyle bütünleşerek yerel kültürel sürekliliği desteklemektedir. Eski Çermik Kalesi, bölgenin tarihsel savunma stratejilerinin somut bir göstergesi olurken, Alaaddin Camii ve Çeteci Abdullah Paşa Medresesi Osmanlı mimarisi ve toplumsal yapısının izlerini taşımaktadır. Haburman Köprüsü, mühendislik ve sanat anlayışının kültürel bir tezahürü olarak öne çıkmaktadır. Gelincik Dağı'na ilişkin efsaneler, tarihsel hafızanın sözlü aktarım yoluyla kültürel kimliğe katkısını göstermektedir. Seyfullah Bey Hamamı ve Ali Dede Çeşmesi gibi yapılar ise toplumsal etkileşim ve gündelik yaşam pratiklerinin tarihsel bağlamda sürekliliğini vurgulamaktadır. Bu çerçevede, bu çalışmanın temel amacı, Diyarbakır'ın Çermik ilçesi özelinde kültürel kimliğin şekillenmesinde tarihsel hafızanın oynadığı belirleyici rolü ortaya koymaktır. Çalışma, araştırmanın amacı doğrultusunda, nitel araştırma yaklaşımı kapsamında durum çalışması temelli şekillenmiştir.

Bu çalışmanın örneklemini, 2024-2025 eğitim-öğretim yılı içerisinde Diyarbakır il merkezinde görev yapan 16 tarih öğretmeni oluşturmuştur. Katılımcılar, erişilebilirlik esasına dayanan kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemi ile seçilmiştir. Veri toplama aşamasında, araştırmacı tarafından hazırlanmış ve alan uzmanlarının değerlendirmeleri doğrultusunda revize edilmiş yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Araştırma bulguları doğrultusunda, Diyarbakır'ın Çermik ilçesinde tarihsel hafızanın kültürel kimlik oluşumunda belirleyici bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Bölgedeki somut ve soyut kültürel miras öğeleri, toplumun kimlik bilincini besleyerek kuşaklar arasında ortak belleğin sürekliliğini sağladığı söylenebilir. Bunun yanı sıra tarihsel hafızanın korunması ve devamlılığı, kültürel kimliğin güçlendirilmesi açısından kritik bir rol oynadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kültürel Kimlik, Kültürel Miras, Tarihsel Hafıza, Çermik

* Öğretmen, MEB-Mardin/Mazıdağı

THE IMPORTANCE OF HISTORICAL MEMORY IN THE CONSTRUCTION OF CULTURAL IDENTITY: THE CASE OF ÇERMİK

ABSTRACT

Cultural identity is a dynamic structure that shapes individuals' and communities' sense of belonging and enables them to establish meaningful connections between the past and the present. This identity is nourished not only by tangible elements such as ethnic origin, language, religion, or traditional practices, but also by collective narratives about the past, forms of remembrance, and experiences embedded in social memory. In this context, historical memory plays a foundational role in the construction of cultural identity. Historical memory refers to how individuals or communities remember their experiences of the past, the means by which these processes of remembrance are sustained (narratives, rituals, places, monuments, etc.), and how they are embedded in social memory. This memory is not only a reflection of the past but also a process of selecting, interpreting and reconstructing the past and bringing it into the present. Thus, historical memory enables cultural identity to be internalised at the individual level and reproduced at the social level. In this context, the district of Çermik in Diyarbakır has a rich historical and cultural heritage. Natural resources, particularly thermal resources, support local cultural continuity by integrating with traditional ways of life. The Old Çermik Castle stands as a tangible example of the region's historical defence strategies, while the Alaaddin Mosque and Çeteci Abdullah Pasha Madrasa bear traces of Ottoman architecture and social structure. The Haburman Bridge stands out as a cultural manifestation of engineering and artistic understanding. Legends related to Gelincik Mountain demonstrate the contribution of historical memory to cultural identity through oral transmission. Structures such as the Seyfullah Bey Bath and Ali Dede Fountain emphasise the continuity of social interaction and daily life practices in a historical context. Within this framework, the main objective of this study is to reveal the decisive role played by historical memory in shaping cultural identity, specifically in the Çermik district of Diyarbakır. In line with the aim of the research, the study has been shaped as a case study within the scope of a qualitative research approach.

The sample for this study consisted of 16 history teachers working in the city centre of Diyarbakır during the 2024-2025 academic year. Participants were selected using a convenient sampling method based on accessibility. During the data collection phase, a semi-structured interview form prepared by the researcher and revised in line with the evaluations of field experts was used. In line with the research findings, it was determined that historical memory has a decisive influence on the formation of cultural identity in the Çermik district of Diyarbakır. It can be said that the tangible and intangible cultural heritage elements in the region nourish the community's sense of identity and ensure the continuity of shared memory across generations. Furthermore, it was concluded that the preservation and continuity of historical memory play a critical role in strengthening cultural identity.

Keywords: Cultural Identity, Cultural Heritage, Historical Memory, Cermik

ÇERMİK MASALLARININ DEĞER AKTARIMI BAKIMINDAN

İNCELENMESİ

Özkan CİĞA*

ÖZET

Bu çalışma, Diyarbakır'ın Çermik yöresinden derlenen dört masalı-“*Kül Eşek*”, “*Şehzade Hüdadad ile Kırk Dokuz Kardeşi*”, “*Ağaoğlunun Kaderi*” ve “*Deve, Tilki, Çakal*”- değer aktarımı bakımından incelemektedir. Çalışmanın temel amacı, sözlü kültür ürünlerinden biri olan masalların, bireylerin ahlaki ve toplumsal değerleri öğrenme süreçlerindeki işlevini ortaya koymaktır. Kuramsal çerçevede, değer ve değerler eğitimi kavramları ele alınmış; masalların eğitsel yönü, bireyde karakter oluşumuna etkisi ve kültürel süreklilikteki rolü tartışılmıştır. İncelenen masallar, aile bağları, sevgi, dürüstlük, adalet, merhamet, itaat, pişmanlık, affedicilik, kader, cesaret, yardımseverlik, kıskançlık ve dürüstlük gibi evrensel ve kültürel değerleri içermektedir. “*Kül Eşek*” masalı itaat, aile sevgisi ve affedicilik; “*Şehzade Hüdadad ile Kırk Dokuz Kardeşi*” adalet, cesaret ve merhamet; “*Ağaoğlunun Kaderi*” kadercilik, vicdan ve toplumsal eşitlik; “*Deve, Tilki, Çakal*” ise ihanetin kötülüğü ve aklın önemi değerlerini öne çıkarmaktadır. Masalarda karakterlerin davranışları üzerinden iyilik-kötülük, doğru-yanlış karşıtlıkları çocuklara dolaylı olarak öğretilmektedir.

Sonuç olarak, Çermik masalları hem yerel kültürel kodları yansıtan hem de evrensel ahlaki değerleri gelecek kuşaklara aktaran önemli sözlü anlatılar olarak değerlendirilmektedir. Bu yönüyle masallar, değerler eğitimi sürecinde etkili birer pedagojik araç işlevi görmektedir. Masallar, bireylerin ahlaki gelişimini desteklerken toplumsal bütünlüğün korunmasına da katkı sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Değerler Eğitimi, Masal, Kültürel Aktarım, Ahlaki Değerler, Çermik Masalları.

---

* Doç. Dr. Dicle Üniversitesi, Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi

AN EXAMINATION OF THE ÇERMİK FOLKTALES FROM THE PERSPECTIVE
OF VALUE TRANSMISSION

ABSTRACT

This study examines four folktales collected from the Çermik region of Diyarbakır - “*Kül Eşek*” (*Ash Donkey*), “*Şehzade Hüdadad and His Forty-Nine Brothers*,” “*The Agha’s Son’s Destiny*,” and “*The Camel, the Fox, and the Jackal*” - in terms of value transmission. The main purpose is to reveal the educational and moral functions of folktales as oral cultural products in shaping individuals’ ethical and social values. Within the theoretical framework, the concepts of value and values education are discussed alongside the pedagogical function of folktales in character formation and cultural continuity. The analyzed tales reflect both universal and cultural values such as family bonds, love, honesty, justice, compassion, obedience, repentance, forgiveness, fate, courage, helpfulness, jealousy, and sincerity. The tale “*Kül Eşek*” emphasizes obedience, familial affection, and forgiveness; “*Şehzade Hüdadad and His Forty-Nine Brothers*” highlights justice, bravery, and mercy; “*The Agha’s Son’s Destiny*” conveys fate, conscience, and social equality; while “*The Camel, the Fox, and the Jackal*” focuses on betrayal and the supremacy of intelligence. Through character actions and moral contrasts between good and evil or right and wrong, these tales implicitly teach ethical values to young audiences.

Consequently, the Çermik folktales are considered significant oral narratives that preserve local cultural codes while transmitting universal moral principles to future generations. Thus, they function as effective pedagogical tools within values education, fostering moral development and contributing to social cohesion.

Keywords: Values Education, Folktale, Cultural Transmission, Moral Values, Çermik Folktales.

AMERİKAN BOARD MİSYONERLERİNİN ÇERMİK'TEKİ FAALİYET VE GÖZLEMLERİ

Gülşen AKKOYUN ÖZLÜ*

ÖZET

Çermik, Harput ve Diyarbakır arasında stratejik bir konuma sahip ve Ermeni nüfusun yoğun yaşadığı bir noktada olması hasebiyle Amerikan Board misyonerleri için önem arz etmiştir. Buna rağmen Çermik'te misyonerlik faaliyetleri ile ilgili bağımsız bir çalışmanın olmaması bu konunun ele alınması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Yapılan tespitler doğrultusunda bu açıklık kapatılmaya ve “Board misyonerleri Çermik’i neden tercih etti?” sorusuna yanıt verilmeye çalışılmıştır. Bunun için de başta Amerikan Board arşiv belgeleri ve misyonerlerin yazmış oldukları kaynaklar ışığında konu irdelenmiştir. Yapılan incelemelerde Amerikan Board misyonerlerinin Çermik’e ne zaman geldikleri hakkında kesin bilgiye ulaşılmamıştır. Ancak Board kaynaklarında Dr. Dunmore’un 16-17 Kasım 1856’da Çermik’e geldiği bilgisi mevcuttur. Burada Protestanların vaizi Hagope başta olmak üzere Ermenilerin lideri öncülüğünde ve onlara bağlı gruplarla faaliyet yürütmüştür. 1857’de Çermik’in Diyarbakır dış istasyonuna bağlı, dış istasyon olarak teşkil edilmesiyle önemi artmıştır. Çermik’te yürütülen dini faaliyetlere, teşkilatın resmi görevlisi Hachidoor adında genç bir öğretmenin vasıtasıyla eğitim çalışmalar da eklenmiştir. Daha sonra açılacak olan Protestan erkek okulunun da temeli oluşturulmuştur. Dr. Dunmore Eylül 1857 yılında tekrar Çermik’e gelmiştir. Buradaki iki resmi görevlileriyle yürütülen çalışmalar hakkında değerlendirmeler yapmıştır. 1861’de Board misyoneri papaz Henry John Van Lennep Çermik’e gelmiştir. Misyoner Dr. Crosby Howard Wheeler ve Dr. Herman Norton Barnum da Çermik’te faaliyet yürütmüştür. Bunlara ek olarak teşkilata bağlı kadın misyonerler olan Miss. Mary Page Wright, Miss. Carolina Emily Bush, Miss. Bush, Mr. Browne ve Miss Hattie Seymour’un da misyonerlik faaliyetlerine katılması ile çalışmaları farklı boyutlara taşınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Amerikan, Board, Misyonerlik, Diyarbakır, Çermik.

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Dicle Üniversitesi, Sezai Karakoç Edebiyat Fakültesi, Diyarbakır/Türkiye, gulsen.akkoyun@dicle.edu.tr

THE ACTIVITIES AND OBSERVATIONS OF AMERICAN BOARD MISSIONARIES IN ÇERMİK

ABSTRACT

Çermik, strategically located between Harput and Diyarbakır and home to a large Armenian population, held significant importance for American Board missionaries. Despite this, the lack of an independent study on missionary activities in Çermik necessitated further investigation. Based on these findings, this gap was addressed and the question, "Why did the Board missionaries choose Çermik?" was answered. To this end, the subject was examined primarily in light of American Board archive documents and missionary-written sources. The research revealed no definitive information regarding the time when the American Board missionaries arrived in Çermik. However, Board sources do indicate that Dr. Dunmore arrived in Çermik on November 16-17, 1856. He conducted his activities there under the leadership of the Armenian leader, primarily the Protestant preacher Hagope, and with groups affiliated with them. His importance increased with the establishment of Çermik as an outstation, affiliated with the Diyarbakır outstation, in 1857. Educational activities were added to the religious activities carried out in Çermik through a young teacher who named Hachidoor, an official of the organization. This laid the foundation for the Protestant boys' school that would later be opened. Dr. Dunmore returned to Çermik in September 1857. He evaluated the work carried out there with two officials. In 1861, Board missionary Pastor Henry John Van Lennep came to Çermik. Missionaries Dr. Crosby Howard Wheeler and Dr. Herman Norton Barnum also worked in Çermik. In addition, the work of women missionaries affiliated with the organization, Miss. Mary Page Wright, Miss. Carolina Emily Bush, Miss. Bush, Mr. Browne, and Miss Hattie Seymour, took on a new dimension with their participation in missionary activities.

Keywords: American, Board, Missionary, Diyarbakır, Çermik.

CUMHURİYET DÖNEMİ EĞİTİM POLİTİKALARININ ÇERMİK'TEKİ
YANSIMALARI (1923-1950)

Filiz YILMAZ* Uğur YILMAZ**

ÖZET

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte Türkiye'nin kuzeydoğusundaki Diyarbakır'ın Çermik ilçesi, eğitim ve sosyo-kültürel dönüşüm sürecine dâhil olmuştur. 1924'te Ergani Sancağından ayrılarak ilçe statüsü kazanan Çermik, modern eğitim uygulamalarının hayata geçirildiği merkezlerden biri hâline gelmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında başlatılan genel eğitim politikaları doğrultusunda, 1923'ten itibaren Çermik'te devlet okullarının kurulması süreci hız kazanmış, bölgede Amerikan misyonerlerinin yürüttüğü eğitim ve sağlık faaliyetlerinin de köy okullarının açılması ve öğretmenlerin atanmasında etkili bir model oluşturduğu görülmüştür. 1925–1927 yılları arasında Çermik merkezi ve çevresindeki altı köy okulunda yaklaşık 120 öğrenci eğitim görmüş, bu okullarda temel dersler arasında okuma-yazma, aritmetik, hijyen ve din bilgisi yer almıştır. 1930'lu yıllarda köy okullarının sayısı on, öğrenci sayısı ise yaklaşık 250'ye ulaşmıştır. Bu dönemde Millî Eğitim Bakanlığı, kırsal bölgelerde eğitimi yaygınlaştırmak amacıyla çeşitli projeler yürütmüş ve yerel halkın katılımını teşvik etmiştir. Özellikle kız çocuklarının eğitime katılım oranı %35–40 civarına çıkmış, öğretmenlerin köy halkıyla kurduğu etkili iletişim sayesinde okullaşma oranında belirgin bir artış sağlanmıştır. Eğitim programlarına, temel akademik bilgilerin yanı sıra tarımsal üretim, sağlık ve el sanatları gibi pratik konular da dâhil edilerek eğitimin köy halkının günlük yaşamına doğrudan katkı sunması hedeflenmiştir.

1940'lı yıllara gelindiğinde, köy okullarının sayısı 15'e, öğrenci sayısı ise yaklaşık 400–450'ye yükselmiştir. Bu dönemin en önemli gelişmesi, 1944 yılında kurulan Dicle Köy Enstitüsü'dür. Enstitünün faaliyete geçmesiyle birlikte, yetiştirilen öğretmenler Çermik ve çevre köylere atanmış, böylece bölgede nitelikli öğretmen açığı önemli ölçüde giderilmiştir. Enstitü mezunlarının katkısıyla eğitim faaliyetleri daha düzenli ve etkili bir hâle gelirken, köy halkıyla öğretmenler arasındaki iletişim güçlenmiş ve okullaşma oranları artmıştır. 1946 yılında yapılan nüfus sayımına göre, Çermik merkezi ve köylerinde okul çağındaki çocukların yaklaşık %45'i ilkokula kayıtlıydı. Bu oran Diyarbakır genelinde %38 olarak kaydedilmiştir. Eğitim faaliyetleri sayesinde köylerde sağlık ve hijyen bilinci yükselmiş, tarımsal üretimde modern yöntemler benimsenmiş ve toplumsal iş birliği güçlenmiştir. Böylece eğitim, yalnızca bireysel bilgi kazandırmakla kalmayıp, köy halkının sosyal, ekonomik ve kültürel yaşamına doğrudan katkı sağlamıştır. Çalışmada, Cumhuriyet dönemi eğitim politikalarının Çermik'teki yansımaları ele alınarak nitel araştırma yöntemlerinden doküman ve belge analizi yöntemi kullanılmıştır. Böylece arşiv belgeleri, gazeteler ve dönemi anlatan birinci elden kaynaklar incelenerek objektif bir çalışma ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Diyarbakır, Çermik, Eğitim, Cumhuriyet, Okul.

* Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, historian014@gmail.com, Orcid: 0000-0002-9250-7049.

** Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, uguryilmaz014@gmail.com, Orcid: 0000-0002-3809-5522.

**REFLECTIONS OF REPUBLICAN ERA EDUCATION POLICIES IN ÇERMİK
(1923-1950)**

ABSTRACT

With the proclamation of the Republic, the Çermik district of Diyarbakır, in northeastern Turkey, was included in a process of educational and sociocultural transformation. Separated from the Ergani Sanjak in 1924 and granted district status, Çermik became one of the centers where modern educational practices were implemented. In line with the general education policies initiated in the early years of the Republic, the establishment of public schools in Çermik accelerated from 1923 onward. The education and health activities carried out by American missionaries in the region also proved to be an effective model for the opening of village schools and the appointment of teachers. Between 1925 and 1927, approximately 120 students were educated in the six village schools in and around Çermik, where core subjects included literacy, arithmetic, hygiene, and religious knowledge. By the 1930s, the number of village schools had reached ten, with a student population of approximately 250. During this period, the Ministry of National Education implemented various projects to expand education in rural areas and encouraged the participation of local residents. The participation rate, particularly among girls, rose to around 35-40%, and thanks to effective communication between teachers and the village community, a significant increase in school enrollment was achieved. By incorporating practical subjects such as agricultural production, health, and handicrafts into curriculums alongside basic academic knowledge, the goal was to ensure that education directly impacted the daily lives of villagers.

By the 1940s, the number of village schools had risen to 15, and the number of students had risen to approximately 400-450. The most significant development of this period was the Dicle Village Institute, established in 1944. With the institute's opening, trained teachers were assigned to Çermik and surrounding villages, significantly addressing the region's shortage of qualified teachers. With the contributions of the institute's graduates, educational activities became more organized and effective, communication between villagers and teachers strengthened, and enrollment rates increased. According to the 1946 census, approximately 45% of school-age children in the center of Çermik and its villages were enrolled in primary school. This rate was recorded as 38% across Diyarbakır. Educational activities increased awareness of health and hygiene in the villages, modern methods were adopted in agricultural production, and social cooperation was strengthened. Thus, education not only imparted individual knowledge but also directly contributed to the social, economic, and cultural life of the villagers. This study examines the impact of Republican-era education policies in Çermik and utilizes a qualitative research method, namely document and document analysis. This study attempts to present an objective study by examining archival documents, newspapers, and primary sources describing the period.

Keywords: Diyarbakir, Çermik, Education, Republic, School.

ÇERMİK HALKEVİ

Şule YAVUZ ÇİL*

ÖZET

Halkevleri, Atatürk Döneminin önemli kültürel kurumlarından birisidir. Bununla birlikte Halkçılık ilkesi doğrultusunda, yurttaşlık duygularını pekiştirmesi beklenen Halkevleri, Cumhuriyet Dönemi'nin bir ideolojik taşıyıcısı olması hedefi ile halka, Türk İnkılâbını anlatmak ve İnkılâbın hedeflediği yönde değerler kazandırmak maksadıyla ortaya çıkmıştır.

Halkevleri, ülke genelinde 19 Şubat 1932'de 14 şehirde açılmıştır. Bu 14 Halkevinin içinde Diyarbakır Halkevi de bulunmaktadır. 19 Şubat 1932'de kurulan Halkevi Diyarbakır halkı tarafından büyük ilgiyle karşılanmıştır. 1932-1939 yılları arasında hemen hemen bütün ilçelerde şubelerini kuracak olan Diyarbakır Halkevi, Diyarbakır'da tarih, kültür, folklor, edebiyat, tiyatro ve sağlık gibi birçok alanda önemli çalışmalar ortaya koymuştur. Çermik Halkevi de bu bağlamda il merkezindeki Halkeviyle koordineli şekilde çalışmalarını yürütmüştür. Diyarbakır ve Çermik Halkevlerinin faaliyetleri genel olarak değerlendirilmiş ve bölge insanının sosyo-kültürel gelişiminde ne gibi roller oynadığı irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: halkevleri, Diyarbakır, Çermik, modernleşme, halkçılık.

---

* AYBU Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih A.B.D. Doktora, yavuzsule@gmail.com, Orcid 0009-0004-2079-2233

ÇERMİK COMMUNITY CENTER

ABSTRACT

Community centers are one of the important cultural institutions of the Atatürk era. However, in line with the principle of populism, the Community Centers, which were expected to strengthen civic sentiments and to convey the Turkish Revolution to the public with the goal of making them an ideological carrier of the Republican Era. to explain the Turkish Revolution to the public and instill values aligned with the Revolution's objectives in line with the goals of the Revolution.

Community Centers were opened in 14 cities across the country on February 19, 1932. Among these 14 Community centers included the Diyarbakır Community Center. Established on February 19, 1932, the was met with great interest by the people of Diyarbakır., the Diyarbakır Community Center established branches in almost all districts and carried out important work in Diyarbakır in many fields such as history, culture, folklore, literature, theater, and health. The Çermik Community Center also carried out its activities in coordination with the People's House in the provincial center in this context.

Keywords: community centers, Diyarbakır, Çermik, modernization, populism.

TERSİNE GÖÇLE OKUL DEĞİŞTİRİMİŞ LİSE ÖĞRENCİLERİNİN ADAPTASYON SÜRECİNDE KAPSAYICILIK BEKLENTİSİ: ÇERMİK ÖRNEĞİ

Rasim TÖSTEN*

ÖZET

Son yıllarda metropol şehirlerdeki nüfus yoğunluğu, kaynaklardaki kıstıtlılık, yaşam zorluğu ve konfor alanının risk altına girmesi gibi birçok nedenden dolayı tersine göç hareketliliği gündeme gelmiştir. Özellikle butik şehirlerin bu anlamda cazibesi artmaya başlamıştır. Göçmen ailelerin kararlarında çocukların eğitimleri ve geleceği de önem arz etmektedir. Öğrencilerin eğitim yaşantıları, olası mağduriyetleri ve uyumları veliler için görmezden gelinemez unsurlardır. Bu araştırmanın odağında tersine göç nedeniyle okul değiştiren lise öğrencilerinin adaptasyon süreci vardır. Toplumsal kapsayıcılığın bir yönünü temsil eden göçmenler için kapsayıcı eğitim uygulamaları araştırmanın bir diğer bağlamıdır. Araştırmanın temel amacı tersine göçle okul değiştirmiş lise öğrencilerinin adaptasyon sürecindeki kapsayıcılık beklentisinin ortaya konmasıdır. Araştırma Diyarbakır ili Çermik ilçesi özelinde yapılmıştır. Çermik ilçesi kadim bir tarihi barındırmakla birlikte çok fazla göç veren, son yıllarda tersine göçü de gündemine alan bir ilçedir. Araştırma nitel yöntemli olup fenemolojik desenle kurgulanmıştır. Veri toplama aracı olarak yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Veriler, katılımcılara doğrudan ulaşılarak toplanmış, içerik analizi ile çözümlenmiştir. Araştırma bulguları tablolar oluşturularak raporlanmıştır. Araştırma sonucunda toplumsal kapsayıcılığın öğrenciler için yeterli olduğu, akranların bu anlamda duyarlılık gösterdikleri, ailelerin nispeten süreci kolaylaştırdığı ancak okul yönetiminin ve öğretmenlerin konuyla yeterince ilgilenmedikleri sonucu ortaya çıkmıştır.

Anahtar kelimeler: Tersine göç, kapsayıcı eğitim, lise öğrencileri, adaptasyon, Çermik

---

* Prof. Dr., Siirt Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Siirt- Türkiye, rasimtosten@hotmail.com

INCLUSION EXPECTATIONS IN THE ADAPTATION PROCESS OF HIGH SCHOOL STUDENTS WHO CHANGED SCHOOLS THROUGH REVERSE MIGRATION: THE ÇERMİK EXAMPLE

ABSTRACT

In recent years, reverse migration has become a hot topic due to numerous factors, including population density in metropolitan cities, resource constraints, difficult living conditions, and the risk to comfort zones. Boutique cities, in particular, have begun to gain traction in this regard. Children's education and future are also important factors in immigrant families' decisions. Students' educational experiences, potential hardships, and adaptation are crucial factors for parents. This research focuses on the adaptation process of high school students who change schools due to reverse migration. Inclusive education practices for immigrants, which represent one aspect of social inclusion, constitute another context of the research. The primary objective of the research is to reveal the expectations of inclusivity in the adaptation process of high school students who change schools due to reverse migration. The research will be conducted specifically in the Çermik district of Diyarbakır province. While Çermik has a long history, it has experienced a high rate of migration and has also recently become a topic of discussion regarding reverse migration. The research is qualitative and designed using a phenomenological design. A structured interview form was developed as the data collection tool. Data were collected by directly contacting participants and analyzed using content analysis. The research findings were reported in tables. The study concluded that social inclusion was sufficient for students, that peers demonstrated sensitivity in this regard, and that families facilitated the process relatively easily, but that school administration and teachers were not sufficiently concerned with the issue.

Keywords: Reverse migration, inclusive education, high school students, adaptation, Çermik

KİTAP FUARLARININ OKUMA ALIŞKANLIĞINA ETKİSİ: ÇERMİK

KİTAP FUARI ÖRNEĞİ

Nurullah AYKAÇ*

ÖZET

Anlama ve anlatma becerileri olarak sınıflandırılan dil becerileri, dile hâkimiyetin göstergesi olarak kabul edilir. Konuşma ve yazma anlatma becerisi; okuma da dinleme ile birlikte söz konusu becerilerden anlama becerisi kapsamında değerlendirilir. Yazılı veya görsel metinleri algılayıp anlamlandırma süreci olarak ifade edilen okuma becerisi, geliştirilebilen bir beceridir. İlkokul döneminde okuma yazma eğitimi ile başlayan okuma becerisi, sonraki yıllarda okuduklarını anlama, yorumlama, analiz yapma gibi üst düzey bir beceri şeklinde devam eder. Okuma becerisinin gelişiminde kişisel ve çevresel pek çok etmenlerin etkisi bulunur. Bunlardan biri de öğrencilerin, farklı türdeki kitaplarla ve yazarlarla buluşmasını sağlayan kitap fuarlarıdır. Farklı türlerde kitaplarla karşılaşma ve okuduğu kitabın yazar veya şairi ile tanışma fırsatı sunan kitap fuarlarının, okuma alışkanlığı üzerinde olumlu etkisi olduğu düşünülmektedir. Çalışmada, son olarak 5.'si düzenlenen Çermik Kitap Fuarının, ortaokul öğrencilerinin okuma alışkanlığına etkisi incelenmiştir. Bu doğrultuda görüşme formu aracılığıyla Çermik Kitap Fuarına katılmış olan ortaokul öğrencilerinden görüşler alınıp analiz edilmiştir. Bulgulardan hareketle kitap fuarlarının ortaokul öğrencilerinin okuma alışkanlığına olumlu etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Okuma alışkanlığı, Kitap fuarları, Çermik.

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Dicle Üniversitesi, nurullahaykac@gmail.com, 0000-0002-0261

**THE EFFECT OF BOOK FAIRS ON READING HABITS: THE EXAMPLE OF THE
ÇERMİK BOOK FAIR**

ABSTRACT

Language skills, classified as comprehension and expression, are considered indicators of language proficiency. Speaking and writing skills, along with listening and reading skills, are considered within the scope of comprehension skills. Reading, defined as the process of perceiving and interpreting written or visual texts, is a skill that can be developed. Reading skills, which begin with literacy instruction in primary school, progress in later years to higher-level skills such as comprehension, interpretation, and analysis of what is read. Numerous personal and environmental factors influence the development of reading skills. One of these is book fairs, which provide students with access to diverse books and authors. Book fairs, which offer the opportunity to encounter books from different genres and to meet the author or poet of the book they are reading, are believed to have a positive impact on reading habits. This study examined the impact of the 5th Çermik Book Fair on middle school students' reading habits. Opinions from middle school students who attended the Çermik Book Fair were collected and analyzed through an interview form. Based on the findings, it was concluded that book fairs have a positive impact on middle school students' reading habits.

Keywords: Reading habits, Book fairs, Çermik.

ÇERMİK İLÇESİNİN COĞRAFYASI

Sabri KARADOĞAN*

ÖZET

İdari olarak Diyarbakır iline bağlı olan Çermik ilçesi, Fırat havzasında ve Güneydoğu Toroslar'ın eteklerinde yer almaktadır. İlçe alanının jeolojik yapısı, Arap ve Anadolu levhalarının yakınlaşmasıyla oluşmuş, çok çeşitli formasyonlara sahiptir. İlçe alanındaki yer şekilleri tektonizma, fluvial, karstik ve volkanik süreçler kontrolünde gelişmiştir. Bu karmaşık yapı, kanyon vadiler, mağaralar ve peribacaları gibi zengin karstik şekillerin gelişimine zemin hazırlamıştır. İlçenin iklimi, karasal ve Akdeniz iklimleri arasında bir geçiş özelliğinde olup yağış, sıcaklık ve rüzgar açısından çevresine göre farklılık gösterir.

Tarihi "sıcak su" anlamına gelen adıyla ilişkili olan Çermik, ekonomik olarak tarım ve turizme dayalıdır. Tarımda, son 20 yılda buğday ve arpa gibi geleneksel ürünlerin ekim alanları azalırken, badem ve Antep fıstığı gibi daha yüksek gelir getiren ürünlerin üretimi dikkat çekici bir şekilde artmıştır. Hayvancılıkta ise, verimi yüksek kültür melezi sığırlara yönelim gözlemlenmektedir.

İlçenin en önemli ekonomik kaynağı, yılda 100.000'den fazla ziyaretçi çeken termal turizmdir. Mermer madenciliği de ilçenin önemli ekonomik faaliyetlerindedir. Arazi kullanımında ise mera alanları azalmış, sulu tarım ve modern yetiştirme yöntemlerinin uygulandığı alanlar yaygınlaşmıştır. Ancak, Çermik 1966'dan bu yana Türkiye'nin en az gelişmiş ilçeleri arasında yer almaktadır. Bu durum, ilçede ekonomik ve sosyal göstergelerde zaman içinde belirgin bir değişiklik olmadığını ve kalkınma politikaları açısından özel bir ilgiye ihtiyaç duyduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Çermik, Diyarbakır, Fırat Havzası, Belkıs Kaplıcaları, Gelincik Dağı

---

* Prof. Dr. Dicle Üniversitesi, Ziya Gökalp Eğitim Fak. Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı, skaradogan@dicle.edu.tr, Orcid: 0000-0002-0680-5745

GEOGRAPHY OF ÇERMİK DISTRICT

ABSTRACT

The district of Çermik, located in Diyarbakır, is situated in the Euphrates basin at the foothills of the Southeast Taurus Mountains. The region's geological structure is a result of the convergence of the Arabian and Anatolian plates, leading to a variety of geological formations. The landforms in the district have developed under the influence of tectonic, fluvial, karst, and volcanic processes. This complex structure has led to the development of rich karst formations such as canyon valleys, caves, and fairy chimneys. The district's climate is a transition between continental and Mediterranean climates, with distinct differences in precipitation, temperature, and wind compared to its surroundings.

Historically, Çermik's name is linked to "hot water," and its economy is based on agriculture and tourism. In agriculture, while the cultivation areas for traditional crops like wheat and barley have decreased in the last 20 years, the production of higher-value products such as almonds and pistachios has increased notably. In animal husbandry, there is a clear shift towards higher-yield cultural crossbreed cattle.

The most significant economic driver for the district is thermal tourism, which attracts over 100,000 visitors annually. Marble quarrying is also an important economic activity in the district. Land use has shifted, with a decrease in pasturelands and an increase in areas where irrigated agriculture and modern cultivation methods are applied. However, Çermik has consistently ranked among Turkey's least developed districts since 1966. This indicates that there has been no significant change in the district's economic and social indicators over time, highlighting a need for special attention in development policies.

Keywords: Çermik, Diyarbakır, Euphrates Basin, Belkıs Thermal Springs, Gelincik Mountain

PALEOLİTİK DÖNEM' DE ÇERMİK KAYA RESİMLERİ

Derya KILINÇ KOCA *

ÖZET

İlkel benliğin en eski imgeleri olan mağara ve kaya resimleri, buldukları bölgedeki ilk kültürlerin ritüelleri, mitleri, yaşam şekilleri, inanış ve anlayışlarını geleceğe aktarmak için kayıt altına almışlardır. Üstpaleolitik ve Epipaleolitik dönemlerde ortaya çıktığı düşünülen kaya resimleri, insanlığın kendini ve yaşam alanlarını anlattığı imgesel hikâyelerdir. Bu imgeler, yalnızca gündelik yaşam pratiklerini kayda geçirmekle kalmamış; aynı zamanda doğayla kurulan ilişkinin, toplumsal hafızanın ve insanın kendilik algısının görsel temsilini sunmuştur. Dünya genelinde en erken ve çarpıcı örnekleri, Fransa'daki Lascaux ve İspanya'daki Altamira, Afrika'da Tassili n'Ajjer, Amerika kıtasında Chauvet ve Cueva de las Manos, Asya'da ise Bhimbetka da karşımıza çıkmaktadır. Anadolu coğrafyasında da benzer nitelikteki buluntular yer almaktadır. Bu bağlamda, yalnızca arkeolojik veriler olarak değil, aynı zamanda insanlığın en eski sanatsal yaratıcılığının, sembolik düşünme kapasitesinin ve kültürel sürekliliğinin kanıtları olarak dünya genelinde örnekleri ile değerlendirilmektedir. Çermik'teki Kaya Resimleri, Diyarbakır Çevre Gönüllüleri Derneği ve Dicle Üniversitesi Kuş Gözlem Topluluğundaki araştırma ekibinin çalışmaları sırasında bulunmuştur. Çermik'teki Kaya Resimlerinin tarihlendirmesi ise Üst Paleolitik Döneme ait olduğu tahmin edilmektedir. Kayaya vurgu yöntemi ve kontur çizgi teknikleri kullanılarak yapılan resimler bölge için önemli verilerdir. Çermik'teki Kaya Resimlerinin detaylarında avcı insan figürleri, hayvan figürleri bulunmaktadır. Kaya resimlerindeki figürler, dönemin insanların yaşamlarının detayları hakkında bilgi sahibi olunması adına önemli detaylardır. Diyarbakır'ın Çermik ilçesinin 36 kilometre kuzeybatısında yer alan kaya resimleri keşfedildikten sonra araştırması yapılmasına rağmen günümüzde var olan bilgiler yetersiz kalmaktadır. Bu çalışma Diyarbakır'ın Çermik ilçesinde keşfedilen kaya resimleri üzerine bilgi vererek kaya resimlerinde var olan görseller üzerinde yaşayan toplum hakkında bilgi aktarmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çermik Kaya Resimleri, İlk İnsanlar, Paleolitik Dönem,

---

* Derya Kılınç Koca, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Ana Bilim Dalı Tezli Yüksek Lisans öğrencisi, snapier81@gmail.com, ORCID:0009-0000-0370-8598

PALEOLITHIC PERIOD ROCK PAINTINGS AT ÇERMİK

ABSTRACT

The earliest images of the primitive self, cave and rock paintings, recorded the rituals, myths, lifestyles, beliefs, and perceptions of the first cultures in the regions where they were created, in order to transmit them to future generations. Rock paintings, thought to have emerged during the Upper Paleolithic and Epipaleolithic periods, are imaginary narratives through which humanity depicted itself and its living environments. These images not only documented everyday practices but also provided a visual representation of the relationship with nature, collective memory, and human self-perception. Some of the earliest and most striking examples worldwide are found in Lascaux in France, Altamira in Spain, Tassili n'Ajjer in Africa, Chauvet and Cueva de las Manos in the Americas, and Bhimbetka in Asia. Similar findings also exist in the Anatolian region. In this context, these depictions are evaluated not only as archaeological data but also as evidence of humanity's earliest artistic creativity, symbolic thinking capacity, and cultural continuity, with examples from across the world. The Rock Paintings of Çermik were discovered during the research conducted by the Diyarbakır Environmental Volunteers Association and the Birdwatching Community of Dicle University. The dating of the Çermik Rock Paintings is estimated to belong to the Upper Paleolithic Period. Created using percussion methods and contour line techniques, these paintings provide significant data for the region. The details of the Çermik Rock Paintings include hunter figures and animal depictions. Such figures are valuable for understanding the daily lives of people of that era. Located 36 kilometers northwest of Diyarbakır's Çermik district, the rock paintings, although studied after their discovery, remain insufficiently documented today. This study aims to provide information on the rock paintings discovered in Çermik, Diyarbakır, and to convey knowledge about the society that once lived in the region through the visuals preserved in these paintings.

Keywords: Petroglyphs of Çermik, Early Humans, Paleolithic Period.

ÇERMİK SİNEK ÇAYI VADİSİ KAYA MEZARLARININ ARKEOLOJİK VE KÜLTÜREL ÖNEMİ

Esra ÇETİN*

ÖZET

Günümüzde olduğu gibi Eskiçağda ölü gömme gelenekleri önemli bir yer tutmaktadır. Ölü gömme gelenekleri eskiçağda önemli bir olgu olarak görülmüş ve medeniyetler tarafından çeşitli anlamlar yüklenmiştir. Eskiçağda insanların statüleri ve ölüm biçimlerine göre öldükten sonraki defnedileceği mekanlar çeşitlilik göstermiştir. Eskiçağda kişiler öldükten sonra kaya mezarlarına gömülmüştür. Anadolu coğrafyası birçok medeniyete ev sahipliği yaptığından yaşayan önemli kişilerde öldükten sonra kayalık alanlara anıtlar ve mezarlar oyulmuştur. Çermik ilçesi antik dönemden günümüze kadar uzanan çok katmanlı kültür geçmişiyle dikkat çeken bir bölgedir. Çermik ilçesinde, Sinek vadisi boyunca uzanmış kaya mezarları bölgenin Roma ve Bizans dönemlerindeki nekropol geleneğini günümüze taşımıştır. Bu mezarlar genellikle kayaya oyulmuş tek odalı olup kline ve nişler yer almaktadır. Çermik ilçesindeki Sinek Çayı kaya mezarları anıt mezarlardan ziyade halk ve aile mezarları niteliğinde olup, bölgenin sosyal yapısı, dini inançları ve kültürel etkileşimleri hakkında önemli bilgiler vermektedir. Çermik ilçesi, Kuzey Mezopotamya'da yer almakta ve bir geçiş noktası olarak kültürel etkileşimlere açık bir merkez olduğundan dolayı kaya mezarları sadece gömü geleneğini değil aynı zamanda bölgenin ticaret yolları üzerindeki stratejik konumu ve kültürel sürekliliğini de ortaya koymaktadır. Günümüzde Sinek Çayı kaya mezarları hem arkeolojik araştırmalar hem de kültür turizmi açısından büyük potansiyel taşımaktadır. Bu çalışma Çermik ilçesindeki bölgenin Sinek Çayı kaya mezarlarının arkeolojik ve kültürel önemi hakkında bilgi vermeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çermik, Kaya Mezarları, Kültürel Miras.

---

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Ana Bilim Dalı, ezoesracetin46@gmail.com, ORCID ID: 0009-0001-7915-3696.

THE ARCHAEOLOGICAL AND CULTURAL SIGNIFICANCE OF THE ROCK
TOMBS IN THE ÇERMİK SINEK ÇAYI VALLEY

ABSTRACT

As in the present day, burial traditions also held an important place in antiquity. Burial customs were regarded as a significant phenomenon in the ancient world and were attributed with various meanings by different civilizations. In antiquity, the burial places of individuals varied according to their status and the manner of their death. After death, people were often interred in rock-cut tombs. Since Anatolia was home to many civilizations, monuments and tombs were carved into rocky areas for prominent individuals after their deaths. The district of Çermik is a region that stands out with its multi-layered cultural history extending from antiquity to the present day. In Çermik, the rock tombs extending along the Sinek Valley have preserved the necropolis tradition of the Roman and Byzantine periods. These tombs are generally single-chambered and carved into the rock, featuring klinai and niches. Unlike monumental tombs, the Sinek Stream rock tombs in Çermik are more in the nature of common and family graves, providing important insights into the region's social structure, religious beliefs, and cultural interactions. Located in Northern Mesopotamia and serving as a crossroads, Çermik was a center open to cultural exchanges. For this reason, the rock tombs reflect not only burial traditions but also the strategic position of the region along trade routes and its cultural continuity. Today, the Sinek Stream rock tombs possess great potential for both archaeological research and cultural tourism. This study aims to provide information on the archaeological and cultural significance of the Sinek Stream rock tombs in the district of Çermik.

Keywords: Çermik, Rock-Cut Tombs, Cultural Heritage.

KRAL YOLU: YAPILIŞI, GÜZERGÂHI VE ÇERMİK ÇEVRESİNDEKİ İZLERİ

Kenan ESMER*

ÖZET

Kral Yolu, Antik Çağ'da Lidyalılarla başlayan ve Persler döneminde bütünleşerek Anadolu ile Mezopotamya'yı birbirine bağlayan en önemli ticaret ve iletişim hatlarından biridir. Sardes'ten başlayıp Sus'a kadar uzanan yaklaşık 2.700 kilometrelik bu yol, yalnızca ticari malların taşınması için değil, aynı zamanda imparatorluk içinde hızlı haberleşmeyi ve askeri sevkiyatı sağlamak için de kullanılmıştır. Yol boyunca düzenli aralıklarla konaklama ve posta istasyonlarının bulunması, o dönem için olağanüstü bir hızda iletişim kurulmasına imkân tanımıştır. Herodot'un aktardığına göre bir haberci bu yolu yedi günde aşabilmekteydi; bu da Kral Yolu'nun devlet yönetiminde merkezi otoriteyi güçlendiren bir unsur olduğunu gösterir. Yolun Anadolu'daki kesimi, bölgenin ticari ve kültürel canlılığına büyük katkıda bulunmuş, farklı uygarlıkların etkileşimini hızlandırmıştır. Dolayısıyla Kral Yolu, yalnızca bir ulaşım hattı değil, Pers İmparatorluğu'nun siyasi gücünü pekiştiren ve tarih boyunca Doğu ile Batı arasındaki ilişkilerin gelişmesine zemin hazırlayan stratejik bir yapıdır.

Bu makalede Kral Yolu'nun yapılış süreci, tarihsel bağlamı, Herodot'un aktarımları, Perslerin haberleşme sistemi ve Çermik çevresindeki muhtemel güzergâhı incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kral Yolu, Çermik, Antik Ticaret Yolları, İpek Yolu, Anadolu

---

* Araştırmacı-Yazar, Yük. Müh., info@kenanesmer.com

THE ROYAL ROAD: ITS CONSTRUCTION, ROUTE, AND TRACES AROUND ÇERMİK

ABSTRACT

The Royal Road constituted one of the most significant trade and communication arteries of the ancient world. Originating with the Lydians and subsequently consolidated under the Persians, it served as a vital link between Anatolia and Mesopotamia. Extending approximately 2,700 kilometers from Sardis to Susa, the road functioned not only as a conduit for the exchange of goods but also as a mechanism for rapid imperial communication and military mobilization. The establishment of relay stations and resting posts at regular intervals facilitated an unprecedented speed of information transfer for its time. As reported by Herodotus, couriers were able to traverse the route in only seven days, underscoring the role of the Royal Road in reinforcing central authority and administrative cohesion within the Persian Empire. The Anatolian section of the route, in particular, enhanced the region's commercial vitality and cultural interaction, fostering exchanges among diverse civilizations. Accordingly, the Royal Road should be regarded not merely as a transportation corridor but as a strategic instrument that consolidated Persian political power while laying the foundations for enduring connections between East and West. This study investigates the construction process of the Royal Road, its historical context, Herodotus' accounts, the Persian communication system, and the possible trajectory in the vicinity of Çermik.

Keywords: Royal Road, Çermik, Ancient Trade Routes, Silk Road, Anatolia

OSMANLI DÖNEMİNDE ÇERMİK VAKIFLARI

Yasin TAŞ*

ÖZET

Bu çalışma arşiv belgeleri ışığında Osmanlı döneminde Çermik kazasındaki vakıfları bir bütün halinde ele almayı amaçlamaktadır. Çermik'te de dini ve ictimai hizmetler modern zamana kadar diğer Osmanlı şehirlerinde olduğu gibi vakıflar eliyle yürütülmüştür. Şehirde tesis edilen ve şehrin gelişiminde önemli bir rolü bulunan cami, mescid, medrese ve mektepler vakıf sisteminin bir parçası olarak varlıklarını devam ettirmişlerdir. Şehir etrafındaki köylerde erken dönemden itibaren ibadet mekanlarının yapımına ayrı bir önem verildiği dikkat çekmektedir. Bu çerçevede bazı köylerde hayır sahipleri tarafından cami ve mescidler inşa edildiği anlaşılmaktadır. Çermik'teki vakıf kurumlarını ve hayır faaliyetlerini ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmada vakfiyelerin yanı sıra vakıf görevlilerinin atamalarını ihtiva eden hurufat defterleri, vakıfların gelir giderlerini yansıtan vakıf muhasebe defterleri gibi temel arşiv fonları esas alınmaktadır. Çermik kadılığına yansıyan vakıf davaları ve Çermik'ten devlet merkezine yansıyan çeşitli vakıf şikâyetleri de kâdı sicilleri ile ahkâm defterlerinden takip edilmektedir. Çalışma Çermik'te vakıflar eliyle kurulan yapıları, bu yapıların hizmet alanlarını tespit etmenin yanı sıra yönetici sınıfı oluşturan bey ailelerin hayır faaliyetlerindeki rolüne odaklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çermik, Vakıf, Ulu Camii, Çarşı Camii, Çeteci Abdullah Medresesi.

---

* Doç. Dr., Harran Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Şanlıurfa-Türkiye, y.tas@harran.edu.tr

ÇERMİK FOUNDATIONS IN OTTOMAN PERİOD

Abstract

This study aims to examine the foundations in the district of Çermik during the Ottoman period as a whole, based on archival documents. As in other Ottoman cities, religious and social services in Çermik were carried out by foundations until modern times. The mosques, masjids, madrasas, and schools established in the city, which played an important role in the city's development, continued to exist as part of the waqf system. It is noteworthy that the construction of places of worship in the villages around the city was given special importance from the early period. In this context, it is understood that mosques and prayer rooms were built by benefactors in some villages. This study, which aims to reveal the endowment institutions and charitable activities in Çermik, is based on fundamental archival sources such as endowment deeds, as well as hurufat books containing the appointments of endowment officials and endowment accounting books reflecting the income and expenses of endowments. Foundation cases reflected in the Çermik kadılık (judicial district) and various foundation complaints reflected from Çermik to the state centre are also tracked through kadı registers and ahkam registers. The study focuses on the structures established by foundations in Çermik, the areas of service of these structures, and the role of the bey families, who formed the ruling class, in charitable activities.

Keywords: Çermik, Foundation, Grand Mosque, Bazaar Mosque, Çeteci Abdullah, Madrasa

HURUFAT DEFTERLERİNE GÖRE ÇERMİK KAZASI VAKIFLARI (H.

1203-1237 M. 1789-1822)

Fatih ÇİL*

ÖZET

Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün Vakıf Kayıtları Arşivi'nde bulunan *Hurûfât Defterleri*, 1102/1690'lı yıllarda tutulmaya başlanmış, 1255/1839 yılına kadar uygulamaya devam edilmiş ve Tanzimat'la son verilmiştir. Osmanlı devlet bürokrasisi geleneğinde Hurûfât Defterleri Kazaskerlik makamı tarafından tutulmuştur. Hurûfât Defterleri, 148 yıllık bir zaman diliminde tutulmuş ve 296 defterde berat özetleri kaydedilmiştir. Kazalar, Osmanlı alfabesindeki harf sırasına göre dizildiklerinden, defterlere harf kelimesinden türemiş olan “Hurûfât” adı verilmiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan Hurûfât Defterlerinden 23'ünde Çermik kazasına ait kayıtlar yer almaktadır. Hurûfât defterleri, vakıflarda görev yapan imam, hatip, vaiz, müezzin, mütevellî, müderris, cüzdân, cabî, ferraş, zaviyedar gibi cihet ehli (vakıftan maaş alanlar) ile muhızır gibi mahkeme görevlilerinin ve esnaf örgütleri yöneticilerinin atama kayıtlarını içeren belge gruplarıdır. Dönemin taşra teşkilatı işlerini yürüten kazaskerlik makamınca yerine getirilen işlerin, yani göreve getirilen ve görevden alınan, aldıkları ücretleri ve diğer bazı önemli görülen bilgileri içerir.

Çermik'teki dini kurumlar (cami, mescid vb.) isimleri ve buldukları yerleşim birimlerinin yanı sıra vakıf kurumlarında vazife yapan personelin, babalarıyla birlikte adlarını, bunların atama ve azillerine etki eden faktörleri de bu defterlerde görmekteyiz. Halkın ikamet ettiği mahalleler, iktisadi faaliyetlerin cereyan ettiği çarşı, han ve bedesten gibi mekânların isimlerini tespit edebildiğimiz gibi, Çermik'in nahiyeleri ve bunlara bağlı olan köyler hakkında da önemli bulgular elde edebilmekteyiz. Bu çalışmayla Çermik kazasında kurulmuş olan vakıflara ait bilgilerden yola çıkarak şehrin iktisadi, dini ve sosyal yapısı hakkında çıkarımlarda bulunabileceğiz.

Anahtar Kelimeler: vakıf Çermik vakfiye hurufat

---

* Öğr. Gör. Dr. Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, fatihcil1517@gmail.com Orcid: 0000-0002-5463-4258

ÇERMİK DISTRICTS FOUNDATIONS ACCORDING TO THE HURUFAT BOOKS
(H.1203-1237 M.1789-1822)

ABSTRACT

The Hurûfat Registers, held in the Foundation Records Archives of the General Directorate of Foundations, began in 1102/1690 and continued until 1255/1839, ending with the Tanzimat reforms. In the tradition of Ottoman state bureaucracy, Hurûfat Registers were kept by the Kazaskerlik (Istanbul Kazasker) office. These registers spanned 148 years, recording summaries of warrants in 296 registers. Because the registers were arranged according to the letter order of the Ottoman alphabet, they were given the name "Hurûfat," derived from the word "harf." Twenty six of the Letter Books in the General Directorate of Foundations Archives contain records from the Çermik district. Letter books are document groups containing the appointment records of foundation officials (receiving salaries from the foundation) such as imams, preachers, preachers, muezzins, trustees, mudarrises, wallets, cabis, ferraşs, and zaviyedars, court officials such as muhzirs, and managers of tradesmen's organizations. They include information on the duties performed by the kazaskerlik (province judge), which oversaw the provincial affairs of the period, including appointments and dismissals, their salaries, and other important information.

These registers contain the names of religious institutions (mosques, masjids, etc.) in Çermik and their locations, as well as the names of personnel working at foundation institutions, including their fathers, and the factors influencing their appointment and dismissal. We can identify the names of neighborhoods where people resided, and the names of venues such as bazaars, inns, and covered bazaars where economic activities took place. We also obtain

important information about Çermik's sub-districts and their villages. This study will enable us to draw conclusions about the city's economic, religious, and social structure based on information on foundations established in the Çermik district.

Keywords: foundation Çermik waqfiye hurufat

ÇERMİK İSLÂM MİMARİSİ VE SANATI: TAŞ, SU VE YAZININ KURDUĞU BÜTÜNCÜL SİSTEM

Davut ADLIĞ*

ÖZET

Çermik'in İslâm dönemi mirası, taş (strüktür), su (akış) ve yazı (norm/kayıt) arasında kurulan çok katmanlı bir bütünü ifade eder. Bu yapıda mimarî ile sanat, ayrıksı alanlar değil aynı kurumsal örgünün tamamlayıcı yüzleridir. Çekirdek örnekler olan Çermik Ulu Camii, Haburman Köprüsü, Melike Belkıs (Çermik) Kaplıcaları ve Çeteci Abdullah Paşa Medresesi, fiziksel kütlelerinin ötesinde, vakıf hukukuna dayalı idare tekniği, cemaatin gündelik ritmi, yerel iktisat ve bilginin dolaşımı üzerinden işleyen bir "nizâm-ı ma'mûr" (mamur edilmiş düzen) üretir. Bu nizamın görünür dili, taşın yontu gücünü yazının estetik ve hukuki otoritesiyle buluşturan bezeme programıdır. Kitabeler, taçkapı istifleri ve suyun akışını tanzim eden mimarî unsurlar, estetik ve işlevi müşterek bir zeminde birleştirir.

Söz konusu sistem, dört temel düzlemde eş zamanlı olarak işler: İdari olarak vakfiyeler rasyonel bir yönetim çerçevesi çizerken, kitabeler bu idarenin ve meşruiyetin estetik beyanına dönüşür. Toplumsal olarak, cami-çarşı-hamam üçgeni ve su ritüelleri müşterek hafızayı ve aidiyeti örer. Ekonomik olarak, vakıf gelir rejimi ile inşa-tamir döngüsü) mimarîyi bir istikrar çıpasına dönüştürür ve yerel istihdamı besler. Eğitimsel olarak medrese ve camideki formel öğrenme ile usta-çırak silsilesi ve risale dolaşımıyla gelişen yaygın öğrenme birbirini tamamlar. Neticede bu üç unsur, Çermik'te idare edilen, yaşanan, kazandıran ve öğreten bir sistem kurar.

Bu çalışmanın amacı, Çermik'in İslâm mimarîsi ve sanatını bu taş-su-yazı ekseninde; idari, toplumsal, ekonomik ve eğitim boyutlarını birlikte gözetken, arşiv ve kitabelerle sınanabilir bütüncül bir analitik çerçeve içinde tasnif ve tahlil etmektir. Çalışma söz konusu çerçeveyi envanter fişleri, koruma-kullanma kararları ve yerel tarih yazımı için uygulanabilir bir yöntem olarak önermektedir.

Anahtar Kelimeler: Çermik, İslâm Mimarîsi ve Sanatı, Vakıf Ekonomisi, Kamusal Mekân.

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Dicle Üniversitesi, Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Tarih Eğitimi A.B.D.

ÇERMİK ISLAMIC ARCHITECTURE AND ART: AN INTEGRATED SYSTEM OF STONE, WATER, AND SCRIPT

ABSTRACT

Çermik's Islamic-period heritage articulates a multilayered unity forged among stone (structure), water (flow), and script (norm/record). Within this configuration, architecture and art are not discrete domains but complementary faces of the same institutional fabric. Core exemplars—the Çermik Grand Mosque (Ulu Camii), Haburman Bridge, Melike Belkis (Çermik) Thermal Baths, and Çeteci Abdullah Paşa Madrasa—operate beyond their physical masses through a regime grounded in waqf law, the daily rhythms of the community, local economic circulation, and the movement of knowledge. This regime may be described with the Ottoman term *nizâm-ı ma'mûr* (“well-ordered, well-maintained order”). Its visible language is a program of ornament that aligns the carving potential of stone with the aesthetic and juridical authority of writing: inscriptions and portal compositions, together with architectural devices that regulate hydraulic flow, join function and appearance on a shared plane.

The system works simultaneously on four planes. Administratively, waqf deeds (script) delineate a rational framework of management, while epigraphs (script on stone) become aesthetic proclamations of legitimacy. Socially, the mosque–market–bath triad (stone) and water-related rites (healing and purity) weave shared memory and belonging. Economically, the waqf revenue regime (record/script) together with the construction–repair cycle (stonework, calligraphy) stabilizes the built fabric and sustains local employment. Educationally, formal learning in the madrasa and mosque converges with non-formal transmission through apprenticeship lineages and the circulation of *risâles* (script). Taken together, stone, water, and script configure a system that is governed, inhabited, productive, and pedagogical.

Aim of the Study To classify and analyze Çermik's Islamic architecture and art along the stone–water–script axis within a holistic analytical framework that can be verified against archival and epigraphic evidence; and to propose this framework as an actionable method for inventory forms, conservation–use decisions, and local historiography.

Keywords: Çermik; Islamic Architecture and Art; Waqf Economy; Public Space.

BİR ŞİFA MEKANI ÜZERİNE: OSMANLI BELGELERİNDE ÇERMİK

KAPLICA HAMAMI

Erdal ÇİFTÇİ*

ÖZET

Çermik Kaplıcası, geçmişte olduğu kadar günümüzde de ilgi gören önemli şifa merkezlerinden biri olmuştur. Bu çalışmada, Osmanlı'nın son dönemlerine ait sınırlı da olsa arşiv belgelerine yansıyan Çermik Kaplıcası ile ilgili çeşitli meseleler ele alınmaktadır. Çermik kaplıcasının mülkiyetinin Erken Modern Dönemde Çermik'in yurtluk/ocaklık sancak yöneticilerine ait olduğu anlaşılmaktadır. Tanzimat merkezileşmesiyle birlikte kaplıcanın da gelirlerinin bir kısmı bazı kişilerin tasarrufuna bırakılarak idare edilmiştir. Bu çalışmada kaplıca yönetimi ve gelirlerinin farklı dönemlerde nasıl ve ne zaman kimlere aktarıldığı ve özellikle yurtluk-ocaklık statüsündeki Çermik Sancağı'nın kaldırılmasından sonra bu gelirlerin hangi kişi veya kurumlar arasında paylaşıldığı üzerinde durulmaktadır. Mülkiyet paylaşımı sürecinde ortaya çıkan anlaşmazlıklar ve belirsizlikler, bu sorunlara bulunan çözümler ya da sorunların devamlılığı analiz edilmektedir. Ayrıca kaplıcanın dönem içerisinde sağlık amaçlı kullanımı, yapılan onarım ve yenileme çalışmaları ile yönetiminde görülen değişiklikler de çalışmanın diğer konuları arasında yer almaktadır. Çermik Kaplıcası'nın Osmanlı arşiv kayıtlarında yer alan belgeler aracılığıyla tarihsel süreçteki durumu kapsamlı biçimde ele alınmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çermik, kaplıca, Osmanlı, Maliye Nezareti, hisse.

---

* Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, Mardin-Türkiye, erdalciftci@artuklu.edu.tr

ON A PLACE OF HEALING: THE ÇERMİK HOT SPRING BATH IN OTTOMAN
DOCUMENTS

ABSTRACT

The Çermik Hot Springs have long been regarded as a significant center of healing, attracting attention both in the past and in the present. This paper examines various issues related to the Çermik Hot Springs as reflected, albeit to a limited extent, in Ottoman archival documents from the late period of the empire. Historical records suggest that the hot springs were primarily under the control of the local sancak (district) governors of Çermik, which held a *yurtluk-ocaklık* hereditary administrative status during the early modern age. Following the centralization efforts of the Tanzimat era, the revenues generated by the hot springs were partially transferred to the management of Ministry of Finance and certain individuals. This study focuses on how and when the management and revenues of the hot springs were allocated to different parties over time, particularly after the dissolution of Çermik's *yurtluk-ocaklık* status and examines how the resulting income was distributed among individuals and institutions. The paper also analyzes the disputes and ambiguities that arose during the revenue-sharing process, as well as any attempts at resolution or the persistence of these problems. Additionally, the use of the hot springs for health purposes, renovation and maintenance efforts, and administrative changes over time are explored. Ultimately, this study aims to provide a comprehensive evaluation of history of Çermik Hot Springs based on available Ottoman archival records.

Keywords: Çermik, hot spring, Ottoman Empire, Ministry of Finance, shareholding.

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE ÇERMİK BELEDİYESİ VE TARİHİ

Mahmut YILMAZ*

ÖZET

Çalışmamızda Çermik tarihiyle ilgili daha önce çalışılmamış bir alan olan “Çermik Belediyesi ve Tarihi” incelenmiştir. Bu minvalde Osmanlı Devleti’nin kurumlar tarihine de katkı sunması hedefiyle konuya ciddiyle yaklaşmış ve ulaşılabilen kaynaklar ölçüsünde Çermik Belediyesi Tarihi aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Çermik Belediyesi ve Tarihi konusu incelenmeden evvel Osmanlı Devleti’nde şehir yönetimi ve şehirlerde kamu hizmetiyle ilgili tarihi arka plan incelenmiş olup çalışmamızla ilintili tarihi temellendirmeler yapılmaya çalışılmıştır. Bu manada kadılık makamı ve vakıfların oynadığı tarihi role dair temel bilgiler verilmiş olup Tanzimat döneminden sonra şekillenmeye başlayan belediyeciliğin tarihi seyrine kısaca değinilmiştir. Modern belediyeciliğin ilk uygulandığı başkent İstanbul üzerinden Osmanlı Devleti’nde modern belediyecilik anlayışının teşekkülü irdelenmiştir.

Çermik Belediyesi’nin kurulduğu 1883 tarihinde Çermik, Diyarbekir vilayetine bağlı bir kaza statüsündeydi. Bir taşra merkezi olarak köklü tarihinden aldığı güçle Çermik, önemli bir ticaret merkezi olmasa da kayda değer stratejik bir merkezdi.

Bugüne kadar 1904 yılında kurulduğu kabul edilen Çermik Belediyesi, çalışmamızla birlikte 1883 yılında kurulduğu ortaya çıkmıştır. Sadece Çermik Belediyesi değil o dönem Çermik’e bağlı bir nahiye statüsünde olan Çüngüş’te de belediyenin kuruluşunun 1949 yılında değil 1883 tarihi olduğu yine bu çalışmamızda kaynaklarıyla birlikte sunulmuştur.

Çermik Belediyesi sadece Osmanlı döneminde değil cumhuriyet döneminde de varlığını ve önemini korumuştur. Çalışmamızda cumhuriyet döneminde de Çermik Belediyesi incelenerek ilçeye hizmet etmiş olan başkanlar ve faaliyetleri günümüze kadar incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çermik, Çüngüş, Çermik Belediyesi, Osmanlı’da Belediyecilik, Şhremeni, Şhremaneti, Kadı, Vakıflar, Yerel Yönetimler.

---

* Öğr. Gör. Dr., Dicle Üniversitesi, Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, orcid.org/0000-0002-0850-6888, e-mail: mahmutyilmazdicle@gmail.com

ÇERMİK MUNICIPALITY AND ITS HISTORY FROM PAST TO PRESENT

ABSTRACT

Our study examines the "Çermik Municipality and its History," a previously unstudied area of Çermik history. In this context, we approached the subject with seriousness, aiming to contribute to the institutional history of the Ottoman Empire, and we attempted to illuminate the history of Çermik Municipality within the available resources.

Before examining the Çermik Municipality and its history, the historical background of urban administration and public services in the Ottoman Empire is examined, and historical foundations relevant to our study are established. In this context, basic information is provided regarding the historical role played by the office of judge and foundations, and the historical trajectory of municipal governance, which began to take shape after the Tanzimat period, is briefly explored. The formation of the modern municipal approach in the Ottoman Empire is examined through the lens of Istanbul, the capital city where modern municipal governance was first implemented.

When the Çermik Municipality was established in 1883, Çermik was a district within the Diyarbekir province. Drawing strength from its deep-rooted history as a provincial center, Çermik was a significant strategic center, though not a major commercial center.

Çermik Municipality, previously accepted as having been established in 1904, has been revealed in our study to have been established in 1883. This study, along with its sources, presents the establishment of not only Çermik Municipality but also Çüngüş, which was a sub-district of Çermik at the time, not in 1949 but in 1883.

The Çermik Municipality maintained its existence and importance not only during the Ottoman period but also during the Republican era. This study examines the Çermik Municipality during the Republican era, examining the mayors who served the district and their activities up to the present day.

Keywords: Çermik, Çüngüş, Çermik Municipality, Municipality in the Ottoman Empire, Şehremini, Şehremaneti, Kadi, Foundations, Local Governments.

BİR KÜLTÜREL MİRAS YAPISINDA YAPISAL SORUNLARIN TESPİTİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ: ÇERMİK ULU CAMİİ ÖRNEĞİ

Berfin AYDINALP* Nursen IŞIK**

ÖZET

Diyarbakır ili Çermik ilçesinde yer alan Çermik Ulu Camii, Artuklu, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine ait izler taşıyan çok katmanlı mimari yapısıyla bölgenin önemli kültürel miras yapılarından biridir. İlk inşası 1144–1167 yılları arasında Artuklu Beyliği döneminde Ebu Mansur İlalı b. İbrahim tarafından gerçekleştirilmiş, 1517 yılında ise Osmanlı valilerinden Şah Ali Bey tarafından önemli ölçüde genişletilmiştir. Kare planlı ve doğu-batı doğrultusunda konumlanmış olan yapı, mimari kurgu bakımından son cemaat yeri, harim ve minare gibi bölümlerden oluşmaktadır. Son cemaat yeri, üç sivri kemerle harim kısmına bağlanmakta olup, harime üç kubbe ile geçilmektedir. Cami gerek plan özellikleri gerekse taş işçiliği ve mekânsal kurgusuyla, farklı dönemlerin mimari özelliklerini bir arada barındırması bakımından özgün bir yapıdır².

Ancak günümüzde yapı hem taşıyıcı sistem hem de cephe yüzeyleri açısından çeşitli yapısal bozulmalarla karşı karşıyadır. Özellikle doğu cephesindeki taşıyıcı duvarlarda strüktürel çatlaklar, yüzeysel malzeme kayıpları, biyolojik bozulmalar ve tuzlanma izleri dikkat çekmektedir. Yapının oturduğu zemin özelliklerine bağlı olarak oluşan oturma kaynaklı çatlaklar, yapının taşıyıcı bütünlüğünü tehdit eden unsurlar arasında yer almaktadır. Ayrıca, 1957 yılında yapıya eklenen minare, hem yapısal sistemle uyumsuzluğu hem de mimari estetikle çatışan görünümüyle, caminin tarihî kimliğini olumsuz yönde etkilemiştir. Bu müdahale, malzeme uyumsuzluğu nedeniyle yeni çatlak risklerine de zemin hazırlamaktadır.

Araştırmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiş; yerinde gözlem, fotoğrafla belgeleme ve görsel analiz teknikleri kullanılarak yapının mevcut durumu kapsamlı bir şekilde değerlendirilmiştir. Taşıyıcı sistemdeki hasarlar, cephe yüzeylerindeki malzeme bozulmaları ve geçmiş restorasyon müdahalelerinin etkileri yerinde analiz edilmiştir. Yapıya sonradan yapılan müdahalelerin mimari bütünlük üzerindeki etkileri değerlendirilmiş ve özgün kimliği zedeleyen unsurlar tespit edilmiştir.

Elde edilen bulgular doğrultusunda, yapının mevcut durumunun korunması, taşıyıcı sistemdeki sorunların giderilmesi ve gelecek nesillere sağlıklı bir biçimde aktarılabilmesi amacıyla, bilimsel restorasyon ilkelerine dayalı müdahale önerileri geliştirilmiştir. Çermik Ulu Camii hem tarihsel hem de mimari açıdan Diyarbakır ve çevresindeki İslami kültürel mirasın önemli bir

* Dicle Üniversitesi Mimarlık Ana Bilim Dalı Doktora Öğrencisi <https://orcid.org/0000-0001-9048-6451>, berfinaydinalp4@gmail.com

** Dicle Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü Öğretim Üyesi <https://orcid.org/0000-0002-6125-1896>, isikcn@gmail.com

² Eser Önal, *Diyarbakır İli, Çermik İlçesi Kültür Varlıklarını Koruma Önerileri*, İstanbul T.C. Maltepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018, 14-64; Erbil Cömertler, *Çermik ve Çüngüş'teki Türk Dönemi Mimari Eserleri*, T.C. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Genel Sanat Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2004, 7-10; Diyarbakir.net. (2023). *Çermik Ulu Camii Hakkında Bilgi*, Erişim adresi: <https://www.diyarbakir.net> (Erişim tarihi: Eylül 2025)

temsilcisi olup, bölgesel ölçekte restorasyon ve koruma çalışmaları açısından öncelikli olarak ele alınması gereken bir yapıdır.

Anahtar Kelimeler: Çermik Ulu Camii, Kültürel Miras, Tarihi Yapılar, Yapısal Bozulmalar

IDENTIFICATION AND EVALUATION OF STRUCTURAL PROBLEMS IN A CULTURAL HERITAGE BUILDING: THE CASE OF ÇERMİK ULU MOSQUE

ABSTRACT

Located in the Çermik district of Diyarbakır province, the Çermik Ulu Mosque stands out as a significant cultural heritage structure with a multi-layered architectural character reflecting the Artuklu, Seljuk, and Ottoman periods. The initial construction of the mosque was carried out between 1144 and 1167 during the Artuklu rule by Ebu Mansur İbaldı b. İbrahim, and it was later significantly expanded in 1517 under the patronage of Şah Ali Bey, a governor of the Ottoman Empire. The mosque, with its square plan oriented along the east-west axis, comprises key architectural components such as a forecourt (last congregation area), prayer hall (harim), and minaret. The last congregation area is connected to the harim via three pointed arches, and the transition into the harim is made through three domes. With its spatial configuration and stone craftsmanship, the mosque presents a unique synthesis of various architectural styles and construction techniques from different historical periods.

Currently, the structure is facing various structural and material-related problems, particularly concerning its load-bearing elements and façade surfaces. Significant structural cracks, surface material losses, biological deterioration, and salt efflorescence are observed, especially on the eastern walls of the building. Differential settlement of the ground has caused cracks that threaten the structural integrity of the mosque. Moreover, the minaret added in 1957 disrupts both the structural system and the aesthetic integrity of the building. The material incompatibility introduced by this intervention has increased the risk of further cracking and damage.

A qualitative research methodology was adopted for this study, incorporating on-site observation, photographic documentation, and visual analysis techniques to assess the current condition of the building in detail. The structural damages, material deterioration on the façade surfaces, and the impact of previous restoration interventions were systematically analyzed. The effects of later additions on the architectural coherence of the mosque were critically evaluated, and elements compromising the mosque's historical authenticity were identified.

Based on the findings, intervention proposals were developed to ensure the conservation of the building, the resolution of structural issues, and the sustainable transmission of this heritage asset to future generations in accordance with scientific principles of restoration. The Çermik Ulu Mosque, as a representative of Islamic architectural heritage in Diyarbakır and its surroundings, is identified as a priority site for conservation and restoration efforts on a regional scale.

Keywords: Çermik Ulu Mosque, Cultural Heritage, Historic Structures, Structural Deterioration

ÇERMİK TARİHİ YAPILARI: KORUMA VE GELECEK PERSPEKTİFİ

Fatma Saadet GÖKÇE*

ÖZET

Bu çalışma, Diyarbakır ili sınırlarında yer alan Çermik ilçesindeki tarihi yapıların mevcut durumunu, korunma pratiklerini ve potansiyel gelecek senaryolarını incelemeyi amaçlamaktadır. Bölgedeki tarihi yapılar, antik dönemlerden başlayarak Osmanlı dönemine ve Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar uzanan kapsamlı ve zengin bir mimari mirası temsil etmektedir. Bu yapılar, hem bölgenin sosyal yaşamını hem de kültürel kimliğini yansıtan unsurlar olarak büyük önem taşır. Türkiye'de yerel kültürel miras alanlarının korunmasına yönelik çalışmaların çoğu zaman merkezî kentler etrafında yoğunlaştığı göz önünde bulundurulduğunda, Çermik gibi periferik alanlara yönelik değerlendirmeler, hem bölgesel farkındalığın artması hem de kültürel çeşitliliğin belgelenmesi açısından önem arz etmektedir. Araştırmada, bölgedeki yapılar tarihsel bağlamı içerisinde ele alınmakta; mimari özellikleri, işlevsel dönüşümleri ve koruma durumları literatür ve belgeler üzerinden analiz edilmektedir. Saha verilerine erişim sınırlı olmakla birlikte, yerel arşiv materyalleri, belediye yayınları ve bölgesel akademik çalışmalar üzerinden oluşturulan veri setiyle kapsamlı bir değerlendirme yapılması hedeflenmektedir. Bu bağlamda çalışma, Çermik'in kültürel mirasının korunmasına yönelik yeni açılımlar sunmayı ve literatürdeki boşluklara dikkat çekmeyi amaçlamaktadır. Böylece, Çermik'in tarihî ve kültürel değerlerinin korunması ve gelecek nesillere aktarılması sürecinde kritik bir rol üstlenmesi beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çermik, Mimari Koruma, Tarihi Çevre, Kültürel Süreklilik, Mekân

---

* Bilim Uzmanı, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş-Türkiye, saadettgkc@gmail.com

ÇERMİK'S HISTORIC STRUCTURES: CONSERVATION AND FUTURE PERSPECTIVES

ABSTRACT

This study aims to examine the current condition, conservation practices, and potential future scenarios of the historical structures located in the Çermik district within the borders of Diyarbakır province. The historical buildings in the region represent a comprehensive and rich architectural heritage that spans from ancient periods through the Ottoman era and into the early years of the Republic. Considering that studies on the preservation of local cultural heritage in Turkey often focus on central urban areas, evaluations of peripheral regions like Çermik are important for increasing regional awareness and documenting cultural diversity. In this research, the buildings are analyzed within their historical context, focusing on their architectural features, functional transformations, and conservation status through literature and document review. Although access to field data is limited, a comprehensive assessment is intended based on local archival materials, municipal publications, and regional academic studies. In this context, the study aims to offer new perspectives on the conservation of Çermik's cultural heritage and to highlight gaps in the literature. Thus, it is expected to play a critical role in the preservation and transmission of Çermik's historical and cultural values to future generations.

Keywords: Çermik, Architectural Conservation, Historic Environment, Cultural Continuity, Site

ÇERMİK'TE (SOMUT VE SOMUT OLMAYAN) KÜLTÜREL MİRASIN
MÜZE YOLUYLA MEKÂNSALLAŞTIRILMASI-KORUNMASI ÜZERİNE

Hatice ENGİN*

ÖZET

Çermik, termal kaynakları, tarihî yapıları ve geleneksel mimarisiyle oldukça dikkat çekmektedir. Aynı zamanda efsaneler, sözlü anlatılar, dengbêjlik kültürü, şifa ritüelleri ve sosyal pratikleri kapsayan güçlü somut olmayan kültürel mirasa da sahiptir. Ancak bu değerlerin büyük bir kısmı kayıt altına alınmadığı gibi etnografik ve somut olmayan kültürel mirası bir bütün halinde sergileyebilecek kurumsal bir yapıya sahip değildir. Bu bağlamda çalışma, Diyarbakır'ın Çermik ilçesinde somut ve somut olmayan kültürel mirasın korunması, yaşatılması ve gelecek kuşaklara aktarılması noktasında kentte bir müzenin eksikliğini dile getirmektedir. Çalışmada önerilen müze, yalnızca fiziksel nesnelere değil yerel anlatıları ve deneyimleri de kapsayan bir hafıza mekânı olarak düşünülmektedir. Bunun yanı sıra müzenin katılımcı ve yaşayan bir kültürel alan olarak kurgulanması gerektiği vurgulanmakta ve yerel halkın bu sürece dâhil edilmesinin önemi üzerinde durulmaktadır. Zira bu yaklaşım, hem yerel kültürel mirasın sürdürülebilirliği açısından hem de kimlik aktarımı bağlamında bölgeye uzun vadeli katkı sağlayacaktır. Ayrıca Çermik'te kurulacak bir müze, ilçenin tarihsel ve kültürel varlıklarını görünür kılarken aynı zamanda sözlü tarih, şifacılık gelenekleri, hamam, düğün, kına ritüelleri ve geleneksel anlatılar gibi somut olmayan miras unsurlarının da yaşatılmasını mümkün kılacaktır. Dolayısıyla Çermik'te böyle bir kurumun varlığı, eğitimsel ve toplumsal farkındalık açısından değerli olacak; ayrıca bölgenin kültürel mirasının sürekliliğini sağlayarak, yeni kuşakların kendi geçmişleriyle bağ kurmasına katkıda bulunacaktır.

Anahtar Kelimeler: Müze, Mekân, Kent, Hafıza, Kültürel Miras.

---

* Dr. Hatice ENGİN Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Van/Türkiye 0000-0002-7796-1171 enginhatice42@gmail.com

THE SPATIALISATION AND CONSERVATION OF CULTURAL HERITAGE (TANGIBLE AND INTANGIBLE) IN ÇERMİK THROUGH MUSEUMS

ABSTRACT

Çermik attracts attention with its thermal springs, historical structures and traditional architecture. It also has a strong intangible cultural heritage that includes legends, oral narratives, dengbej culture, healing rituals and social practices. However, most of these values have not been recorded and do not have an institutional structure that can exhibit the ethnographic and intangible cultural heritage as a whole. In this context, the study expresses the lack of a museum in the Çermik district of Diyarbakır in terms of protecting, preserving and transferring the tangible and intangible cultural heritage to future generations. The museum proposed in the study is considered as a memory space that includes not only physical objects but also local narratives and experiences. In addition, it is emphasized that the museum should be designed as a participatory and living cultural space and the importance of including the local people in this process is emphasized. Because this approach will provide long-term contributions to the region both in terms of the sustainability of the local cultural heritage and in terms of identity transfer. In addition, a museum to be established in Çermik will make the historical and cultural assets of the district visible, while also enabling the survival of intangible heritage elements such as oral history, healing traditions, baths, weddings, henna rituals and traditional narratives. Therefore, the existence of such an institution in Çermik will be valuable in terms of education and social awareness; it will also contribute to the continuity of the cultural heritage of the region and to the connection of new generations with their own past.

Keywords: Museum, Place, City, Memory, Cultural Heritage.

ÇERMİK'TE MEVCUT KÜLTÜR VARLIKLARININ KORUNMASINA
YÖNELİK SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ: SİNAGOG ÖRNEĞİ

Gülten KAHRAMAN*

ÖZET

Diyarbakır'ın kuzeybatısında, Doğu Anadolu Bölgesinin Yukarı Fırat bölümünde bulunan Çermik, Diyarbakır'ın tarihsel süreç içerisinde çok kültürlü bir yapıya ev sahipliği yapmış önemli yerleşimlerinden biridir. İlçede bulunan Ulu Camii, Haburman Köprüsü, Beyler Sarayı, Sinagog ve tarihi hamamlar gibi eserler, farklı dönemlere ve medeniyetlere ait kültürel mirası temsil etmektedir. Bu çalışma, Çermik'teki kültür varlıklardan sinagogun korunma durumunu değerlendirmekte; sorunları ve çözüm önerilerini tartışmaktadır. Araştırmada hem saha gözlemleri hem de ilgili kurum kararları dikkate alınmıştır. Tespitlere göre yapı; bakımsızlık, yanlış müdahaleler ve çevresel tehditler nedeniyle risk altındadır. Özellikle işlevsiz bırakılan ya da yanlış amaçlarla kullanılan yapı, korunabilirlik açısından sorun teşkil etmektedir. Çalışmanın sonunda, bir kültür varlığı olan sinagogun sürdürülebilir şekilde korunabilmesi için kurumlar arası iş birliği, yerel halkın bilinçlendirilmesi ve koruma politikalarının güncellenmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Böylelikle Çermik'in tarihî ve kültürel zenginliğinin gelecek kuşaklara aktarılması mümkün olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Diyarbakır, Çermik, sinagog, kültürel miras, koruma

* Sosyolog /Gazeteci/Siyaset Bilimci - Ankara Üniversitesi – Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi- Sosyoloji /İletişim Fakültesi - Gazetecilik- Anadolu Üniversitesi -Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi- Ankara - gultenkahraman2023@gmail.com

**ISSUES AND SOLUTION PROPOSALS FOR THE PRESERVATION OF CULTURAL
HERITAGE IN ÇERMİK: THE SYNAGOGUE EXAMPLE**

ABSTRACT

Located in the north-west of Diyarbakır, in the Upper Euphrates section of the Eastern Anatolia Region, Çermik is one of Diyarbakır's important settlements that has hosted a multicultural structure throughout its historical process. The district's landmarks, such as the Ulu Mosque, Haburman Bridge, Beyler Palace, Synagogue, and historic bathhouses, represent the cultural heritage of different periods and civilisations. This study evaluates the state of preservation of the synagogue among the cultural assets in Çermik, discussing its problems and proposed solutions. The research takes into account both field observations and relevant institutional decisions. Findings indicate that the structure is at risk due to neglect, inappropriate interventions, and environmental threats. In particular, the structure, which has been left unused or misused, poses a problem in terms of its preservation. The study concludes by emphasising the need for inter-institutional cooperation, raising awareness among the local community, and updating conservation policies to ensure the sustainable preservation of the synagogue as a cultural asset. This will enable Çermik's historical and cultural wealth to be passed on to future generations.

Keywords: Diyarbakır, Çermik, synagogue, cultural heritage, preservation

TARİHSEL VE KÜLTÜREL BİR MEKÂN OLARAK ÇERMİK SARAY

HAMAMI

Neslihan FULİN*

ÖZET

Temizlik anlayışının bir ögesi olan hamam kültürü antikçağlardan günümüze kadar birçok medeniyetin sosyo ve kültürel hayatında yer almıştır. Tarih boyunca hamam kültürü büyük bir öneme sahip olmuş ve bazı uygarlıklar hakim oldukları bölgelere hamamlar yaptırmıştır. Birçok medeniyete ev sahipliği yapan Diyarbakır'ın Çermik ilçesi de kaplıcaları ve hamamları ile meşhurdur. Çermik'te bulunan hamamlardan biri de Saray Hamamı'dır. Osmanlı dönemi hamamlarından olan Saray Hamamı'nın kesin yapım tarihi bilinmemektedir; ancak 16. ve 17. yüzyıl dönemi hamamı olduğuna dair bilgiler bulunmaktadır. Saray hamamı yapıldığı dönem içerisinde tarihsel, kültürel ve mimari açıdan önemli bir yere sahiptir. Sıcaklık bölümü, dört köşe hücreli ve dört eyvanlı hamam tipi ve birçok özelliğiyle bu hamam, Osmanlı mimarisinin tüm yönlerini yansıtmıştır. Çermik'in Saray Mahallesinde küçük bir meydanın yakınında yer alan Saray Hamamı günümüzde ise hamam olarak kullanılmamakta restorasyon işlemlerinden sonra kültürel bir mekan olarak hizmet sunmaktadır. Bu çalışmanın amacı, yapıldığı dönemin sosyal, kültürel ve mimari dokusunu yansıtan Çermik Saray Hamamı hakkında bilgi vermektir. Bu amaç doğrultusunda ilk olarak hamam kültürünün tarihsel sürecinden bahsedilmiş daha sonra Çermik Saray Hamamı başlığı altında Çermik ilçesinin coğrafi konumu ve Saray Hamamı'nın mekânsal özelliği hakkında bilgiler verilmiştir. Bunun için çalışmada konu ile ilgili akademik çalışmalar incelenmiş ve konuya yönelik birtakım değerlendirmeler yapılmıştır. Çalışmanın Saray Hamamı'ndan yola çıkılarak köklü bir tarihin belgesi olan hamam kültürünü anlama açısından literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hamam Kültürü, Osmanlı Mimarisi, Çermik, Saray Hamamı

---

* Dr. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı, Gaziantep/Türkiye, Orcid Numarası: 0000-0002-8955-3298, neslihanfulin23@gmail.com

ÇERMİK SARAY BATH AS A HISTORICAL AND CULTURAL SPACE

ABSTRACT

The bath culture, which is an element of the understanding of cleanliness, has taken place in the socio and cultural life of many civilisations from antiquity to the present day. Throughout history, bath culture has been of great importance and some civilisations have built baths in the regions they dominated. Çermik district of Diyarbakır, which is home to many civilisations, is also famous for its thermal springs and baths. One of the baths in Çermik is the Saray Bath, one of the Ottoman period baths, the exact construction date of the Saray Bath is unknown; however, there is information that there are 16th and 17th century bath. The palace bath has an important historical, cultural and architectural place in the period it was built. With its temperature section, four corner cells and four iwan bath type and many features, this bath reflected all aspects of Ottoman architecture. Located near a small square in the Saray Neighbourhood of Çermik, the Saray Bath is not used as a bath today, but serves as a cultural space after restoration. The aim of this study is to give information about the Çermik Saray Bath, which reflects the social, cultural and architectural texture of the period it was built. For this purpose, firstly, the historical process of the bath culture was mentioned and then information about the geographical location of the district of Çermik the spatial characteristics of the Saray Bath under the heading of Çermik Saray Bath was given. For this reason, academic studies on the subject were examined and some evaluations were made on the subject. It is thought that the study will contribute to the literature in terms of understanding the bath culture, which is a document of a deep-rooted history, based on the Saray Bath.

Keywords: Bath Culture, Ottoman Architecture, Çermik, Saray Bath

CİHET TEVCİHİ UYGULAMASINA ÖRNEK: ÇERMİK ALAADDİN CÂMİ'

Yasemin AKTAŞ*

ÖZET

Osmanlı kentlerinde türlü hizmetlerin yürütülmesi adına oluşturulan yapılardan bir tanesi vakıflardır. Osmanlı Devleti müesseselerinden olan vakıflarda lüzûmu görülen görevler için sorumlu kişiler bulunmaktadır. Çeşitleri ve özellikleri saptanan vazîfeler (cihetler), belirlenen şartları taşıyan şahıslara verilmiştir. Osmanlı Devleti'nde, belirlenen bir görevin, seçilen bir kişiye verilmesi uygulamasına cihet tevcîhi denilmiştir. Çalışmanın amacı, Diyarbakır'ın Çermik ilçesinde bulunan Alaaddin Câmî'nin cihet tevcîhine dair bilgi sunmaktır. Bu bilgiler, Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulunan belgeler vâsıtasıyla aktarılacaktır. Çalışmanın tarihi H.1265/M.1848-49 yıllarındadır. Arşiv kayıtlarında ilgili konuya dâir tüm veriler taranmıştır. Ortaya çıkan tabloda toplam 13 kayıt bulunmaktadır. Burada dikkatimizi çeken bir husus olmuştur. Kültür envanterinde bu câminin adının, Çermik Ulu Câmî, Sultan Alaaddin Câmii, Câmî-i Atik, Câmî-i Çermik ve Şah Ali Bey Câmii şeklinde çeşitlendirildiği görülmektedir. Durum böyleyken taranan 13 verinin 12 tanesi farklı isimlerle kayıt altına alınmıştır. Çalışmanın planı ise, vakıflar ve cihet tevcîhlerine dair bilgi verildikten sonra vesîkalar birebir çevrilip değerlendirilmesi ve sonuca bağlanması şeklinde olacaktır.

Anahtar Sözcükler: Alaaddin Câmî, Cihet, Çermik, Tevcîh, Vakıf.

---

*Uzman, Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü, Kırşehir-Türkiye, yasemin.aktas@hotmail.com

EXAMPLE OF THE APPLICATION OF CIHET TEVCÎHİ: ÇERMİK ALAADDİN MOSQUE

ABSTRACT

One of the institutional structures established to carry out various services in Ottoman cities was the waqf (charitable endowment). Within these institutions, which were integral parts of the Ottoman administrative system, responsible individuals were appointed for duties deemed necessary. These duties, known as cihets (official posts or functions), were assigned to individuals who met certain specified criteria. In the Ottoman Empire, the practice of assigning a defined duty to a selected person was referred to as cihet tevcihi (the appointment to a waqf-related position). The aim of this study is to present information regarding the cihet tevcihi of the Alaaddin Mosque, located in the district of Çermik in Diyarbakır. This information will be conveyed through documents obtained from the Prime Ministry Ottoman Archives. The documents used in this study are dated to the years AH 1265 / AD 1848–49. All archival records relevant to the subject were reviewed. As a result, a total of 13 records were identified. A particularly noteworthy point is the variation in how the name of the mosque appears across different sources. In the cultural inventory, the mosque is referred to by several different names, including Çermik Ulu Mosque, Sultan Alaaddin Mosque, Câmi-i Atik, Câmi-i Çermik, and Şah Ali Bey Mosque. In line with this, 12 out of the 13 archival records were found to refer to the mosque under different names. The structure of this study is as follows: after providing general information on waqfs and the practice of cihet tevcihi, the archival documents will be transcribed verbatim and analyzed, followed by a conclusion based on the findings.

Keywords: Alaaddin Mosque, Cihet, Çermik, Tevcih, Waqf.

ÇERMİK HABURMAN KÖPRÜSÜ: YAPI ÖZELLİKLERİ, MALZEME VE KÜLTÜREL MİRAS BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRME

Özlem BOSTANCI*

ÖZET

Bu çalışma, Diyarbakır'ın Çermik ilçesinde Sinek Çayı üzerinde yer alan Haburman Köprüsü'nü konu almaktadır. Artuklu dönemine (H. 580 / M. 1184–1185) tarihlenen ve Necmeddin Alpî'nin kızı Zübeyde Hatun tarafından yaptırıldığı bilinen köprü, Çermik–Harput güzergâhında ulaşım, ticaret ve askeri geçiş açısından stratejik bir noktada konumlanmıştır. Mimari envanter çalışmaları, köprünün üç gözlü plan düzenine sahip olduğunu; ortada büyük sivri kemer ile iki yanda boşaltma kemerlerinin yer aldığını; düzgün kesme taş işçiliği, dengeli kemer oranları ve suya dirençli ayak tasarımlarının dikkat çekici olduğunu göstermektedir.

Yapı malzemesi analizleri, köprünün ana elemanlarında bölgeye özgü kalker taşı kullanıldığını, kemer iç yüzeylerinde tuğla ile takviye yapıldığını ve bazı kısımlarda antik yapılardan devşirme taş blok ve sütun parçalarının (spolia) tercih edildiğini ortaya koymuştur. Kalker, işlenebilirliği sayesinde ince taş işçiliğine olanak tanırken; devşirme malzemeler farklı dönemlerin izlerini bünyesinde barındırarak yapıya tarihî derinlik katmıştır.

Sanat tarihi açısından, Haburman Köprüsü, Artuklu dönemi mühendislik anlayışını ve taş işçiliğinin estetik-fonksiyon dengesi ile birleşimini yansıtan önemli bir örnektir. Sivri kemer formu, muntazam kesme taş dizimi ve kitabeleri, dönemin siyasi, dini ve sosyal yapısına dair veriler sunmaktadır.

Kültürel miras açısından, köprü, bölgenin sosyal, ekonomik ve kültürel sürekliliğinde önemli rol oynamış; günümüzde ise yerel kimliğin bir simgesi olarak turizm, eğitim ve kültürel etkinlikler açısından potansiyel taşımaktadır. UNESCO'nun somut kültürel miras kriterleri kapsamında değerlendirildiğinde, korunması gereken bir yapı niteliğindedir.

Görsel belgeleme kapsamında tarihî fotoğraflar, mimari plan çizimleri ve güncel fotoğraflar karşılaştırmalı olarak incelenmiş; köprünün zaman içindeki değişimi ve mevcut durumu kayıt altına alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Haburman Köprüsü, Çermik, Devşirme Malzeme, Kültürel Miras.

* Lisansüstü Öğrenci, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir-Türkiye, ozlembostancisefa@gmail.com

ÇERMİK HABURMAN BRIDGE: ASSESSMENT IN TERMS OF STRUCTURAL CHARACTERISTICS, MATERIALS AND CULTURAL HERITAGE

ABSTRACT

This study focuses on the Haburman Bridge, located over the Sinek River in Çermik, Diyarbakır. Dated to the Artuqid period (H. 580 / AD 1184–1185) and commissioned by Zübeyde Hatun, daughter of Necmeddin Alpî, the bridge occupies a strategic location on the Çermik–Harput route, historically vital for transportation, trade, and military movements. Architectural inventory analyses reveal that the bridge has a three-span plan, with a large pointed central arch flanked by two relieving arches, characterized by fine ashlar masonry, balanced arch proportions, and water-resistant pier designs.

Material analyses indicate the use of local limestone in the main structural components, brick reinforcements in the intrados of the arches, and spolia—stone blocks and column fragments repurposed from ancient structures—in certain sections. Limestone allowed for refined stone carving, while the inclusion of spolia enriched the structure with historical depth and multi-layered cultural references.

From an art-historical perspective, the Haburman Bridge exemplifies the Artuqid engineering approach, blending functionality and aesthetics. Its pointed arch form, precise ashlar arrangement, and inscriptions provide valuable insights into the political, religious, and social context of the era.

From a cultural heritage perspective, the bridge has played a key role in the socio-economic and cultural continuity of the region. Today, it stands as a symbol of local identity with potential for tourism, education, and cultural activities. Under UNESCO’s tangible cultural heritage criteria, it qualifies as a structure in need of conservation.

The study incorporates historical photographs, architectural drawings, and contemporary images to document the bridge’s changes over time and its current condition.

Keywords: Haburman Bridge, Çermik, Spolia, Cultural Heritage.

ÇERMİK'İN SAKLI TARİHİ

Yılmaz TUNCAY*

ÖZET

Diyarbakır ilinin batısında yaklaşık 90 km uzaklıkta yer alan Çermik ilçesi, yalnızca kaplıcaları ve doğal güzellikleriyle değil aynı zamanda büyük ölçüde gün yüzüne çıkarılmamış olan tarihi mirasıyla da dikkat çekmektedir. Bu bildiride, Çermik ve çevresinde bugüne kadar yeterince araştırılmamış arkeolojik ve tarihi unsurlar ele alınmıştır. Çalışmanın odak noktasını, antik yerleşim alanları, kaya mezarları, tarihi taş yollar, eski çeşmeler, kilise kalıntıları ve sığınak yapıları oluşturmaktadır. Tespitler, yerel halkın sözlü anlatımları, gözlem ve arazi çalışmalarıyla birlikte fotoğraf belgeleri üzerinden yapılmıştır. Elde edilen bulgular, bölgenin Roma, Geç Antik Çağ ve Orta Çağ'a uzanan çok katmanlı bir geçmişe sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu çalışma, yeterince belgelenmemiş bu yapıların tarihî değerine dikkat çekmeyi, defineciler tarafından tahrip edilen bu mirasın korunmasına yönelik farkındalık oluşturmayı ve ileride yapılacak bilimsel kazılara zemin hazırlamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çermik, kaya mezarları, dini kalıntılar, tarihi yollar, çeşmeler

---

* Görsel Sanatlar Öğretmeni, Çermik Kız Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, soyutsanat@hotmail.com

THE HIDDEN HISTORY OF ÇERMİK

ABSTRACT

Çermik, located approximately 90 km west of Diyarbakır, is recognized today primarily for its hot springs and natural landscapes. However, the district also possesses a largely unexplored historical and archaeological heritage. This study aims to shed light on undocumented cultural assets in and around Çermik, including ancient settlements, rock-cut tombs, historic stone roads, fountains, church ruins, and underground shelters. Data were collected through oral history interviews with local residents, on-site field surveys, photographic documentation, and a review of existing historical sources. Findings reveal that the region embodies a multi-layered past spanning the Roman, Late Antiquity, and Medieval periods. The study underscores the urgency of protecting these sites, which are currently vulnerable to treasure hunting and neglect, and highlights their potential for future scientific excavations and cultural tourism development.

Keywords: Çermik, rock-cut tombs, religious architecture, historical roads, cultural heritage

